

HATÁRTALAN

IV. évfolyam 2. szám - 2019

ára: 990 Ft
előfizetve 750 Ft

RÉGÉSZET

ARCHEOLÓGIAI MAGAZIN

www.hatartalanregeszet.hu

RÉGÉSZEK A MOZIBAN

- ◆ Az Indiana Jones-filmek
- ◆ Egy római gladiátor Hollywoodban
- ◆ Nemzetközi régészeti filmfesztiválok
- ◆ A rettenthetetlen a fegyvertörténész szemével

Kincset őrző
oroszlánok

Madárstílus

Al-dunai
kalandok

RENDELJE MEG EDDIG MEGJELENT LAPSZÁMAINKAT:

FIZESSEN ELŐ A KÖVETKEZŐ LAPSZÁMOKRA!

A vas kora – Szkíták nyomában

A bronzkor vége felé a mai Dél-Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán vidékén új népcsoportok tűnnek fel. Olyan közösségek, melyek szakítva a termékeny félholdról évezredekkel korábban kisugárzó földművelő-állattenyésztő hagyományokkal – a földrajzi-éghajlati viszonyokhoz igazodva – legeltető nagyállattartó gazdálkodásra tértek át; nomádokká váltak. A térséggel távoli vidékek is kapcsolatban álltak, például a formálódó görög városok vagy a későbbi Perzsa Birodalom, így a fenti nomád csoportok neve e területek írott forrásaiban is fel-feltűnik szkíta, illetve szaka formában. Kiemelkedő szerepüket mi sem jelzi jobban, mint hogy a történetírás atyjaként is emlegetett Hérodotosz igen jelentős fejezetet szentelt nekik a görög-perzsa háborúkról írott művében. A szkítának nevezett csoportok gyors ütemben foglalták el nem csupán a fent említett, a Fekete-tengertől északra elhelyezkedő területeket, de kelet és nyugat felé egyaránt kiterjesztették a fennhatóságukat, egészen a Kárpát-medencéig. Sikereikben nem kis szerepe lehetett egy új fém, a vas megjelenésének is, beköszöntött a vas kora. De remek fegyverek mellett csodálatos állatábrázolásokkal ellátott nemesfém tárgyakat vagy egyszerűbb használati tárgyak egész sorát hagyományozták ránk. A szkíta uralkodók befolyását az is jól jelzi, hogy gyakorta görög művészekkel, kézművesekkel készítették el megrendelésre azokat a tárgyakat, melyek végül elkísérték őket sírjaikba. Őszi számunkban e szkíták nyomába eredünk hát.

Előfizetve a magazin 990 Ft helyett **csak 750 Ft**-ba kerül, ami évente mindössze 3.000 Ft! Az éves előfizetés négy lapszámra vonatkozik, a befizetés banki átutalással lehetséges.

Megrendeléskor, kérjük, tüntesse fel a nevét és a címét a közlemény rovatban vagy küldje el a lenti e-mail címre! (Cím hiányában nem áll módunkban elküldeni az újságot.)

Számlatulajdonos neve: Móra Ferenc Múzeum
Számlaszám: 12067008-01374152-00100004

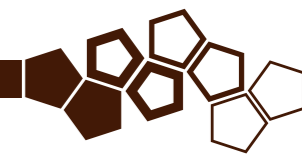
A közlemény rovatban, kérjük, tüntesse fel: Határtalan Régészet, valamint nevét és címét.

Címünk: 6720 Szeged, Roosevelttér 1–3.

E-mail: hatartalanreg@gmail.com

Telefonszám: +36-62-549-040

2019. JÚNIUS

Határtalan Régészet Régészeti ismeretterjesztő magazin

Megjelenik: negyedévente
Ára: 990 Ft
Előfizetve: 750 Ft

Főszerkesztő, szerkesztőségvezető
Felföldi Szabolcs

Szerkesztőségi referens, szakmai koordinátor
Bácsi Gábor

Szerkesztő
Szilágyi Kata

Képszerkesztő
Keresztes Noémi Ninetta
Litauszki Zoltán

Olvasószerkesztő, korrektor
Széll Katalin

Grafika, nyomdai előkészítés
Magyar Milán (Móra Ferenc Múzeum)
Donka Gergely (Móra Ferenc Múzeum)

Szerkesztőség
Cím: 6720 Szeged, Roosevelttér 1–3.
Telefon: +36-62-549-040
Fax: +36-62-549-049
E-mail: info@mfm.u-szeged.hu
A magazin hivatalos weboldala
www.hatartalanregeszet.hu
A magazin Facebook-oldala
www.facebook.com/hatartalanregeszet

Kiadja
Móra Ferenc Múzeum, 6720 Szeged, Roosevelttér 1–3.

Felelős kiadó
Fogas Ottó igazgató

Nyomdai kivitelezés
Generál Nyomda Kft., 6728 Szeged, Kollégiumi út 11/h

Felelős vezető
Hunya Agnes

Terjesztés
LAPKER Zrt. országos hálózatán keresztül,
Relay, Inmedio üzletekben, hipermarketekben és üzletláncokban,
kiemelt postahivatalokban

Terjesztés gazdája
HÍRVILÁG Press Kft.
Telefon/fax: +36-1-411-0491
E-mail: hirvilag.press@hirvilagpress.com

Előfizetésben terjeszti
Magyar Posta Zrt. Hírlap Igazgatóság,
Postacím: 1900 Budapest

Előfizethető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, valamint megrendelhető:

e-mailben a hirlapelofozetes@posta.hu címen
és telefonon a +36-80-444-444-es számon.

továbbá a szerkesztőségben:

e-mailben a hatartalanreg@gmail.com címen
és telefonon a +36-20-310-8707-es számon.

Észrevételeiket a +36-1-767-8262-es számon jelenthetik be.

Éves előfizetési díj: 3.000 Ft

Hirdetéssel kapcsolatos információ
+36-20-221-9299

Terjesztéssel és előfizetéssel kapcsolatos információ
+36-20-310-8707

ISSN 2416-3074

Régészek a moziban

Ha van hivatás, mely hosszú idők óta igazán megmozgatja az írók és forgatókönyvírók képzeletét, az a régészet. A titokzatos, ősi civilizációk és rejtélyek nyomába erdő hős archetípusa a történelmi regény műfajteremtőjének, Sir Walter Scottnak egyik 1816-os regényében, *A régiségbúvárban* tűnik fel először, Jonathan Oldbuck személyében.

Ezt követően viszont se szeri, se száma a novellák és regények régészfiguráinak, gondoljunk csak az archeológus végzettségű Arabiai Lawrence-re, aki szakdolgozatát *A kereszties háborúk hatása az európai katonai építészetre a XII. század végéig* címmel védte meg, vagy Agatha Christie-re és könyveire, a *Halál a Nilusonra* vagy a *Gyilkosság Mezopotámiábanra*, akinek második férje, Sir Max Mallowan világhírű régész volt. Maga Christie is több ízben elkísérte férjét az ásatásokra. Így nem meglepő az sem, hogy a hetedik művészeti ág, a film megszületését követően a régészek a könyvek lapjairól szinte rögvest a „vászonra léptek”, s máig bérelt helyük van Hollywoodban. Dr. Henry Walton Jones Jr., vagy ahogyan mindenki ismeri: Indiana Jones, de az ifjú régész, Lara Croft alakja is ma már a popkultúra szerves, elválaszthatatlan része. A *Határtalan Régészet* 2019-es nyári száma a régészet és a mozi csillogó, izgalmas, de ellentmondásos kapcsolatát vizsgálja meg két irányból is. Egyrészt irodalomtörténészeknek, filmes szakembereknek és neves rendezőknek köszönhetően szó esik a régészeknek és a régésznek az angol irodalomban, Hollywoodban vagy épp a magyar film- és sorozatgyártásban betöltött szerepéről; másrészt régész szakemberek sora szembesíti a történelmi-régészeti valóságot az „Álomgyár” gyakorta csalóka vagy éppen teljesen torz képeivel. Nagyon érdekes, amikor egy szakember ír a filmekben látható fegyverekről, viseletekről vagy épp a történelminek tartott, de a valóságban teljesen másképp lezajló eseményekről. Felemás helyzet ez, mivel a filmekben látható hibák, tévedések ellenére a régészek is élvezik e filmeket, s tudjuk mi magunk is, hogy mennyi mindent köszönhetünk ezeknek az alkotásoknak. Így sok egyéb mellett régészgenerációk sorát is, amik ha nem látják anno például Indiana Jones izgalmas kalandjait, talán sohasem választják szép szakmáikat.

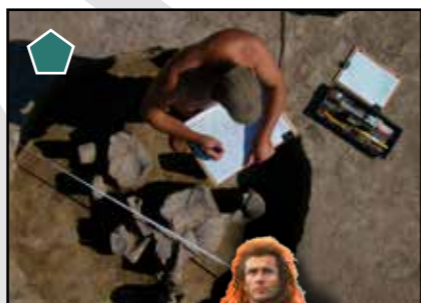
Felföldi Szabolcs
Főszerkesztő

Borítón: Harrison Ford mint Indiana Jones (Europress/AFP@)

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

◆ Címlapsztori	5
A régészet „plakátarca” – Az Indiana Jones filmek – VARGA DÉNES	5
Régészek és régészet a magyar filmekben és sorozatokban – BÁCSMEGI GÁBOR	10
Trója – „Inspirálta Homérosz Iliásza” – PALUCH TIBOR	16
POMPEJI – Egy (film)kultúra bukása – ÁBRAHÁM ÁDÁM	22
Egy római gladiátor kalandjai Hollywoodban – BARTUS DÁVID	24
Agora – Az ókori Alexandria spanyol szemmel – LÉNÁRT ANDRÁS	28
„Lásd a világot egy homokszemben” – A <i>Lara Croft: Tomb Raider</i> című film régész szemmel – KERESZTES NOÉMI NINETTA	31
A kólakupaktól a Szabadság-szoborig – GELLERFI GERGŐ	36
◆ Kontextus	40
Kincskeresők, múmiák, politikusok: az archeológia és az angol irodalom – BÉNYEI TAMÁS	40
Vetítsünk! – Nemzetközi régészeti filmsztyílok – LÉNÁRT ANDRÁS	47
◆ Leő-hely	48
Régészet határok nélkül – Csanádpalota – PÓPITY DÁNIEL – URÁK MALVINKA	48
◆ „Fegyvert, s vitézt”	52
<i>A rettenthetetlen</i> egy fegyvertörténész szemével – TÖLL LÁSZLÓ	52
Második világháborús magyar lövegállás Sáregresnél – HATALA ANDRÁS – POLGÁR BALÁZS	58
◆ Kincsásás halottal	62
Nagyurak és vezérek – WICKER ERIKA	62
◆ Archeokaland	66
Egy éjszaka – és számtalan nappal – a múzeumban – SZLÁNICSÁN RÓZSA – FOGAS OTTÓ	66
„Madárstílus” a langobard női viseletben – RÁCZ RITA	72
A kincset őrző oroszlánok – RÓZSA ZOLTÁN – SZIGETI JUDIT	78
◆ Helló, tudomány!	83
Mit csinál a numizmatikus? – TÓTH CSABA	83
Al-dunai kalandok – GUBA SZILVIA	87
◆ Mizújs?	90
Rövid hírek a világból – BÁCSMEGI GÁBOR	90
◆ Blogoló	92
Alvók a kozmoszban – Jegyzet a <i>Provincia</i> című, régészeti témájú kisjátékfilm készítéséről – KÁRPÁTI GYÖRGY MÓR	92
◆ Indiana Jones és barátai	94
A téridő vándorai – FELFÖLDI SZABOLCS – FEKETE BRIGITTA	94
Játék – FOGASNÉ SZEGEDI ÉVA	97
Recept – Hippocras avagy a bor, ami gyógyít – ZAY ORSOLYA	98

A RÉGÉSZET „PLAKÁTARCA” AZ INDIANA JONES-FILMEK

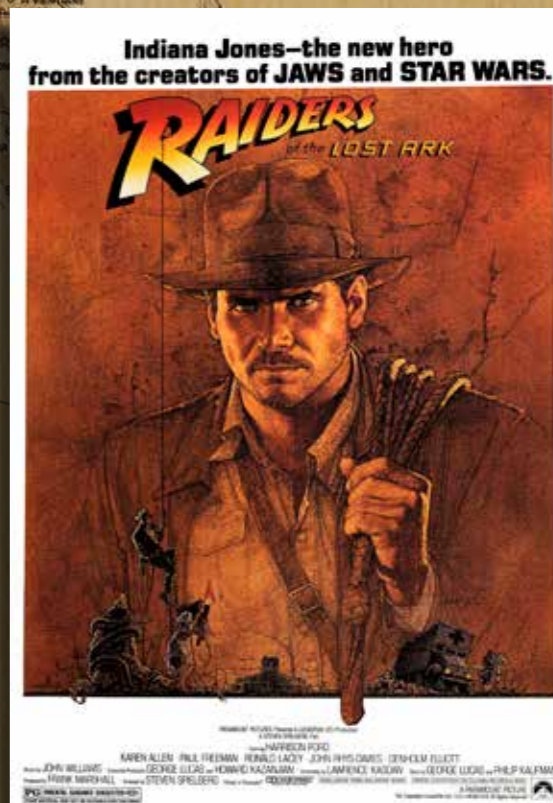
Varga Dénes

1981 vízvázlatos év volt az archeológiában, annak ellenére, hogy nem történt olyan horderejű régészeti szenzáció, mint mondjuk 1922-ben, amikor is Howard Carter az egyiptomi Királyok völgyében felfedezte Tutanhamon érintetlen sírkamráját. A változás előidézője a diszciplína határain túlról, Hollywoodból érkezett: 1981-ben debütált ugyanis a moziban *Az elveszett frigláda fosztogatói* című film, amely világraszóló sikere következtében alapvetően alakította át az emberek régészekről alkotott képét. Az a pikáns helyzet állt elő, hogy Indiana Jones a szakmától függetlenül, annak jóváhagyása nélkül vált az archeológia „plakátarcává”.

Nyilván minden józan belátású ember tudja, hogy a régészek nem gyűjtögetnek leletkontextusukból kiragadott, ugyanakkor természetfeletti erővel bíró, antik tárgyakat. A racionalitást azonban hajlamosak vagyunk magunk mögött hagyni, főleg akkor, ha egy olyan profi szemfényvesztő gépezettel találkozunk, mint amilyen Hollywood. Tudjuk, hogy ami előttünk pereg, az jobbra illúzió, de a mozi ennek ellenére képes befolyásolni a gondolkodásunkat, az álmainkat, a világról alkotott képünket. Így lehet az, hogy sokaknak ez a filmsorozat jelentette a „kapudrogot” az archeológia világába.

A filmek megjelenése óta gyakorta keresztelik el a kalandos(abb) életű régészeket, felfedezőket az „igazi Indiana Jonesnak”. A sorozat alkotóinak azonban többnyire nem valós személyek, hanem a mozi akkor már közel 100 éves világa jelentette a legfőbb inspirációs forrást. Az Indy-fil-

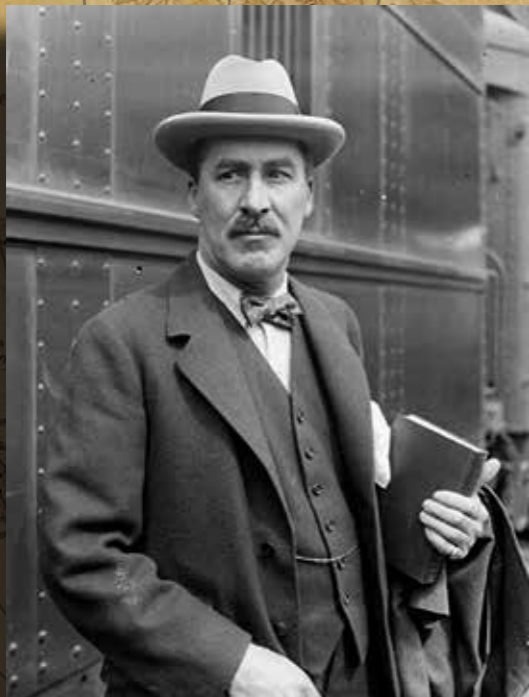
mek ötlete George Lucas fejében fogant meg, aki a filmmel azt a varázslatos érzést akarta viszszahozni, amiért gyerekként hétről hétre eljárt a matinévetítésekre. Minden héten egy újabb részt vetítettek valamelyik népszerű, akciódús és pörgős filmsorozatból. Talpraesett, jóvágású, állandóan mozgásban lévő hősök uralták ezeket a 20–30 perces részekből álló sorozatokat, Zorro karaktere például annyira megragadt Lucásban, hogy miatta lett Indiana kedvenc

A filmsorozat első részének plakátja (Europress/AFP@)

Howard Carter, Tutanhamon sírjának megtalálója

Az Indiana Jones-filmekben visszaköszönek az *Arábiai Lawrence* grandiózus sivatagi látképei, az *Aki király akart lenni* felfedezői hevülete és szemtelen humora. Addigi mozis élményeik alapján összerakták, mi kell egy mozgalmas, vérpezsdítő kalandfilmhez, majd a forgatókönyv megírásakor azt tartották szem előtt, hogy a cselekmény egy rakéta sebességével haladjon előre, és bővelkedjen nagyszabású akciójelenetekben is.

A 80-as évek elején George Lucas és Steven Spielberg Új-Hollywood fenegyerekei voltak, egy olyan rendezőgenerációhoz tartoztak, amely alapjaiban forgatta fel az amerikai filmipar játékszabályait. A hetvenes évek végén már túl voltak első nagy sikereiken: Lucas újtára indította a *Star Warst* (1977), Spielberg elkészítette a *Cápat* (1975) és a *Harmadik típusú találkozásokot* (1977). A nézőszámok tehát már igazolták rendezői zsenialitásukat, de még nem vesztett ki belőlük a fiatalos hév, így aztán a lehető legnagyobb magabiztossággal és lelkesedéssel vághattak neki *Az elveszett frigyláda fosztogatóinak*. Alighanem ennek is köszönhető, hogy az első részt, majd azután a másodikat, s végül a harmadikat is lehengerlő könnyedség jellemzi; az embert romantikus kalandvágygyal töltik fel, és arra ösztökélik, hogy induljon útnak nagy felfedezések ígérését hordozó izgalmas, távoli tájak felé.

Nagyon ritkán sikerül az a filmművészetben, amit Spielbergék véghez vittek: az Indiana Jones-trilógia ugyanis közel azonos erősségű részekből állt össze. Az első résszel (*Az elveszett frigyláda fosztogatói*) forradalmasították a kalandfilm műfaját, a folytatásban ugyanakkor nem estek az önméltós csapdájába, és elkészítették a sorozat legsötétebb, horrorelemekkel is tarkított darabját (*A végzet temploma*). A harmadik epizód, *Az utolsó kereszteslovag* ugyan már sokkal inkább hasonlít az elsőre, de a tinédzser Indy (River Phoenix), illetve az apa (Sean Connery) megjelenésével családi drámával (is) ötvözték a kalandfilmes zsánerelemeket, és élvezetes módon bővítették az univerzumot.

Hiába volt azonban végig csúcsmódban az ötletgazda-producer és a rendező, s hiába vették magukat körül

Az Indy-filmekhez mérhető érdeklődést csak a Tutanhamon-maszkhöz hasonló szenzációk előkerülése váltott ki korábban

a szakma legjobbjával (operatőrök, sminkesek, kaszkadőrök), még ez sem lett volna elég a sikerhez. Kellott ehhez Harrison Ford is, aki elsőrangúan formálta meg a kalandos életű régészt. Egyaránt hihető volt kissé esetlen egyetemi professzorként és a leghetetlenebb helyzeteket is elve megúszó kalandorként. Mintha egy álruhás szuperhős két alteregóját látnánk, azzal a különbséggel, hogy Fordnál a fedora kalapos, bőrkabátos Indy is sebezhető, sőt félrevezethető személy, aki ezáltal vált nagyon is emberivé és szerethetővé. A filmekben dr. Jones figuráját is meg tudja szédíteni a birtoklásvágy, s kétségkívül ő is hajszolja a dicsőséget, de ellenfeleivel ellentétben ezeknek az érzéseknek megálljt tud parancsolni, s az elvet, hogy a műkincseknek a múzeumban van a helyük, sosem veszíti szem elől. Ford színészi játékát természetesen a remek forgatókönyvírói lelemények is segítették, gondoljunk csak a már-már komikus félelmére a kígyóktól.

Az Indiana Jones-filmek titkát sokan akarták megfejteni és a saját hasznukra fordítani. Látva *Az elveszett frigyláda fosztogatói* elképesztő sikerét, a nyolcvanas években elszaporodtak a hasonló kalandfilmek a mozivászonon. Ezek között a filmek között volt olyan is, amelyik irodalmi előzményekre is építhetett. Ilyen volt a 19. századi Afrikát bebarangoló Allan Quatermain alakja is, aki egy 1885-ben elindított, fantasztikus elemekkel tarkított regénysorozat főszereplőjeként sokáig nagy népszerűségnek örvendett az Egyesült Államokban és Európában. Az Indiana Jones-filmeket szemérmetlenül utánzó feldolgozásban, az 1985-ös *Salamon király kincseiben* Richard Chamberlain játszotta el a karaktert, de Chamberlain csak halovány mása volt Ford jóval erősebb karakterének, a film bugyuta humora és pocskék kivitelezése együttesen pedig megpecsételte a mozi sorsát.

Az Indyt követő kalandfilmek közül azok sikerültek igazából jobban, amelyek valamilyen saját ízt tudtak hozzáadni az utánózni kívánt recepthoz:

George Lucas, Indiana Jones egyik megalkotója

Steven Spielberg, Indiana Jones másik megalkotója

Indiana Jones ikonikus „kellékei” – az ostor és a kalap

fegyvere az ostor. Lucas barátjának és alkotótársának, Steven Spielberg rendezőnek akkoriban az volt az egyik nagy álma, hogy James Bond-filmet rendezzen, végül ezt a vágyát is becsatornázták közös „régészeti vállalkozásukba”. Például *A végzet temploma* című film egy csillogó mulatóban játszódó shanghai nyitójelenete változtatás nélkül elért volna a 007-es ügynök bármelyik kalandjában is.

A színes film ötvenes évekbeli elterjedésével megszorodtak a megszűni, vad tájakon játszódó, a Technicolor élénk színvilágát kihasználó látványos kalandfilmek – Lucasék lényegében ezekhez nyúltak vissza.

Az első film egyik legikonikusabb jelenete (Europress/AFP@)

A *smaragd románcában* a szerelmi szála erősítették rá: egy álmodozásra hajlamos ponyvaregényíró (Kathleen Turner) fog össze egy kalandorral (Michael Douglas), a *Kincsvadászokban* pedig gyerekek próbálják megtalálni egy kalózkapitány zsákmányát. Készítettek erotikával fűszerezett Indy-koppintást (*Gwendoline*), de Jackie Chan is kipróbálta magát a misztikus tárgyak gyűjtő kalandor szerepében (*Istenek fegyverzete*).

Még később, a kilencvenes években is akadt követője a leghíresebb mozis régésznek. A *múmia* eredetileg egy harmincas évekbeli horror volt, de amikor Rachel Weisz-szel és Brendan Fraserrel a főszerepben 1999-ben feltámasztották, sokkal inkább támaszkodtak arra a kalandfilm dramaturgiára, amit az Indiana Jones első része fejlesztett tökélyre.

Hollywood manapság egyik legbefolyásosabb irányítója, Kathleen Kennedy producer, a Lucasfilm vezetője szerint Hollywoodban egy filmterv ismeretésekor a mai napig bevált szófordulat az, hogy „olyan, mint *Az elveszett frigláda fosztogatói*”. Ez például biztosan elhangzott, amikor a 2004-es Nicolas Cage nevével fémjelzett *A nemzet aranya* című film ötletét próbálták eladni a Disney stúdióknak. Később egy Marvel-szuperhősfilmre, az *Amerika Kapitány: Az első bosszúállóra* is komoly hatással volt Spielberg alkotása.

Indiana Jones viszonylag hamar, már a nyolcvanas években kilépett a moziból, azóta jelennek meg különböző platformokra fejlesztett videójátékok a főszereplésével – a trilógiát leszámítva alighanem a *Fate of Atlantis* nevű point & click kalandjáték

A legkevésbé sikeres, negyedik rész egyik „főszereplője”, a kristálykoponya (British Múzeum)

Harrison Ford és Sean Connery a filmben (Europress/AFP@)

az egyik legjobban sikerült Indy-projekt. Ifjúkorát tévésorozatok dokumentálta, további kalandjai regényekben és képregényekben jelentek meg. A régész a popkultúra legkülönbözőbb szegleteibe jutott el, de számtalanszor parodizálták is már. Manapság internetes mémekben is gyakran feltűnik, s népszerűsége annak ellenére is töretlen, hogy ma már inkább a 80-as évek egykori mozilátogatóinak a gyerekeit vagy épp az unokáit próbálják megszólítani a franchise-zal.

A karakter majdnem negyvenéves sikertörténetét csupán egyetlen nagyobb kudarc törte meg, és az is csak időlegesen. A sok évtizedes mozis szünet után 2008-ban debütált *Indiana Jones és a kristálykoponya királysága* című film sajnos méltatlan folytatása lett a trilógiának, nevetséges túlzások jellemezték, és a frigládához vagy a Szent Grálhoz képest sokkal érdektelenebb és a zsánertől idegen tárgy, egy földönkívüli lény természetfeletti erővel bíró koponyája állt a film középpontjában. Az Indy-filmek korábban arról is nevezetesek voltak, hogy tökéletes arányban keverték a misztikumot a kalanddal, illetve, hogy hatásosan ágyazták meg a történet középpontjában álló

kincs(ek) történelmi és spirituális jelentőségének. Ez sajnos a negyedik részről nem volt elmondható. Mint ahogyan az akkor 66 éves Harrison Ford egykori hitelessége és átütő ereje is valamelyest megkopott már a 2000-es évekre.

Szerencsére az alkotók is tudhatják, hogy hibát követtek el a legutóbbi epizóddal, ezért most kifejezetten nagy energiát fektetnek abba, hogy a 2016-ban bejelentett ötödik részhez végre színvonalas történet is párosuljon. Ezt bizonyíthatja, hogy az újabb rész már eddig is több forgatókönyvíró „elfogyasztott”, egyelőre hasztalanul. A jelenlegi terv szerint 2021 júliusában érkezne a moziba a folytatás. Ha a film valóban megvalósul, alighanem ez lesz a búcsúja az akkor már 78 éves Harrison Fordnak is, s egyben pedig az is eldőlhet, hogy egy másik színész magára veszi-e/vetheti-e az ikonikus bőrkabátot és a barna kalapot vagy végleg lezárul Hollywood leghíresebb régészének sok évtizedes sikertörténete.

Régészek és régészeti

a magyar filmekben és sorozatokban

Bácsmegi Gábor

Ha egy filmben szereplő régészt kell valakinek mondania, szinte biztos, hogy Indiana Jones vagy épp Lara Croft neve hangzik el, miközben nem is kellene Hollywoodig repülnünk gondolatban, hiszen magyar filmek egész sorában tűnnek fel képzeletbeli, sőt mit több, valódi régészek!

Elképzelt vagy nagyon is valóságos kollégáink a magyar film- és sorozatgyártás olyan darabjaiban is felbukkannak, amikkel kapcsolatban sokaknak talán fel sem tűnt az adott szereplő eredeti szakmája. Ezeket gyűjtöttük most csokorba!

Szerelem második vérig

1986-ban nagy sikerrel adták a mozik Dobray György és Horváth Péter középiskolás tinikről szóló filmjét, a *Szerelem első vérig* című alkotást, melyet akkor – a ma már elképesztőnek számító – 1,5 millióan néztek meg. A nagy sikeren felbuzdulva 1988-ban mutatták be a film folytatását, *Szerelem második vérig* címmel. A női főszereplő, Farkas Ágota (Szilágyi Mariann alakításában) az első rész idején még csak szeretett volna régész lenni, míg a második részben már Szegeden tanulta a szakma fogásait, ott tehát, ahol a film zömét is forgatták. Az egyes jelenetek háttérül sok esetben a szegedi Móra Ferenc Múzeum szolgált, s mivel akkoriban a szegedi régészeti képzés fő színtere valóban a múzeum volt, ezért ezeket a jeleneteket hitelesnek tarthatjuk.

Noha a filmben a diákok által tréfásan „Tá-pépithecusnak” elnevezett férfi koponyatetőhöz még csak hasonlót sem ismerünk, mint ahogyan a sírbontást sem a filmben látható módon – falárába tett csontvázon – gyakorolják a valóságban a régész-hallgatók.

Az
1982-ben
bemutatott *Vörös föld*
című filmben (rendező: Vitézy
László) más amatőr színészek
mellett a honfoglalás korá-
nak jeles kutatója, Fodor
István is szerepet ka-
pott.

A női főszereplő professzoráról ugyan túl sokat nem tudunk meg (egy amerikai konferenciára is elviszi Ágotát, ami konfliktust generál a fiatalok között), de az ópusztaszeri ásatások valóban az 1970-es évektől kezdődtek meg, s a film készítésének időszakában is zajlottak, gyakorta egyetemi hallgatók (így jelen sorok írójának) közreműködésével, így tehát oda valóban ki-juthatott akár a filmbéli egyetemista is.

A filmsorozatnak egyébként 2002-ben készült el az utolsó darabja, *Szerelem utolsó vérig* címmel. Ebben már nem esik szó a régészetről, a felnőtt Ágotából végül nem lett régész...

Hosszú alkony

Janisch Attila 1997-ben készített, különös hangulatú, *Hosszú alkony* című filmjének főszereplője egy idősödő régész, akit Törőcsik Mari személyesít meg. Az erős metaforákkal dolgozó, lírai film részben az időről szól, és talán ezért is kap hangsúlyos szerepet a főszereplő foglalkozása. A film egyik kulcsjelenetében a feltehetőleg középkori templomok kutatójaként dolgozó aktív és friss professzorasszonyt épp egy középkori templom mellett köszöntik tanítványai, barátai és kollégái, majd hazafelé tartva egy különös utazás veszi kezdetét, amikor is a régész nő elindul, hogy egy templomot megtekinthessen a számára ismerős tájon, mire eltéved. Időben és térben is különleges utazásban lesz így része, ahol az álmok és a valóság keverednek össze. Törőcsik Mari e filmben is teljes természetességgel és hitelességgel formálja meg szerepét, a régészprofesszort, akit talán így a valóságban is szívesen tekintenénk mesterünknek.

Angyalbőrben

De nem csupán komolyabb hangvételű filmekben jelennek meg régész szereplők. Az 1988–1989-ben forgatott, majd 1990–1991-ben bemutatott népszerű sorozat, az *Angyalbőrben* 10. epizódjában ugyancsak fontos szerepet kapnak a régészeti leletek (rendező: Gát Görgy – Szurdi Miklós). Ebben a részben Karádi őrmester (Usztics Mátyás felejthetetlen alakításában) a rekkenő nyári hőségben árkot ásni vezényeli az „Urbán-szakaszt”. Ez nem igazán tetszik a katonáknak, ezért kitalálják, hogy inkább elásnak egy csontot és egy aranyláncot, aztán kihívják a régészeket, így nem kell tovább ásniuk, hiszen az már onnantól „régészeti szakterület”. Ráadásul a sorozat szerint ekkor jelenik meg az egyik ismeretterjesztő magazinban a „három honfoglalás” elmélete, miszerint a magyarok Kr. e. 400-ban érkeztek Svájc felől az Etelközbe, Bogdán vezér vezetésével. Bogdán vezér pedig nyilván a laktanyának helyet adó Vasbogdányban lehet eltemetve „hároms ércoporsóban”, sok arannyal és 33 lemészárolt szúzzal. Hála a szakasz találékonyságának és a titokzatos Tálás támogatásának, meg is jelennek az árok mellett a régészek, Sövegjártó Mireille (Töreky Zsuzsa), az „archeológia kandidátusának” vezetésével.

Tálásról még az is kiderül, hogy egy ízben „leállította a koalíciós gyakorlat dunai átkelését, mert valaki azt jelentette neki, hogy a mederben van a nagyszentmiklósi kincs maradáka. Ott állt az egész NATO és a fél Varsói Szerződés a parton!”

Hamarosan az árokban ecsetelgetnek a régésznek tanuló diáklányok és a szakasz katonái, sőt maga Karádi őrmester is. Igazi leletek azonban nem kerülnek elő, csak amiket a fiúk elástak, illetve egy éles kézigránát, valamint egy harckocsilövedék, így az őrmester hamarosan rájön a turpisságra. Aztán, amikor hazaindulnak a régészek, kerül elő az első koponya és az első valódi leletek. A csontváz mellett azonban friss konzervekre bukkannak. Karádi kérdőre vonta a szakaszt, azonban gyorsan kiderül, hogy a helyiek korábban már megtalálták „Bogdán vezért” – innen szedték a 9. századi aranyakat, amivel még a boltban is fizettek –, azonban a várható turistaroham miatt inkább titokban tartották a felfedezést.

A film teljesen nyilvánvalóan elejétől a végéig blődli, de ez korántsem különös, hiszen a sorozat fő célja a szórakoztatás, illetve a honvédelem népszerűsítése volt, noha meglepő módon a forgatókönyvírók rendelkeztek némi régészeti ismerettel is. Egyrészt tudhattak a kettős honfoglalás elméletéről, hiszen ezt „cáfolta a három honfoglalás elmélete”, ráadásul a késő avar kor egyik legjelentősebb tárgygöyteméről, a nagyszentmiklósi kincsről is tudomásuk volt.

A Mézga család különös kalandjai

– Vakáción a Mézga család

Talán a legismertebb hazai fiktív régészalak nem más, mint a rajzolt szeleburdi Mézga család (rendező: Nepp József) mindig zsémbes, szomszédjaival nem éppen felhőtlen viszonyt ápoló dr. Máris Ottokárja (Tomaneck Nándor, majd Bárdy György hangjával). Eredeti szakmáját tekintve régész, akinek valószínűleg az avar kor lehetett a szakterülete.

Az biztos, hogy az akkori időszak avar kutatásának megfelelően főként a temetővel, sírokkal kapcsolatos megjegyzéseket tett. Különösen abban az epizódban, melyben – életét féltve – a maffiózókhöz szeretne csatlakozni: „régészdoktor temetőt tárt fel, tud hallgatni, mint a sír”. Ott rögtön javaslatot is tett egy „kriptafosztogató szakcsoport” alapítására, ahol ő, mint specialista vállalna szerepet. Egy lakatlan szigetre vetődve viszont Máris gyorsan elfeledkezett a hivatásáról, és a barlangban talált koponyákkal dobálta meg Mézgaékat. Meg is jegyezték neki, hogy „szép kis régész az ilyen!”. Karrierjéről ennyit tudunk, kiegészítve talán azzal, hogy igen rövid ideig az egyik trópusi szigeten az elnök-király kinevezte pénzügyminiszterré, egészségügyi miniszterré, vallás- és kultuszminiszterré, végül az egész kormányfő. Magánéletéről keveset tudunk, az első sorozatban a Mézga család Márisékhoz ment át tv-t nézni, a többi sorozatban azonban már egyedül él. Egy hétvégi ház tulajdonosa Balatonszöszmön, melyet nem volt rest három hétre Mézgaék rendelkezésére bocsátani, csak legalább ennyi időre megszabaduljanak tőlük az Ököröcsiny utca 5. (a harmadik sorozatban 13.) lakói.

Máris szomszéd szakterületére csak utalások vannak a sorozatban, egyszer beleesett „egy avar katonasírba, azóta sokszerű tériszonya” van, illetve Nizzában említi Mézgaéknak a legfrissebb újsághírt, miszerint „megint találtak egy fejedelmi sírt a Dunántúlon. Szerintem avar lesz.” Mézgaékat viszont nem nagyon hozza lázba a hír: „Avar! Hol van az még?! Majd ősszel!”

Egy polihisztor élete a századfordulón

+1

Listánk végén plusz egy találatként álljon egy különleges kisfilm, az *Egy polihisztor élete a századfordulón*, amit a nyíregyházi Jósa András Múzeum készített névadójáról, a hazai régészeti kutatás egyik kiemelkedő úttörőjéről.

A kisfilm érdekessége, hogy a fiatal Jósa Andrást megszemélyesítő színész kivételével az összes szereplő a valóságban is valamilyen kapcsolatban áll a múzeummal (az ott dolgozó régészek, muzeológusok, a múzeumi baráti kör tagjai, valamint ásatási munkások egyaránt feltűnnek a filmben). Az idős Jósa szerepét Németh Péter címzetes múzeumigazgató vállalta el, akinek így lehetősége nyílt egyik példaképének bőrébe bújni.

Jósa András (1834–1918) volt 48-as nemzetőr, tanult jogot, gazdaságtant. Orvos lett, majd régész, de írt geológiáról és a meteoritokról is. Nevéhez fűződik a Szabolcsvármegyei Múzeum megalapítása 1868-ban.

◊ ◊ ◊

Super star 24
computer technic

TRÓJA

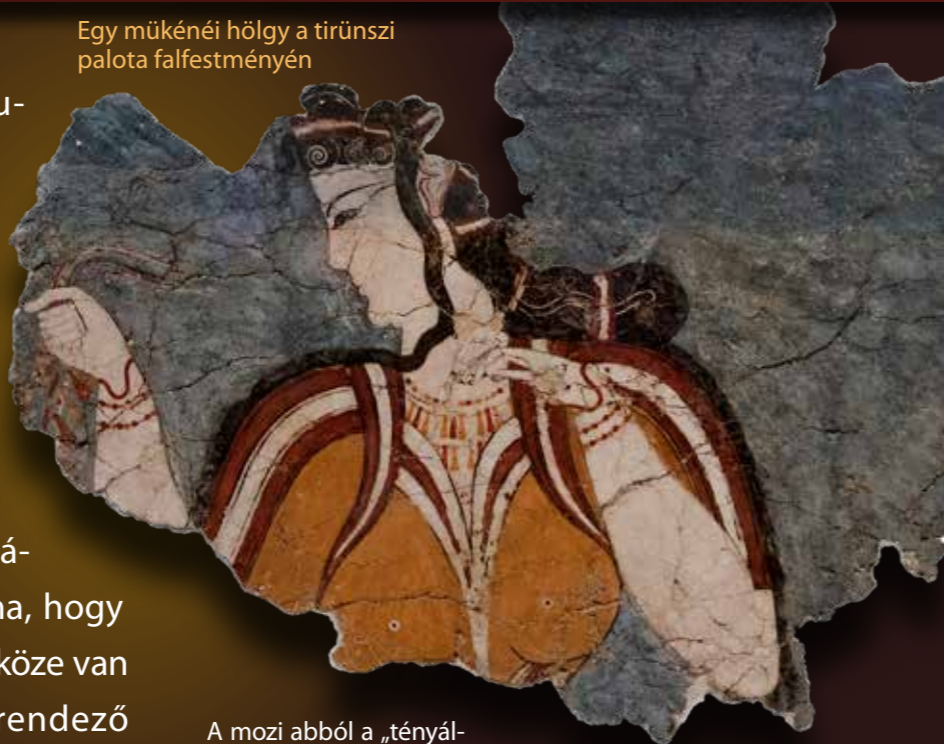
PALUCH TIBOR

„INSPIRÁLTA HOMÉROSZ ILIÁSZA”

16

A mozik 2004-ben mutatták be Wolfgang Petersen *Trója* című filmjét, melynek stáblistáját a film legvégén cikkünk alcíme zárja be. Ezt a mondatot azonban nem a film végére, sokkal inkább a főcím után kellett volna kiírni, így talán mindenki számára azonnal világossá vált volna, hogy a film történetének vajmi kevés köze van Homérosz hőseposzához. A rendező (a stúdió?) úgy döntött ugyanis, hogy a filmből kihagyja mindazt, ami a görög mitológiához kapcsolná azt, így abban nincsenek sem istenek, se természetfölötti lények vagy események. Az *Iliász* sava-borsától megfosztott, lecsupaszított történet így valóban csupán egy emberek által vívott bronzkori háború története. A kérdés persze az, hogy vajon történészi vagy épp régész szemmel nézve vajon mit mondhatunk róla.

Egy mükenéi hölgy a tirünszi palota falfestményén

A mozi abból a „tényál-lásból” indul ki, hogy mükenéi Agamemnón több évtizedes háborúskodás során egyesítette Hellászt. Ismereteink szerint azonban a trójai háború feltételezett időszakában ebben az időben a mai Görögország területén több, kulturálisan hasonló, de egymástól független királyság osztozott. Ezek közül a korszak végére valóban Mükené emelkedett ki, de arról szó sincs, hogy Mükené Hellász teljes egészét saját fősége alá vonta össze. A mozifilm egyébként amúgy is kevés földrajzi támpontot ad az eseményekhez, de azt is rosszul. Mind Mükené, mind pedig Spárta kikötővel rendelkező városokként szerepelnek. Spárta azonban a Peloponnészoszi-félsziget közepén, mindenféle tenger-től messze fekszik, de még Mükené is nagyjából 20 km-re helyezkedik el a Szarónikosz-öböltől.

Forrásaink révén tudjuk, hogy a mükenéi királyságok élén egy-egy uralkodó állt, akinek kezében minden hatalom összpontosult, ő volt a hadsereg parancsoka is. A királyt alkalmanként egy „nemesi” tanács segítette, de az igazi katonai elitet az uralkodókból és kíséreiikből álló csoport alkotta. Minden vidéki közösség köteles volt meghatározott számú embert ellátni/kiállítani, akiknek vagy a hadseregben, vagy a flottában, vagy valamilyen speciális egységben kellett szolgálniuk. Ezek létszámát roppant nehéz

A film komoly hibája az is, hogy a trójai síkot a valóságban átszelő Szkamandrosz folyó folyamatosan lemaradt a látképekről. Az egyik jelenetben az Agamemnón előtt látható s igen részletesen megrajzolt térképen sem szerepel, így szinte „csoda”, hogy a görög sereg végül megtalálta Tróját.

megbecsülnünk. De a film órási tömegjelenetei kétség kívül túlzóak, noha legalább annyira túlzóak Homérosz adatai is. Az eposz II. énekének „hajókatalógusa” összesen ugyanis 1196 hajót sorol fel a görögség oldalán. Ez mintegy 60.000 embert jelentene. Ez a késő bronzkori viszonyok között irreálisan nagy szám.

De nem csupán a hajók számával van gond a filmben, hanem azok típusával is. Az itt megjelenő hajók ugyanis nem a mükenéi korszak, hanem egy

17

Bronzkori hajóábrázolás egy askhloni töredéken

Harci kocsi ábrázolása a püloszi freskón

kb. 500–600 évvel későbbi időszak hajótípusait jelenítik meg. A korszak hajótípusait ugyanis meglehetősen jól ismerjük. A Kr. e. 14–13. századból három hitelesen feltárt hajóroncsot is ismerünk a Földközi-tenger keleti medencéjéből. Az eddig megtalált hajótípusok mind kereskedelmi feladatokat láttak el, de feltételezhetően nem lehetett nagy különbség a hadi és a kereskedelmi hajók között. A legnagyobb méretűek is sekély merülésűek voltak, inkább csak partközeli hajózásra voltak alkalmasak. A legénység 42–46 evezősből, egy kormányosból, a kapitányból és két segítőből állt. Békeidőben árut szállítottak, míg harc esetén katonák egészítették ki a létszámot. A késő mükenéi korszakban a hajótest általában hosszú és keskeny volt, viszonylag meredek oldalfallal. A hajók

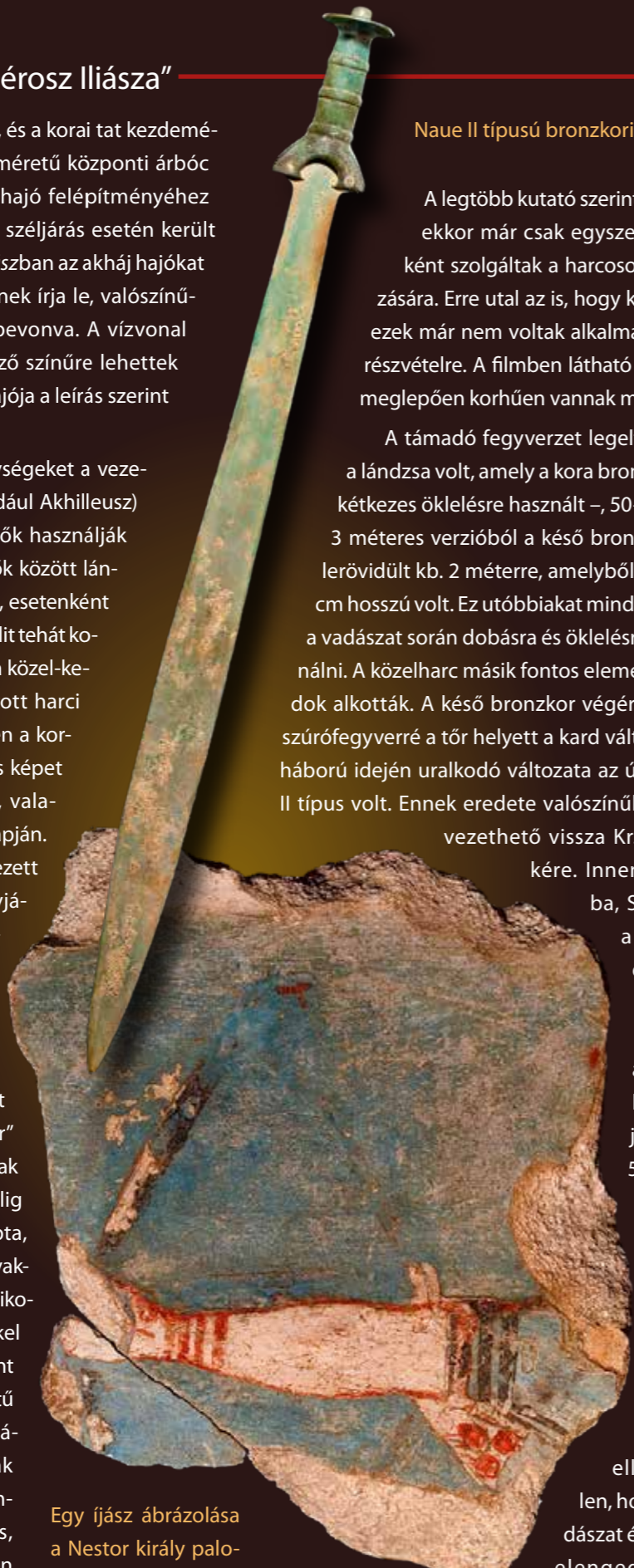

eleje kosfejszerűre kialakított, és a korai tat kezdeménye is megfigyelhető. Nagy méretű központi árbóc és négyszögletű vitorla is a hajó felépítményéhez tartozott, de csak megfelelő széljárás esetén került ennek használatára sor. Az *Iliászban* az akháj hajókat Homérosz egyébként feketének írja le, valószínűleg mert kátránnyal voltak bevonva. A vízvonallal felett azonban már különböző színűre lehettek festve a hajók. Odüsszeusz hajója a leírás szerint például karmazsinvörös volt.

Az *Iliászban* a katonai egységeket a vezetők (a nevesített „hősök”, például Akhilleusz) és követők alkotják. A vezetők használják a harci kocsikat, míg a követők között lándzsást, valamint néhány íjászt, esetenként pár lovasat találunk. A katonai elit tehát korántsem gyalogosan, hanem a közel-keleti eredetű, két lóval vontatott harci szekérral indult csatába ebben a korszakban. Kinézetükről világos képet alkothatunk az ábrázolások, valamint a lineáris B szövegek alapján. A legkorábbi típus az úgynevezett „doboz” kocsi, amelyet nagyjából a Kr. e. 15. század közepéig használtak. A bőrrel vagy fonattal bevont kocsioldal comb- vagy csípőmagasságig emelkedett. A legelterjedtebb változat az úgynevezett „kettős szekér” volt, amelyet a mükénéi korszak végéig, azaz Kr. e. 1200 körül használtak. Nevét onnan kapta, hogy a fülke két oldala „szárnyakkal” volt ellátva. Mindkét harcosi-típus négyküllős kerekekkel volt felszerelve. Egyesek szerint a kocsikkal a nehézfegyverzetű lándzsások harcoltak, míg mások szerint íjások használták őket, csakúgy, mint Egyiptomban. Az egyetlen ábrázolás, amely mükénéi környezetben harci kocsizó íjásokat mutat be, azonban vadászatot, és nem harci jelenetet ábrázol.

Egy íjász ábrázolása a Nestor király palotájából származó fal-festménytöredéken

Naue II típusú bronzkori kard

A legtöbb kutató szerint azonban a kocsik ekkor már csak egyszerű szállítóeszközként szolgáltak a harcosok csatába fuvarozására. Erre utal az is, hogy kiképzésük alapján ezek már nem voltak alkalmasak harcban való részvételre. A filmben látható kocsik egyébként meglepően korhűen vannak megjelenítve.

A támadó fegyverzet legelterjedtebb eleme a lándzsa volt, amely a kora bronzkorra jellemző – kétkezes öklelésre használt –, 50–60 cm-es hegyű, 3 méteres verzióból a késő bronzkorra jelentősen lerövidült kb. 2 méterre, amelyből a hegy kb. 20–30 cm hosszú volt. Ez utóbbiakat mind a közelharc, mind a vadászat során dobásra és öklelésre is lehetett használni. A közelharc másik fontos elemét a török és a kardok alkották. A késő bronzkor végére a meghatározó szűrőfegyverré a tör helyett a kard vált, melynek a trójai háború idején uralkodó változata az úgynevezett Naue II típus volt. Ennek eredete valószínűleg Észak-Itáliába vezethető vissza Kr. e. 1450 környékére. Innen Közép-Európába, Skandináviába és a Brit-szigetekre is eljutott. A típus Kr. e. 1300–1200 körül terjedt el a Földközi-tenger keleti medencéjében. Általában 50–85 cm hosszú, szúrásra és vágásra egyaránt alkalmas. Bár a távolra ható fegyverek között íj és parittya nem maradt ránk, ennek ellenére kétségtelen, hogy a mükénéi hadászat és persze vadászat elengedhetetlen része volt az íjfelszerelés is. A legkorábbi nyílhegyek tűzkőből és obszidiánból készültek, míg a bronz nyílhegyek a Kr. e. 15. század folyamán

jelentek meg. A parittya szintén a bronzkori hadviselés fontos kiegészítője volt. Eredetileg vadászatra használták, de a Kr. e. 15. századtól katonai szerepe felértékelődött. A „lőszer” elsősorban gömbölyű kavics, kő és átégett agyagdarab volt, de a mükénéi időszak vége felé megjelentek az ólomgolyók is.

Az emberi fejet védő sisakok legáltalánosabb változata az Égeikum teljes bronzkorán keresztül a vadkanagyarakból készített sisak volt. Maradványai eddig több mint 50, a Kr. e. 1650–1150 időszakra keltezhető temetkezésből kerültek elő. A kis méretű, félhold alakú, sarkukon átfúrt vadkanagyar lemezek bőrre vagy nemezre kerültek felvarrásra. A Kr. e. 1200 körül készült úgynevezett „Harcos váza” harcosain viszont egy szarvakkal ellátott, fehér pöttyökkel díszített fekete sisak látható, amelyet úgy interpretálnak, mint egy olyan bőrsisakot, amire bronzszereleket erősítettek, vagy úgy, mint egy domborított bronzsisakot. Ennek fényében a filmben látható tollas, arcvédős sisakok (ezeket korinthiszi típusúaknak nevezzük) rendkívül anakronisztikusak, hiszen ezek csak mintegy 600–700 évvel később jelentek meg a görög hoplita hadviselésben.

Vadkanagyarakból készített sisak Mükénéből

Érdekes felvetés a filmben, hogy a katonák különféle jelekkel ellátott zászlók alatt vonulnak csatába. A hadtörténészek szerint a hadizászlók legalább a bronzkor óta jelen vannak a csatamezőkön, tehát ez akkor még igaz is lehet, de az már kevésbé, ami a filmben az Akhilleusz sátra melletti zászlón látható. Azon ugyanis egy lambda (Λ) jelenik meg, nagyjából 400 évvel a görög ábécé kialakulása előtt!

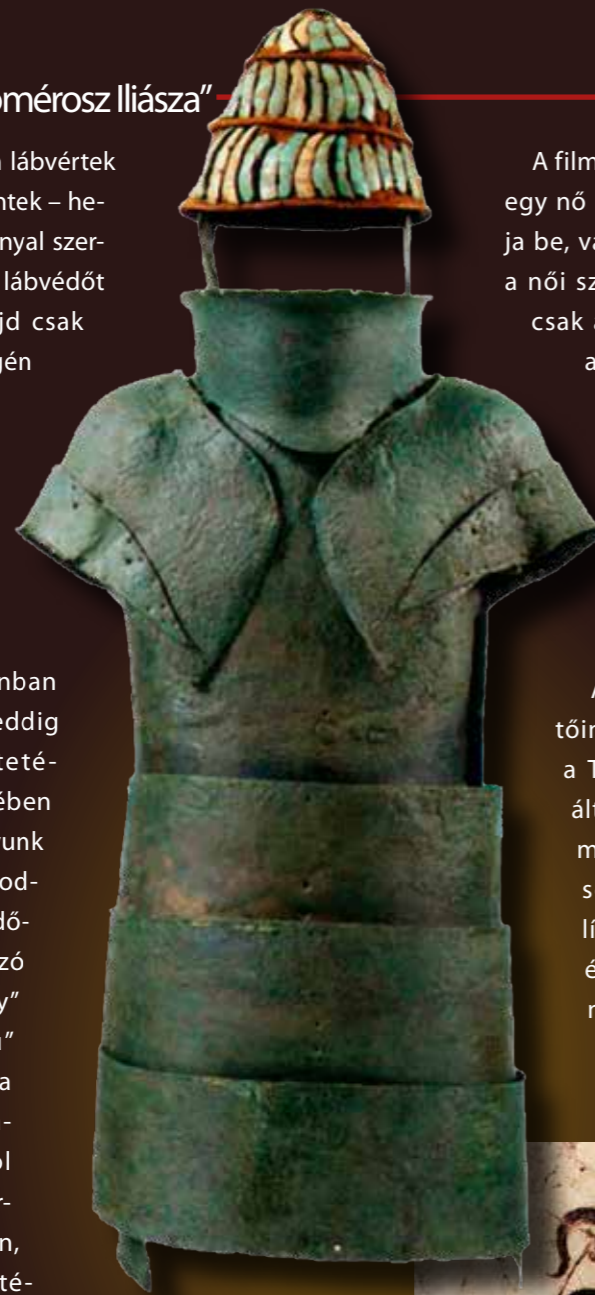
A „Harcos váza” harcosain látható sisakábrázolás

A testet védő páncélok legsebbe példányai a Kr. e. 15. századra keltezhető dendrai 12. sírból előkerült mell- és hátlemezből álló páncél. A nyakat hengeres burkolat védte, míg a vállakat ívelt lemezek borították. A „szoknyát” alkotó 3-3 első és hátsó páncéllemez a deréktől lefelé indul, ezzel könnyítették meg a mozgást. A kb. 1 mm vastag lemezeket az alsó öltözethez és egymáshoz is rögzítették. A legtöbb kutató azt gondolta, hogy súlya (kb. 15 kg) és nehézkes megjelenése miatt a gyalogos harc különösen nehéz lehetett benne, ezért valószínűleg harci kocsikról harcoló harcosok számára volt alkalmas. A kísérleti régészet azonban azt igazolta, hogy a páncél elég rugalmas volt, és viselése nem okozott gondot a test elleni küzdelemben. Ugyanakkor csak a katonai elit legkiemelkedőbb tagjai engedhetek meg maguknak teljes fémpáncélatatot, sokkal gyakoribb lehetett a bőr- vagy fémmel erősített bőrpáncélok használata. Ugyanez mondható el a lábvért/karvédő használatáról is. A legkorábbi ismert példányok ugyancsak a dendrai sírból kerültek elő. A lábpáncélt egy 32,5 cm hosszú, 8 cm széles, vékony, bőrre vagy vászonra/nemezre felvart bronzlemez

alkotta. Később a fém lábvértek ismeretlen okból eltűntek – helyettük minden bizonnyal szerves anyagból készült lábvédőt használtak –, és majd csak a Kr. e. 13. század végén vagy a 12. században jelentek meg újra.

A legfontosabb védőfegyver azonban a pajzs volt. Ezeknek a maradványai régészeti lelőhelyről azonban nem kerültek mindeddig elő. Típusai tekintetében így teljes egészében az ábrázolásokra vagyunk kénytelenek támaszkodni. A korai műkénéi időszak két meghatározó pajzstípusa a „torony” és a „nyolcas alakú” volt. Mindkét fajta rendkívül nagy, gyakorlatilag a nyaktól a lábujjig védte a harcost. Fonott keretben, rétegelve, fémerősítésekkel rögzítve készültek. Mindkét pajzsot egy, a bal vállon átlósan átvett bőrszíjjal tartották. A korai időszak után a „torony” pajzsok kimentek a divatból, ezért szurreális látni mind a trójai, mind a műkénéi oldalon a filmben. Ellentétben a „nyolcas alakúakkal”, amelyeket egyáltalán nem jelenítenek meg, pedig a knósszoszi, műkénéi és tirünszi falfestmények alapján egészen a „palotaidőszak” végéig használták azokat. A leggyakrabban ábrázolt pajzstípus a filmben az a kerek, kb. 50 cm átmérőjű, alsó részén egyenesre vágott pajzs, amely Kr. e. 1300 körül jelent meg. A híres „Harcos váza” ábrázolásán is ilyeneket láthatunk. Persze a filmben nem sikerült tökéletesen lemásolni ezeket, hiszen egy kerek, két átellenes végén ívesen kivágott pajzsot láthatunk, ami legalább annyira elüt a valóságtól, mint az elhunytak szemére aranyérmét helyezni a pénzverés „feltalálása” előtt mintegy 600 évvel!

A dendrai sírból származó páncél

Egy thériai hölgy az akrotiri falfestményen

A film annak ellenére, hogy a trójai harcokat egy nő szerelméért vívott háborúként mutatja be, valójában meglepően mostohán bánik a női szereplőkkel. A film „macsósága” már csak azért is szembetűnő, mert magában az irodalmi alapanyagban is sokkal jelentősebb szerepet visznek a nők. Priamosz trójai királynak az *Iliász*-ban egészen egyenragú szerepet betöltő feleségét, Hekabét például nem is látjuk! A nők Helén kívül e filmben csak amolyan felékszerezett „biodíszletek”.

Az viszont már a film régészszakértőinek egyértelmű hibája, hogy e nőkre a Tróját felfedező Heinrich Schlimann által felszínre hozott úgynevezett Priamosz-kincsből származó ékszerek másolatait aggatták, miközben az említett tárgyak földbe kerülése mintegy évezreddel megelőzte a filmbéli eseményeket. Ezt már csak azért is tudjuk,

Az *Iliász* egy olyan történet, amely értő kezekben kincset ér. A görög mitológiánál, illetve a kor régészeti anyagánál pedig kevés érdekesebb létezik. Ha e hármat sikerült volna ötvözni, akkor az alkotók valóban maradandót alkothattak volna. E helyett az írók és a rendező fogott mindent, amit bronzkorinak és/vagy görögnek gondolt – függetlenül attól, hogy akár évezredek választják el egymástól ezeket –, majd jól összekutyulták, amiből végül ez a film született. Aki viszont Trójával kapcsolatban valóban maradandó élményt szeretne, annak pont ezért még mindig Homérosz művét javasolnám kezdetnek...

Építészeti szempontból szembeötlő, hogy a filmben ábrázolt műkénéi palota köszönőviszonyban sincs az általa képviselt palotastílussal, melynek legfőbb eleme a megaron vagy hall, azaz egy téglalap alakú központi lakóhelyiség, aminek közepén festett díszítésű és 4 oszloppal körbevett tűzhely állt. A megaron volt a palota központja, szomszédságában kisebb helyiségek sorakoztak, ezek is a nyitott udvarra vezettek. Ugyanilyen hiba, hogy a filmben a trójai alsóvárost egy kb. 50 láb magas fal veszi körül. Az 1990-es évek régészeti ásatásai óta tudjuk, hogy itt valójában egy mély árok húzódott. Ugyancsak szemet szúr, hogy a trójai oszlopok stílusa valójában ismeretlen volt Trója régészeti anyagában, ezek egyértelműen a minósz-i Krétát idézik.

Mükénéi hölgyek a püloszi falfestményen

mivel az érintett korszak hölgyeinek öltözetéről, ékszereiről, hajviseléséről elég sok ábrázolás maradt fent. A trójai háború időszakában a nők viselete, ékszerei nem csupán „díszítésként” szolgáltak de jelezték a viselőjének státuszát is. Ruháik nagyon színesek voltak, s közös jellemzőjük, hogy rendkívül bonyolultan, aranyfóliából készített fliiterrel díszítették ezeket. A nő társadalmi státuszának – a divat és a szépség mellett – hangsúlyozására szolgáló másik elem a hajviselés volt, amely egyúttal az életkort is jelezte. A Priamosz-kincs időszaka (ami tehát jóval megelőzte a háború időpontját) egyébként nemcsak az ékszerekben köszön vissza a filmben, hanem a mindennapi használati tárgyak is ez alapján lettek megalkotva.

A film plakátja (Europress/AFP@)

POMPEJI

Egy (film)kultúra bukása

22

Ábrahám Ádám

A filmkészítők egyik legjobban kedvelt műfaja kétség kívül a katasztrófafilm. A másik ugyancsak népszerű zsáner a „történelmi”, de inkább fogalmazzunk úgy, hogy a múltban játszódó film. Ha a kettőt egyesítjük, akkor valami igazán kiváló dolog születhet, nemde?

Valahogy így gondolhatta Paul W. S. Anderson, amikor 2010 környékén éppen legújabb filmjén agyalva a hírekben megszólalhatott az izlandi Eyjafjallajökul vulkán kitöréséről szóló beszámoló, de az sem kizárt, hogy unalmában valamelyik 20. századi Pompejiről szóló filmadaptációt nézte akkortájt. Az ihlet forrása ugyan homályba vész, de kétségtelen tény, hogy a híres (vagy inkább hírhedt) rendező végül a fejébe vette, hogy bizony készít egy újabb adaptációt Pompeji nevezetes pusztulásáról. Bár ne tette volna!

A 2014-ben bemutatott film története rém egyszerű, néhány mondatban összefoglalható: a Britanniában élő „lovass kelta” törzsek fellázadnak a római uralom ellen, a felkelést leverik, és majdnem mindenkit legyilkolnak. Egy gyermek azonban, végignévve népe és szülei legyilkolását, a hullahegyek alatt valahogy túléli a mészárlást. Ő filmünk főhőse, Milo, akit nem sokkal később rabszolga-kereskedők találnak meg. A következő jelenetben tizenhét évet ugorva az időben, hirtelen Londiniumban [a mai Londonban – a szerk.] találjuk magunkat egy gladiátorviadalon, ahol a kisgyermekből izompacsirtává avanzsáló hősrünk egy viadal keretein belül játszi könnyedséggel mészárolja le az ellene felvonuló többi gladiátort, az összegyűlt tömeg legnagyobb örömére. A Pompejiből érkező játékmester meglátja az ifjúbán a lehetőséget, és elviszi magával. Az út sem múlik el különleges esemény nélkül, hisz a menet Pompeji közelében egy helyi kereskedő hazatérő lányával, Cassiával találkozik, akinek az egyik lova felbukik. A lovat könnyörületből Milo segíti át a másvilágra, miközben ifjú hősrünk és hősnőnk között

A film plakátja (Europress/AFP@)

kialakul egy társadalmi osztályokon átívelő románc. Pompejibe érve megismerjük Cassia apjának nagyratörő terveit, amivel meg akarja nyerni magának a Rómából érkező szenátoron, Corvuson keresztül magát Titus császárt. A város a szenátor tiszteletére – aki nem mellesleg az a római előkelő, aki annak idején leverte a kelta lázadást és ezáltal felelős Milo szüleinek haláláért – ezért gladiátorjátékokat rendez, miközben a Vezúv épp kitörni készül. Közben persze kiderül, hogy Corvus korábban Rómában el akarta csábítani Cassiát is, ezért itt és most kapóra

Részlet a filmből (Europress/AFP@)

jön neki, hogy az apja befektetéseihez pénz kell, amit ő meg is ad örömmel, cserébe a lány kezéért. Noha Cassia visszautasítja, ez nem tántorítja el, s miközben a város már lángokban áll, magával hurcolja, persze csak azért, hogy a zűrzavarban időközben kiszabadult Milo megmenekíthesse a lányt. Természetesen a film végén mindenki megkapja jól megérdemelt(?) jussát.

Sajnos nem csak a sztori a film egyetlen gyenge pontja. A forgatókönyvírók (három is volt belőlük) nem voltak éppen a helyzet magaslatán. A karakterek nemcsak fekete-fehérek, de súlytalanok is, a jellemfejlődés legkisebb jelét sem látjuk, ami nem csoda, hisz összetett mondatok alig-alig kerülnek a szájukba. Persze itt a lényeg a nagybetűs KATASZTRÓFÁN volt, azt várja minden néző – gondolhatták –, minek összezavarni őket holmi karakterábrázolással vagy jellemfejlődéssel.

Milo szerepét a *Trónok harca* című sorozat Havas Jonja, Kit Harington kapta. Harington külső jegyei (értsd kigyúrt izmok) alkalmassá tehetik egy „látványfilm” szerepére ugyan, de kérdés, hogy már az említett sorozatban tőle megszokott bánatos pillantásokat nevezhetjük-e színészi eszköznek, hiszen mást nem is igen látunk a tarsolyában. A Cassiát alakító Emily Browningot a vegyes, de inkább negatív fogadtatású *Álomháborúból* ismerhetjük. Karaktere a Róma ellen lázadó, felvilágosult lány, aki még egy rabszolgába is bele tud szeretni; Browning ugyanakkor lényegében egy tetszőleges fiatal színésznőre bármikor lecserélhető lenne. Kiefer Sutherland alakítja a velejég gonosz és korrupt római szenátort, Quintas Attius Corvust (ha már latinozunk, akkor könnyörgöm,

legyen már Quintus a neve!), aki nem győzi hangsúlyozni Róma fölényét és uralmát minden és mindenki felett. Nem mellesleg a szövegének döntő része abból áll, hogy ötpercenként elismétli a teljes nevét és rangját. Alakításáról mindent elmond, hogy jelölték az Arany Málna díjra is, mint a legrosszabb férfi mellékszereplő. Cassia szüleit Jared Harris és Carrie-Anne Moss játssza, teljesen súlytalanul.

A szereplőválogatás során tehát a készítők minden bizonnyal a következő receptet követték: főhősöknek végy egy vagy két „felemelkedőben lévő” (sorozat)színészt. Talán miattuk a sorozatok

rajongói meg fogják nézni ezt a filmet is, majd adj hozzájuk néhány olyan ismertebb színészt, akik pályájuk zenitjén a forgatókönyvet már az első oldalánál kihajították volna a kukába, ám régi fényük megfakult már, éppen ezért úgyis el fogják vállalni a szerepet, hátha sikerül visszakapaszkodniuk Hollywood élvonalába.

Sajnos nemcsak hibás latin nevek, de más történelmi pontatlanságok is vannak a filmben: a Britanniában megjelenő thrákok, vagy a „lovass” kelták ábrázolása hagy némi kívánni valót maga után. A gladiátorok – csakúgy mint a hollywoodi filmek többségében – sokkal inkább „kikockázott hasú” testépítő bajnokok, mintsem nyers, de hatásos gyilkosok.

Ha van pozitívuma a filmnek, akkor az a látvány. A gladiátorok fegyverei, páncélzata élethű, akárcsak maga Pompeji. A Vezúv kitörésének ábrázolása látványos és hangulatos. De Hollywoodban ismét elfelejtették azt az ősi szabályt, hogy csupán a látvány nem „adja” el a filmet. A mozi alatt végig az az érzése az embernek, hogy ezt már látta valahol. Hisz van itt egy kicsi *Ben Hur*, egy kis *Gladiátor*, de még egy-két apróság *A suttogóból*, sőt mi több a *Titanic*-ből is.

A vulkán és a város szép ugyan a filmben, de ha erre kíváncsiak, irány inkább Olaszország, és nézzék meg eredetiben!

◇ ◇ ◇

Részlet a filmből (Europress/AFP@)

23

BARTUS DÁVID

EGY RÓMAI GLADIÁTOR KALANDJAI HOLLYWOODBAN

24

Ridley Scott 2000-ben bemutatott *Gladiátor* című filmje minden bizonnyal az utóbbi évtizedek legnézettebb és legismertebb római korban játszódó mozifilmje, ami kétségtelenül roppant látványosan és izgalmasan meséli el Maximus, a hadvezérből lett gladiátor történetét a Kr. u. 2. század végi környezetbe helyezve. A film megjelenése után azonban rövid időn belül ellepték a különböző internetes fórumokat azok a cikkek és bejegyzések, amelyek rengeteg hibát és tévedést vetettek a készítőik szemére. Ezek nagyrészt történelmi pontatlanságok és anakronizmusok, de akad köztük rengeteg példa a római korban nem létező állatoktól és növényektől a rosszul ragozott latin mondatokon és olaszul beszélő gyerekeken keresztül az olyan egyszerű bakikig, mint a gázpalackkal hajtott harci szekér vagy a farmeres római katoná. A film a régészeti problémák és tévedések tekintetében is szinte kimeríthetetlen tárházat biztosít, az alábbiakban néhány különösen érdekes és tipikus hibára szeretném felhívni a figyelmet.

A film – egyébként nagyon hatásos és látványos – nyitójelenete, a germánok ellen vezetett ütközet rögtön tanúbizonyságot ad arról, hogy a készítőik elsősorban szórakoztatóipari termékként tekintettek a műre, és a hitelességet teljes mértékben alárendelték ennek. A római katonák fegyverzete és

felszerelése sok esetben erősen problémás, a legtipikusabb esete ennek a kengyel használata a lovas jelenetknél, amit az adott időszakban még nem ismertek a rómaiak [csak századokkal később jelenik meg Európában – a szerk.], valamint az alapvetően szúrásra alkalmas rövid római kardnak (a *gladius*nak) leginkább a szamurájkardokhoz hasonló módon történő alkalmazása. A germán ellenség megjelenítése talán még problémásabb, ők teljesen életképtelen módon a fák között üvöltve várják, hogy a rómaiak rájuk gyűjtsák az egész erdőt. Ha a valóságban is ilyen szervezetlenül és minden taktikai érzék nélkül harcoltak volna, Marcus Aureliusnak nem tartott volna 15 évig a markomann–szarmata háborúk megvívása.

A mozifilmben Róma városának és középületeinek ábrázolása a hollywoodi filmgyártás régi hagyományait követi, azaz minden fehér márványból van. A valóságban azonban ezek a hófehér épületek sohasem léteztek, ugyanis a rómaiak – a görögökhöz hasonlóan – előszeretettel festették a legkülönbözőbb színekre a templomokat és egyéb középületeket, sőt, a római császárkorban magát a fehér márványt is különféle rikító színekkel festették le. Ezek a festésnyomok csak kivételesen ritka esetben maradnak fenn, de UV-fénnyel

A markomann–szarmata háborúk Marcus Aurelius császár (161–180) és fia, Commodus (uralkodott: társcsászárként 177-től, egyeduralgoként 180–192) nagy háborúszorozata volt a Duna-vidéken, részben a mai Magyarország területén Kr. u. 167 és 180 között a germán nyelvet beszélő markomann és az iráni nyelvet beszélő szarmata törzsek ellen. A háború a rómaiak győzelmével végződött, de rengeteg római település és erődítmény pusztult el a háború időszaka alatt. A filmmel ellentétben a hadjárat végén a valóságban Commodus nem fojtotta meg apját. A filozófus császár, Marcus Aurelius valójában betegségben halhatott meg.

Ridley Scott: *Gladiátor* (Europress/AFP@)

féle rikító színekkel festették le. Ezek a festésnyomok csak kivételesen ritka esetben maradnak fenn, de UV-fénnyel

25

Római harci kocsi a sokat emlegetett gázpalackkal

Az összes római épület fehér márványból készült a filmben (Europress/AFP@)

Traianus római császár (98–117) 101 és 106 között két hadjáratot is vezetett a dák fejedelemségek ellen. Győzelme a zömmel a mai Erdély területére kiterjedő Dacia tartomány megalapítását vonta maga után. Tiszteletére a szenátus Rómában egy ma is látható diadaloszlopot állíttatott, melyen domborműszalagon ábrázolták a dák hadjárat eseményeit.

és egyéb technikai megoldásokkal egyre több római épületen, többek között Traianus oszlopán is sikerült kimutatni.

Hasonló a helyzet a szobrok esetében is: valójában ezek sem fehérek voltak, hanem mai szemmel rendkívül csúnyának tűnő, nagyon erős színekkel festették ki őket. Természetesen nem várhatjuk egy filmrendezőtől, hogy ilyen forradalmian új ábrázolásmódot vezessen be egy közönségfilmben, arra azonban odafigyelhetett volna, hogy a Colosseum eredeti, korabeli neve *Amphitheatrum Flavium* volt, és a Colosseum elnevezés – ami Nero császárnak a közelben álló kolosszális szobrából ered – csak jóval később ragadt rá az épületre.

Üvöltő germán

Az amphitheatrum olyan ovális vagy kör alakú építmény volt, amelyben a római császárkorban gladiátorviadatok mellett különböző szórakoztató rendezvényeket, állatviadokat és kivégzéseket is tartottak. Az első állandó, kőből épített amphitheatrumot Pompejiben emelték Kr. e. 70-ben. Az *Amphitheatrum Flavium* mellett álló 30 méteres bronzszobor eredetileg Nero császárt ábrázolta. Halála után többször átalakították, először Sol napistent, majd Commodus császárt, végül újra Solt ábrázolta. A szobor a késő római korban megsemmisült, de emléke a Colosseum nevében fennmaradt.

A Traianus-oszlop

A Colosseum kapcsán elérkeztünk a film legnagyobb problémájához, a gladiátorok és gladiátorküzdelmek bemutatásához. Ennek kapcsán érdemes áttekinteni a leggyakoribb tévhiteket és félreértéseket a római gladiátorokkal kapcsolatban. A Római Birodalomban a gladiátorküzdelmek a legkedveltebb látványosságok közé tartoztak, de valahogy úgy kell elképzelni őket, mint manapság a profi bokszmérkőzéseket. A gladiátorküzdelmeket az arénán belül fehér vonallal kijelölt „ringben” folytatták, szigorú szabályokkal, sőt bírók irányításával. Bár menetek nem voltak, esetenként a bíró szünetet rendelhetett el, az egész küzdelem célja pedig nem egymás minél gyorsabb lemészárlása, hanem a lehető legmagasabb technikai szinten történő, a nézőknek legjobb szórakozást nyújtó harc bemutatása volt. A gladiátorok túlélési esélyei is lényegesen jobbak voltak a filmekben

Augustus primaportai szobrának színes rekonstrukciója

Az Amphitheatrum Flavium

Gladiátorok egy domborművön

ábrázoltaknál, a császárkor első évszázadaiban 10 gladiátorküzdelemből csak 2-3 végződött halállal, bár a késő császárkorban ez az arány azért nagyjából megfordult.

A gladiátorok alapvetően párban küzdöttek, és bár vannak olyan információink, hogy esetenként mitológiai jeleneteket vagy híres történelmi csatákat játszottak újra nagyszámú gladiátor szereplésével, a filmben gyakran látott akár 8–10 gladiátor részvételével zajló küzdelmek teljesen megalapozatlanok.

Mindezek miatt a gladiátorok fegyverzete és felszerelése nagyon szigorúan szabályozva volt, a harcokat pedig különböző fegyvernemekbe osztották. A nehézfegyverzetűek közé tartozott például a *secutor*, akinek súlyos, zárt sisakja volt két apró szemnyílással, ami nagyon megnehezítette a légzést és a tájékozódást, viszont jó védelmet nyújtott, csakúgy, mint a nagy méretű pajzsa. A *secutor* leggyakoribb ellenfele a könnyűfegyverzetű *retiarius* volt, akinek összes védőfelszerelése egy karvédőből állt, ugyanakkor hálóval, háromágú szigonnyal és törrel is fel volt szerelve. Az esélyek így kiegyenlítődték a lomha, de jól védett *secutor* és a fürge, de védtelen *retiarius* között. Hasonlóan igyekeztek a többi gladiátortípus esetében is egyenlő esélyeket teremteni. A *Gladiátor* című film ebből a szempontból azonban nyomokban sem tartalmaz hiteles elemeket. A legproblémásabb a filmbéli sisakok kérdése, amit a moziban egy *retiarius* is látunk – aki ugye a valóságban sohasem hordott sisakot –, viszont a nehézfegyverzetű Maximus csak elvétve viseli. Amikor viszont felvesz egy sisakot, az régészetileg nem értelmezhető, a Maximus által választott fejfedőt leginkább egy fantasyben lehetne elképzelni. Pedig a sisakválasztás jeleneténél Maximus elsétál egy régészetileg teljesen hiteles darab mellett, ami egy ténylegesen előkerült sisak másolata.

Gladiátor-szobrocska

Ezzel „csak” annyi a probléma, hogy azt az angliai Sutton Hoo lelőhelyről előkerült sisakról másolták, ami a Kr. u. 7. század elejére korhatározható, szűk fél évezreddel a filmbéli eseményeknél későbbre. Maximus többi felszerelése sem hasonlít semmilyen ismert gladiátor fegyverzetéhez, feketére festett bőr mellvértje

Secutor és retiarius egy római mozaikon

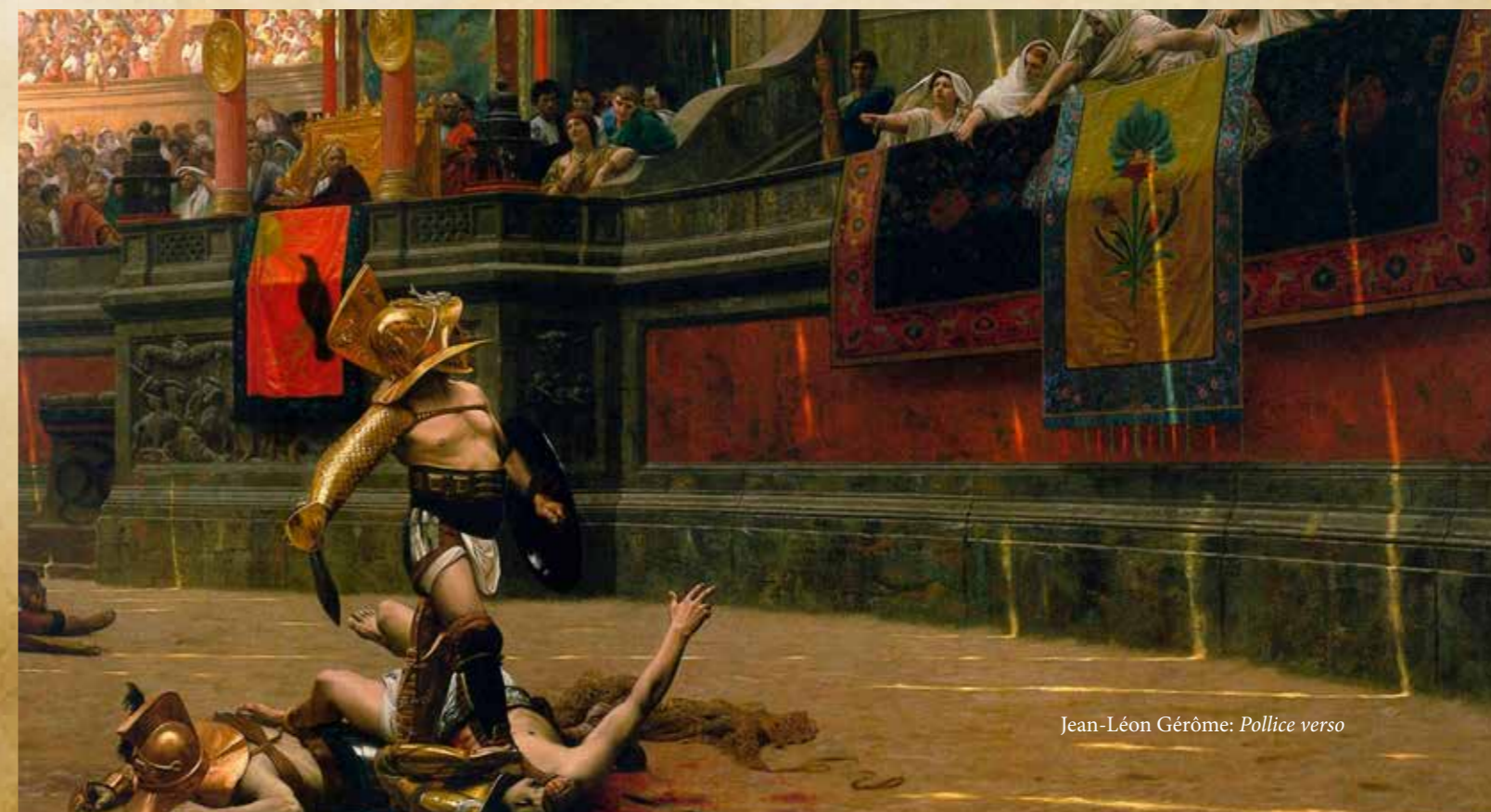
például leginkább egy katonai díszszemlén képzelhető el, gladiátorviadalon semmiképp, mivel még a legnehezebb fegyverzetű gladiátorok is meztelen felsőtesttel, mellpáncél nélkül harcoltak. Nem jobb a helyzet a többi gladiátor esetében sem, a bikafejű sisakban és egyéb furcsa öltözékekben megjelenő szereplők azt jelzik, hogy a jelmeztervező és a régészszakértő képzeletbeli küzdelmében biztosan az előbbi kerekedett felül.

S végül érdemes a gladiátorokhoz kapcsolódó egyik legismertebb toposzról is néhány szót ejteni. A filmekben ábrázolt gladiátorküzdelmek elválaszthatatlan eleme, amikor a császár lefelé fordított hüvelykujjával jelzi

a vesztes gladiátor kivégzését. Természetesen a valóságban ilyen sem történt, az újabb kutatások alapján amennyiben egyáltalán bármilyen kézjelet mutatott a császár a vesztes gladiátor halálra ítéltetésén, az éppen ellenkezőleg a felfelé mutató hüvelykujj volt, ami a kardhüvelyből kihúzott kardot szimbolizálhatta. A lefelé mutató hüvelykujj mítosza nagyrészt annak köszönhető, hogy Jean-Léon Gérôme 19. századi francia festő 1872-ben festett híres és nagy hatású gladiátorküzdelenében a latin *pollice verso* kifejezést – ami „elfordított hüvelykujjat” jelent – egyértelműen lefelé fordulónak ábrázolta, és így összekapcsolta a gladiátorok kivégzésével, ez pedig kitörőhatalmúan beleivódott a köztudatba és a gladiátorokkal kapcsolatos filmekbe is. Bárhogyan is használták azonban a jelzést a rómaiak, és bármit is jelentsen valójában a *pollice verso*, a modern értelemben vett lefelé fordított hüvelykujj mindenképpen jár Ridley Scottnak a *Gladiátor* című film elkészítése során elkövetett számtalan hibáért és tévedésért.

Maximus sisakja a filmben (Europress/AFP@)

Jean-Léon Gérôme: Pollice verso

LÉNÁRT ANDRÁS

AGORA

AZ ÓKORI ALEXANDRIA SPANYOL SZEMMEL

28

Alejandro Amenábar spanyol filmrendező a magyar közönség előtt sem ismeretlen; mindenekelőtt a Nicole Kidman főszereplésével készült *Más világ* (The Others / Los otros, 2001) című thriller-horror, és a legjobb idegen nyelvű film Oscar-díjjal kitüntetett, Javier Bardemet nemzetközileg ismertté tévő *A belső tenger* (Mar adentro, 2004) hozták meg számára a hírnevet. Míg az előbbi – ahogyan a címe is mutatja – a halál utáni életet, az élők és holtak együttélését, addig az utóbbi a kegyes halál intézményét, az eutanáziát helyezi a középpontba. Az alkotások kiindulási pontjai miatt e két film, kiegészülve Amenábar harmadik, nemzetközi filmjével, az *Agorával* (Agora, 2009) akár „hitéleti trilógiának” is nevezhető, hiszen a harmadik mű már közvetlenül foglalkozik vallási kérdésekkel, jelesül a kereszténység terjedésével.

Egyiptomról, a Római Birodalomról, sőt a kereszténység térhódításáról is számos mozifilm készült már. Amenábar azonban szakított a történelmi események hagyományos ábrázolásával, a spanyol rendező ugyanis az események filmre vitele során saját kétségeit is megfogalmazta. E szubjektív megközelítésnek is köszönhető, hogy a filmje oly sok vitát váltott ki, különösképp szülőhazájában, ahol még politikusok sora is megnyilvánult, hogy miképp is kellene „helyesen” értelmezni a látottakat. A film világpremierje a Cannes-i Filmfesztiválon volt. A francia kritikusok visszajelzései alapján a rendező újravágtatta az alkotását, mielőtt a világpremierre sor került volna. Az 50 millió eurós gyártási költségével a spanyol filmtörténet addigi legdrágább darabjának számító alkotás ugyanakkor még ezek után is megosztotta nemcsak a közönséget és a kritikusokat, de a történészeket, sőt a keresztény egyházakat is. Spanyolországban annak ellenére sem ért el nagy nézőszámot, hogy összesen 7 Goya-díjjal (a „spanyol Oscar”) jutalmazták, világszinten ugyanakkor bőven megtérült a befektetés. A rendező ez esetben is nemzetközi gárdával dolgozott, Rachel Weisz,

Az *Agora* (2009) amerikai plakátja. A film az Egyesült Államokban lényegesen népszerűbbnek bizonyult, mint a gyártó Spanyolországban (Europress/AFP@)

Oscar Isaac, Max Minghella és Michael Lonsdale alakítják a főbb szerepeket.

A film – bár megtörtént alapokon nyugszik – sok ponton mégis eltér a történelmi hűségétől. A Kr. u. 4–5. században a római uralom alatt álló egyiptomi Alexandriában játszódó történet főszereplője a polihistor-filozófus Hüpatia, aki a világ első ismert matematikusnője is volt. A filozófusnő egyébként többek között a heliocentrikus világkép egyik első védelmezője volt, több mint egy évszázaddal Kopernikusz előtt.

A film egyik nyitó jelenetében Hüpatia a tanítványainak igyekszik átadni a világról alkotott megfigyeléseit és az eddig felhalmozott ismereteit. Az eszmeccserék helyszíne az alexandriai könyvtár, az ókori világ tudásának legfőbb gyűjtőhelye, amelyet az édesapja, Theón vezet. Hüpatia megfontolt tudós és gondolkodó, életét a tudományra tette fel, önálló akarattal és egzisztenciával rendelkező asszony – a valóságban az adott korban ez nem számított túl gyakorinak. A filmbéli hallgatóságában két ifjú is gyengéd érzelmeket táplál iránta: Davus, a rabszolga, valamint Oresztész, a későbbi prefektus. Tudomány és hit, hagyomány és haladás, értelem és érzelem össze-

csapásainak vagyunk tanúi, ahogyan Hüpatia nem hajlandó meghajolni a vallási fanatizmus előtt. A tanítványai azonban hamarosan kénytelenek lesznek valamelyik oldal mellé állni, még akkor is, ha így egymással és mesterükkel is szembekerülnek. A film szerint a tudomány és a vallás ekkor nem egyszerűen konfliktusban álltak egymással, hanem adáz ellenségként, igaznak vélt előítéleteik alapján támadták a másikat. Anélkül, hogy elárulnánk a történet végkifejletét, mivel (nagyreszt) valós és ismert történelmi alakokról van szó, annyit elmondhatunk, hogy a nézeteikhez makacsul ragaszkodó, kisebbségben maradt személyek számára a történet nem tartogat happy endet, legyen az illető akár férfi, akár nő.

Az ókorral korábban készült filmek többségével ellentétben a kereszténység itt korántsem a pozitív arcát mutatja meg, hanem egy erőszaktól sem visszariadó, sokszor meglehetősen igazságtalan új hatalom képében jelenik meg. Többé már nem üldözött vallás, éppen ellenkezőleg: a korábbi vallások üldözőjévé válik, így hamarosan állandósl az ellentét a keresztények, a pogányok (azaz a régi római istenhit képviselői) és a zsidók között. Bár talán túlzás lenne az Agorát keresztényellenes filmnek nevezni, ahogyan sok kritikusa teszi, de a számos néző-

pont érvényesítése miatt valóban a legkevésbé sem lehet a kereszténységet idealizált formában bemutató műnek titulálni. Amenábar nem titkolt célja az volt, hogy megmutassa az érem mindkét oldalát, s azoknak a csoportoknak a szempontjait is képviselje, akik a kereszténység térhódítását negatívan élték meg, s esetleg az életükkel fizettek az elveikért. Egyúttal érzékletesen ábrázolja egy régi kor letűntét és egy új kor hajnalát. A filmből nem derül ki az, hogy az új világ tartós lesz-e (persze ma már tudjuk, hogy igen), ezért a bizonytalanság, az újtól és az ismeretlentől való félelem hatja át a szereplők egy részének életét, míg másokét a régi (vagy az új) hitbe vetett teljes bizonyosság és az ehhez kapcsolódó elvakultság.

A kritikák egyik fő megállapítása, hogy a spanyol rendező sokszor túlságosan is nagyvonalúan kezeli a történelmi tényeket. Bár a rendezőnek több történész tanácsadója is volt, a filmvásznon (vagy képernyőn) látottak lényeges pontokon különböznek a valóságtól. A filmben elhunyt szereplők a valóságban nem ott, nem akkor és nem úgy haltak meg. Hüpatiát ráadásul a kereszténységgel szemben álló tudósként ábrázolja, míg a kutatások szerint hitt a népek és vallások együttélésében. Az alexandriai könyvtár sem pont akkor és nem a keresztény fanatikusok dühe

29

Robert Treweek Bone *Hypatia Alexandriában tanít c.* festménye

Thomas Cole *A birodalom útja – Pusztulás c. olajfestménye*

miatt pusztult el, hanem számos, időben egymástól igen távol álló esemény vezetett a könyvtár részleges, majd később teljes megsemmisüléséhez.

Mindez persze nem megbocsáthatatlan bűn, hiszen a történelmi filmeket nem feltétlenül azért nézzük, hogy a tankönyvek és a tudományos cikkek helyett azokból ismerjük meg a múlt pontos részleteit. Egy történelmi tematikájú mozgókép már azzal is betöltheti feladatát, ha felkelti az érdeklődést egy korszak vagy egy történelmi személy iránt, és a nézők esetleg utánaolvasnak a valóságnak. Hüpatia személye, az alexandriai könyvtár vagy a kereszténység és a pogányok konfliktusai az *Agora* révén szélesebb körben ismertté váltak, a múlt történéseit pedig valóban nem Amenábarnak kell megtanítania a közönségnek.

A filmet egyértelműen elítélők egyébként a fenti történelmi tévedések mellett a szerintük nyílt keresztényellenes üzenetet emelik ki (amelyet néhányan felfedeztek korábban a *Más világban* és *A belső tengerben* is), és azt, hogy túlságosan leegyszerűsíti a korszakra jellemző vallási és politikai ellentéteket.

Az minden bizonnyal megállapítható, hogy Amenábar helyenként arányt tévesztett, nagyratörő terveit, hogy a régi idők Hollywoodját megidéző „kosztümös-szandálos” filmet készítsen (de azokkal ellentétben aktuális üzenetet is hordozzon), igazság szerint nem sikerült megvalósítania, helyenként ugyanis túlságosan didaktikussá, máshol pedig terjengőssé válik a mondanivaló.

A rendező az alábbi módon összegezte a film üzenetét egy Madridban tartott sajtótájékoztatón: „Az *Agora* alapvetően egy múltban játszódó történet arról, hogy mi zajlik a jelenben, egy tükör, amelybe a közönség az idő és a tér távlatából tekinthet, és talán rájöhet arra, hogy a világ nem is változott meg annyira.” A film vádirat minden vallási és egyéb fanatizmus ellen; a rendező szerint ugyanis nincs olyan hit, vallási vagy politikai meggyőződés, amelyért érdemes lenne ölni vagy meghalni. Az *Agora* tehát a készítője számára nemcsak a múlt szubjektív értelmezése, hanem egyben figyelmeztetés a jelen és a jövő társadalmainak is.

Alexandria látképe

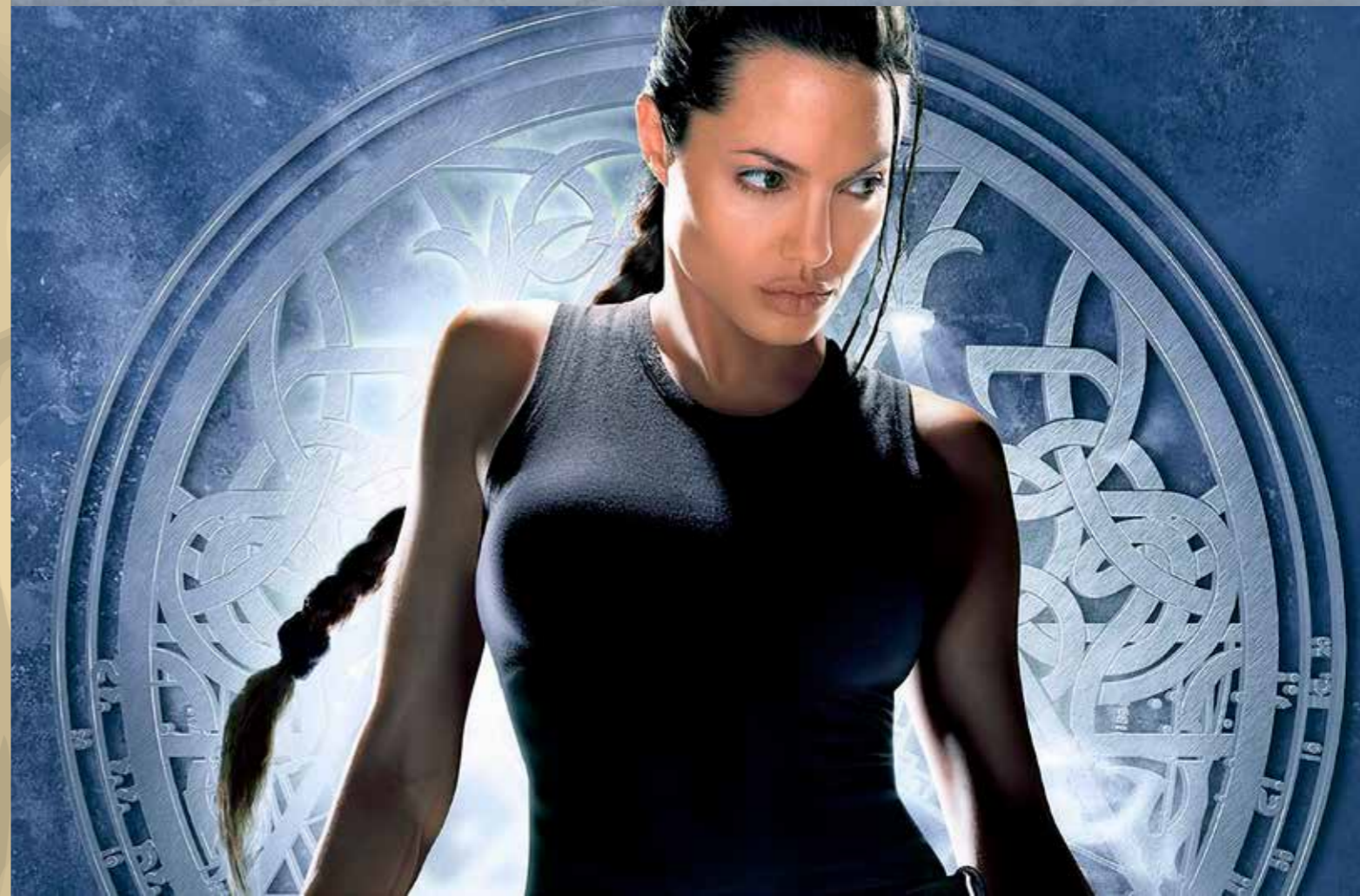

Az alexandriai könyvtár megsemmisülése körül számos legenda és tévhit született. Pusztulása nem egy adott pillanatban következett be, hanem egy hosszadalmas folyamat eredménye volt

„LÁSD A VILÁGOT EGY HOMOKSZEMBEN”

Keresztes Noémi Ninetta

A *Lara Croft: Tomb Raider* című film régész szemmel

A film plakátjának részlete
(Europress/AFP@)

AZ először 1996-ban megjelent nagy sikerű *Tomb Raider* (kb. 'Sírabló') című számítógépes játékprogramot – melynek a főszereplője egy fiatal régésznő, Lara Croft – 2019-ig további tizenegy rész és számos további kiegészítő követte. A sikert látva 2001-ben, 2003-ban, majd a tavalyi évben az eredeti történetet némileg újragondolva élő szereplős kalandfilmek formájában is bemutatták az ifjú régésznő kalandjait. Az első két részben Angelina Jolie formálja meg Croftot, a legutóbbiban viszont már Alicia Vikander svéd színésznő. Különösen az első rész aratott komolyabb közönségsikert, így talán ezt érdemes leginkább régész szemmel is megnézni.

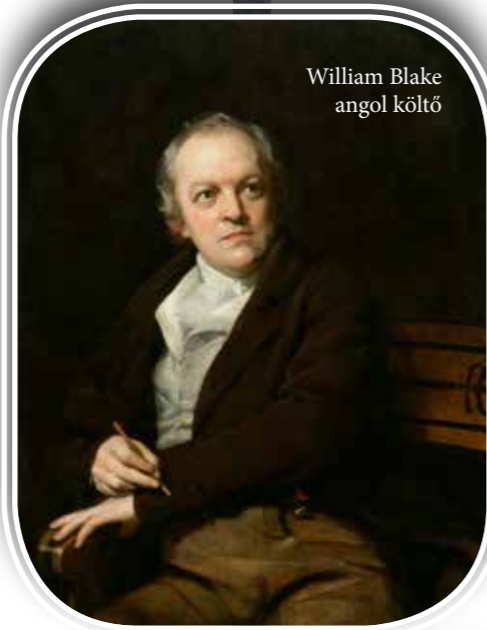

A történet elején Lara egy drágakövet próbál megszerezni egy egyiptomi sírkamrában, amiről utóbb kiderül, hogy valójában csak az otthoni „gyakorlópályája”. Rádásul aznap van a bolygók rendkívüli együttállásának az első napja is. Sok évvel korábban ugyanezen a napon tűnt el Lara édesapja (Jon Voight) is, aki mesélt neki erről az együttállásról és a titokzatos „Fény Háromszögéről”. Éjszaka a lány hirtelen egy óra ketyegésére ébred, amelyet végül a ház egyik titkos szobájában talál meg. Kiderül, hogy ennek belsejében egy további óra lapul. Az események ettől a ponttól gyorsulnak fel, ugyanis az úgynevezett *Illuminátusok* nevű titkos társaság megbízásából egy bizonyos Mr. Powell (Iain Glen) és kommandósai betörnek Larához, és elviszik az órát. A következő reggelen viszont levél érkezik Croft néhai édesapjától, amely a házban elrejtett William Blake-verseskötethez vezet. A könyvben talált ü z e -

A filmben szereplő óra, amely a kulcs is egyben

William Blake
angol költő

net szerint az óra a kulcs ahhoz, hogy a „Fény Háromszögének” két felét újraegyesítsék, és az *Illuminátusok* megszerezze a világ fölötti uralmat, amit Larának kell megakadályoznia, úgy, hogy a tárgyat elpusztítja. A háromszög két felét viszont a világ két végén rejtették el, az egyiket a kambodzsai „Táncoló Fény Sírjában”, a másikat pedig Szibériában. Lara rögtön Kambodzsába indul, ahol megszerzi a háromszög egyik felét, viszont Powellnél marad az óra. Az ellenfelek Velencében, az *Illuminátusok* székhelyén találkoznak, majd megegyeznek, hogy együtt mennek Szibériába megkeresni a háromszög másik felét. A szibériai barlangban a Naprendszer hatalmas makettjét találják, és rájönnek, hogy a keresett tárgy a Nap makettjében van. A versenyfutást követően végül Laráé lesz mindkét darab, és bár egy pillanatig elbizonytalanodik, hiszen az így szerzett hatalommal visszahozhatná apját az életbe, de végül mégis elpusztítja a háromszöget.

Az angliai Hatfield House, a filmbeli Croft-kastély

© Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

A film valóságtartalmáról előljáróban le kell szögezni, hogy ez egy szórakoztatásra szánt kalandfilm. A valódi régészeti munkával köszönőviszonyban sincs, de ezt nem kell és nem is szabad neki felróni. Rögtön az elején lendülünk is túl a következőkön: a régészek többsége nem angol lordok örököse, korlátlan anyagi lehetőségekkel, csak a neki tetsző feltárásokat elvállalva, hanem zömmel nagyberuházásokhoz kapcsolódó ásatásokat, leletmentéseket végez. Szintén kevesen vannak, akik fel-alá cikázva a bolygó legkülönbözőbb pontjain vezetnek ásatást néhány egymást követő hét alatt, mert a kutatók többsége egy-egy korszak, kultúra és földrajzi terület szakértője. A régészek a legtrikább esetekben érkeznek nagy teljesítményű motorokon és kutyaszánokkal a feltárásokra, sokkal jellemzőbb közlekedési eszköz egy megbízható, az ásatási felszerelést is szállítani képes terepjáró. Ha egy kutató aukciós házba látogat, az már régen rossz, hiszen azt jelenti, hogy egy értékes lelet illegális körülmények között vándorolt oda, és sok esetben már csak hatósági segítséggel van lehetőség visszaszerezni. De nem szoktak betörni a régészekhez kommandósok sem, mivel a kiemelkedően értékes leleteket általában múzeumi trezorokban őrzik. A kutatók nem csak azt viszik el a lelőhelyről, ami nekik tetszik, hanem szisztematikusan, fotókkal-rajzokkal dokumentált feltárásokat végeznek. Mindezek után azt már talán szükségtelen is felelegetni, hogy a szobordöntögetésnek,

A „Fény Háromszög” (másolat a filmből)

Mechanikus bolygómodell

a lövöldözésnek és a kalapáccsal szétvert leleteknek mennyi köze van az igazi régészethez... Joggal tehetjük tehát fel a kérdést, hogy van-e filmben akkor bárminek is valóságalapja. A film elején Lara egy hatalmas távcsővel figyeli az eget, mert aznap kezdődik a bolygók teljes együttállása, amely elindítja az események láncolatát, és egyben lehetővé is teszi, hogy a fent említett háromszög darabjai előkerüljenek. A NASA kutatói szerint a Naprendszer hat belső bolygója 50–100 évenként áll együtt. Legutóbb 2000 májusában és 2011 decemberében figyeltek meg nagyobb együttállásokat, amelyek tényleg ritkaságnak számítanak, a következő hasonló esemény egészen 2675-ig várat magára. Léteznek tehát példák a jelenségre, de az nagyon valószínűtlen, hogy minden bolygó egy vonalba kerüljön, de még ha elő is fordul ilyen, ez akkor sem ismétlődik 5000 évenként ciklikusan.

Lara William Blake (1757–1827) kötetében bukkan rá Lord Croft titkos levelére. A címben szereplő idézet a költő egyik legszebb versének részlete, amely némi útmutatóként szolgál az óra-kulcs használatához. Kevésbé ismert tény, hogy Blake egyben tehetséges festő és grafikus is volt, sőt saját korában csak így ismerték, költészetéről nem is tudott senki.

A vers és a levél hatására Lara Kambodzsába megy, és a háromszög egyik felét a „Táncoló Fény Sírjában” találja meg, amelynek jeleneteit valóban Kambodzsában, főleg a Ta Prohm templom-kolostor területén forgatták.

Az épületegyüttes VII. Dzsa-javarman király (1181–1219) uralkodása alatt épült, az uralkodó édesanyja emlékére. Ta Prohm az angkori romegyüttes egyik legnagyobb építménye, összesen 650.000 négyzetméteren terül el. A hely mágiikus auráját adó, gigantikus méretű, sokszor 30–40 méter magasra növvő, 8–10 méter kerületű *banyan*- és *kapok*fák áthatolhatatlan hálóba fonják a templomot. A fák és a kövek anynyira összenőttek, hogy ha a fák kiszáradnak, vagy kivágják őket, az általuk körülölelt falak is összedőlnek.

A filmbéli sír őrzőit életre keltő ezüstös folyadék a higany. A különleges fém az ősidők óta foglalkoztatta az embereket, az alkimisták az arany előállításának egyik legfontosabb alapanyagaként tartották számon. Rendkívül mérgező, ennek ellenére sokáig az orvoslásban is fontos szerepe volt. Használták többek között vízkór és szifilisz gyógyítására, kenőcsként, sőt tablettaként is. Nagy dózisban halált okoz – valószínűleg Csin Si Huang (Kr. e. 246–210), az első kínai császár is ennek lett áldozata –, de kisebb mennyiségben is súlyos máj- és vesekárosodáshoz, fejfájáshoz, bénuláshoz, az ízlelés és szaglás elvesztéséhez, valamint látás-, beszéd- és hallászavarokhoz vezet.

Angelina Jolie életében több szempontból is nagyon fontos fejezetet nyitott a film forgatása során tett kambodzsai utazása. Egyrészt itt fogadta örökbe 2002-ben az első gyermekét (Maddox Chivan Jolie-Pitt), másrészt pedig ez inspirálta a közel két évtizede tartó, nagyon személyes és nagyon intenzív humanitárius misszióját is ENSZ jószolgálati nagykövetként.

A színésznő és első örökbefogadott gyermeke

A filmbéli háromszög másik felét az örök fagy földjén, egy szibériai barlangban rejtették el, amelyet a fagyos éghajlaton szokásos közlekedési eszközzel, kutyaszánokkal közelítenek meg. A filmben persze mindenki gond nélkül pattan fel ezekre, a valóságban viszont ma is külön iskolákban sajátítható el a kutyaszán hajtása; ugyanis a kutyákat sokkal könnyebb betanítani a szánhúzásra, mint az embert a fogat hajtására. Egyes grönlandi iskolákban nem véletlenül szerepel még mindig kötelező tantárgyként – a csónaképítés és a szigonyhasználat mellett – a kutyafogathajtás.

A bolygó legnagyobb *banyanfája* Indiában található, becsült életkora legalább 250 év, már 19. századi útikönyvekben is szerepel. A lombkoronát is beleszámolva hihetetlen méretű, 16.187 négyzetméternyi területet foglal el, és még mindig növekszik. Meszszíról olyan hatalmas, hogy egy egész erdőnek tűnik.

A legtöbb nyelvben a higany neve szokatlan tulajdonságaira utal. Az angol *mercury* a római mitológia isteneinek fürge hírvivőjéből (Mercurius) ered, míg a német *Quecksilber* fürge ezüstöt jelent, magyarul pedig egészen a 19. századig kénesőnek hívták, ezután alkotta meg Schuster János a higany (híg anyag) szót.

Lara fegyvere

(Heckler & Koch USP)

Lara motorja (Yamaha TRX 850)

Végül néhány gondolat a filmben fő ellenségként fellépő *Illuminátus* rendről. A társaság valóban létezett, 1776-ban alapították Bajorországban, nevük jelentése „a megvilágosodottak”, céljuk pedig a felvilágosodás nevében egy új világrend létrehozása volt, amelyben az emberek nem uralkodhatnak többé egymás felett. Sok szálon kapcsolódtak a szabadkőművesekhez, sőt a mozgalom Magyarországra is eljutott, de rövid működés után 1785-ben betiltották, azóta pedig a szervezet hivatalosan nem létezik. Ennek ellenére a mai napig rengeteg összeesküvés-elmélet alapját képezi a további működésük. Általában minden negatív történésért, többek között a francia forradalom kibontásáért is őket tartották felelősnek, de ilyenre természetesen semmilyen tudományos bizonyíték nincs.

Az Illuminátus rend jelképeként tartott mindent látó szem egy amerikai dolláron

A különböző kutyafajtákat különböző célokra használják. A 40 kg-os malamutokat és a nagy eszkimó kutyákat súlyosabb terhekkel megrakott szánok vontatására használják. A könnyebb szibériai husky a leggyorsabb, ezért főleg szánhúzó versenyeken indítják.

Az Illuminátus rend valódi jelképe, Minerva baglya

Számos népszerű könyv és film foglalkozik az *Illuminátusok* kal és titkos szimbólumaikkal. A legismertebbek közé tartozik a *Tomb Raider*ben is megjelenő mindent látó szem, valamint az USA nagypecsétjén látható piramis záróköve, a 23-as szám, illetve az ambigrammák – több irányból olvasható grafikai alakzatok. A misztikusnak tűnő jelek helyett a valódi *Illuminátus* rendnek egyetlen szimbóluma volt, a bölcsesség madara, Minerva baglya.

Szórakoztató kalandfilm tehát a *Lara Croft: Tomb Raider*, akár régész szemmel is – sőt akár egy történelem iránt érdeklődő kislánynak még ihletet is adhat a későbbi pályaválasztáshoz –, de persze a helyén kell kezelni, mint ahogy azt sem hisszük el feltétel nélkül a moziban, hogy robotokat küldenek a jövőből Sarah Connor elpusztítására, vagy hogy Ellen Ripley hadnagy kilökött egy idegen életformát egy űrhajó légszilipjén...

Arcos torony (Ta Phrom) – a négyarcú istenség könnyen felismerhető

A kóláskupaktól a Szabadság-szoborig

36

Gellérfi Gergő

Régészet és tárgyi emlékek a posztapokaliptikus alkotásokban

A posztapokaliptikus fikció hátborzongatóan idegen jövőképeit a korunkból származó tárgyi emlékek teszik mégis hátborzongatóan ismerőssé.

37

A mozivásznon feltűnő régészek túlnyomórészt hasonló munkát végeznek, mint „valóságos” kollégáik: interdiszciplináris ismeretekre támaszkodva letűnt korok tárgyi emlékei után kutatnak, míg a különbséget elsősorban az extrém felszerelések, a kutatást körüllegő misztikum és az egész emberiség szempontjából kiemelkedő fontosságú leletek jelentik – ennek illusztrálására nem is kell messzebb menni az alighanem legismertebb „hollywoodi régésznél”, Indiana Jonesnál. Van azonban a filmes archeológiának egy speciális alfaja, amelyben az a bizonyos letűnt civilizáció, melyből a vizsgálati anyag származik, nem más, mint a mi civilizációnk...

Cserépdarabok, szerszámtöredékek, fegyvermarkolatok – tárgyak, melyekből korunk régészei képet alkotnak régmúlt idők mindennapjairól, kultúrájáról, hadviseléséről. De vajon mi marad majd utánunk? A mára már a szó szoros értelmében mérhetetlenné vált, exponenciálisan növekvő adathalmaz elvesztése esetén, amennyiben civilizációnk csak tárgyi emlékeket hagyna hátra, melyek lennének azok a leletek, melyeket tipikusan a mi kultúránkhöz tartozónak mondana az utókor, s milyen következtetéseket vonna le belőle? E roppant izgalmas kérdés az elmúlt évtizedekben jó néhány alkotót megihletett, számos posztapokaliptikus, illetve disztópikus regény és film ad teret kisebb-nagyobb mértékben a „jövő régészetének”, azaz a 20–21. századra irányuló archeológiának.

Leletek a jövő régészeinek

a kerekken gördülő, kisebb városokra vadászó London lakói között kitüntetett szereppel bírnak a Történészek Céhének tagjai, akik fő feladata a „rég technológia”, azaz korunk tárgyi emlékeinek begyűjtése, katalogizálása és megőrzése. Pár perc erejéig be is tekinthetünk e munkálkodásba, melynek célja kettős: a kenyérpírókat és az okostelefonokat a kellő szakmai alázattal gondjaikba vevő régészek mögött a filmbéli vezetőség merőben más motivációval támogatja a kutatást: az atomháború előtti haditechnológia maradványaival kívánja saját hatalmát biztosítani.

A kultúránkból származó tárgyak, azaz a jövő „régészeti leleteinek” kezelése ezen alkotásokban egyúttal a korunkhoz, illetve a régészet tudományához és általánosságban a kultúrához való viszonyulást is kifejezi. A Hughes testvérek 2010-es remekműve, az *Éli* könyve (The Book of Eli) esetében ez az attitűd a cselekmény központi mozgatórugója: a főszereplő harminc évvel a nukleáris kataklizma után gyalogszerrel vág keresztül az Egyesült Államok felperzselt maradványaiban, sokszorosan kockára téve az életét egyetlen tárgyi emlék védelme és biztos helyre juttatása érdekében. Bár e tárgy egy könyv, egészen pontosan egy háború előtti biblia, a különleges, mindent feláldozó gondos-

kodás nem a mű tartalmának szól, hanem magának a tárgynak, hiszen Éli annak ellenére célba akarja juttatni magát a rejtélyes körülmények közt megtalált „leletet” is, hogy valójában szóról szóra tudja a Szentírás szövegét, így e tudás továbbörökítéséhez magára a könyvre szükség sem lenne. A hős itt az emlékek őre, aki végsőkéig oltalmazza a tárgyat, mely a régi világhoz köti őt. A tárgy, azaz a biblia egy utolsó kapocsként tartja fent a kapcsolatot az anarchia, kannibalizmus és erőszak által meghatározott jövőbeli világ és a mi mai civilizációnk között.

Az Éli könyve e tekintetben egyedi alkotás, hiszen a kultúrákat összekapcsoló tárgyi emlékek, azaz korunk fizikai emlékei többnyire ennél jóval kisebb szerepet kapnak a posztapokaliptikus, illetve disztópikus alkotásokban egy-egy vágókép vagy egy jól irányzott mondat erejéig. Tipikus példaként említhető a 23. század végén játszódó

Logan futása (Logan's Run, 1976), melyben a túlnépesedésre vérfagyasztó megoldást kínáló, hedonista társadalomnak már nincsenek emlékei a korábbi világról, nem is tudnak arról, hogy zárt kupolavárosukon kívül is létezett (sőt, létezik) emberi élet. A falakon kívülre kerülő hősök így teljes joggal csodálkoznak rá egy autópálya maradványaira, melyről vezetőjük, az „emlékőr” szerepet e filmben betöltő öregember így szól:

Antik hamutartó

„Állítólag ezt itt régen útnak hívták. Fémdarabokat kellett odaadnod, hogy használhasd.”

Logan világát két számunkra teljesen természetes, életünk szerves részét alkotó elem, az út és a pénz teljes hiánya, ismeretlensége idegeníti el a miénktől, hiszen ebben a disztópiában az emlékőr az egyetlen kapocs a 20. századi és az ábrázolt társadalom között.

S bár nem filmes alkotás, hanem történetközpontú videojáték-sorozat (abból viszont kiemelkedően sikeres, mintegy 40 millió el-

adott, s ki tudja hány letöltött példánnyal), a pénz kapcsán mégis mindenképpen meg kell említeni a nukleáris háború utáni Amerikában játszódó *Fallout*-szériát. E 22–23. századi világban egy meglehetősen banális tárgyi emlék, a kóláskupak szolgál univerzális

fizetőeszközként, miközben a „háború előtti pénz”, azaz az amerikai dollár nem több, mint hasznos eszközök készítéséhez felhasználható nyersanyag. A sorozat sikerének egyik kulcsa a háború előtti világ lépésről lépésre történő felfedezése, mindenekelőtt a főszereplő által fellelt tárgyaknak köszönhetően: az új Amerika társadalma valósággal rajong a régi

A *Fallout* posztapokaliptikus világában a képregény érték, a könyvek már eltűntek

időkből származó emlékekért – csak épp nem a mi értékrendünk szerint megfelelőekért! Ismeretek híján (avagy: szakavatott régészek nélkül) a fizetőeszközként használt kóláskupakok mellett oszlófélben lévő képregényfüzeteket és műanyag promóciós figurákat tartanak a legtöbbre a rájuk maradt tárgyak közül.

A kortárs befogadó szemszögéből értéktelen kupakok Philip K. Dick disztópikus alternatív történelmi klasszikusában, az azóta sikeres sorozatfeldolgozásban is filmre vitt *Az ember a fellegvárban* című alkotásban (The Man in the High Castle, 1963 – a sorozatot 2015 óta vetítik) szintén fontos szerepet kapnak. A történet egyik központi figuráját, Robert Childan régiségkereskedőt egy világháború előtti tejesüvegkupakokról folytatott beszélgetés indította el pályáján: a háború előtti Amerika „régiségeit” – plakátokat, ruhagombokat, hamutartókat – kínálja vevőinek. A két világhatalom, a Japán Császárság és a Harmadik Birodalom elnyomásában senyvedő észak-amerikai kontinens múltját e tárgyak, az „amerikai régiségek” jelképezik a kereskedő és a leigázott terület kultúráját megismerni vágyó tehetséges japán vásárlói számára egyaránt. Csakhogy a szakértelem, a valódi tudás ezúttal is hiányzik a tárgyak mögül, ezért épülhet egy teljes iparág e „leletek” hamisítására, amiről nem csupán a vevők, de a kereskedők sem tudnak: az amerikai „régiségek” erre specializálódott gyárakban készülnek. A tárgyi emlékekhez való viszonyulás ezúttal is az ábrázolt társadalom tükörképe: bár látszólag a korábbi világ megismerését s a maga kurta-furcsa módján a háború előtti kultúra továbbörökítését szolgálják, valójában csupán egyetlen cél, a profit motiválja nemcsak a velük való törődést, hanem pusztán létezésüket is.

Mint a legutóbbi példából látható, e motívum megjelenéséhez nem feltétlenül szükséges nagy időbeli távolság a cselekmény jelene és a tárgyakon

keresztül felidézett kor között: a Dick-regény esetében ezt a Harmadik Birodalom és a Japán Császárság által uralt világ propagandagépezete és a második világégés a valósnál is nagyobb pusztítása váltja ki, mely a mendemondák szintjére vetette vissza a néhány évtizeddel korábbi realitást. Azon film esetében viszont, amelynek cselekményében a legfontosabb a „jövő régészeinek” szerepe, a hatalmas időkülönbség gondoskodik a pusztán emlékezet által áthidalhatatlan távolságról. Ez az alkotás a Pierre Boulle regénye alapján íródott filmklasszikus, *A majmok bolygója* (Planet of the Apes, 1968), melyben három űrhajós hatalmas tér- és időbeli távolságot átszelve egy ismeretlen bolygóra érkeznek, ahol főemlősök, csimpánzok, gorillák és orangutánok uralkodnak primitív emberek felett. A főhős, George Taylor űrhajós változatos viszontagságok és számos tragikus esemény után jut el a keserű és sokkoló felismeréshez: az ismeretlen bolygó nem más, mint a Föld, ám az emberi civilizáció elpusztította önmagát, teret adva egy másik faj uralmának.

A végső revelációt a Szabadság-szobor megpillantása hozza el, mely hasonlóképpen reprezentálja építészeti emlékként a modern nyugati civilizációt, mint ahogyan a gízai épületegyüttes az egyiptomit vagy a Colosseum a rómaid. A félig már eltemetett kolosszus azonban csupán a felismeréstörténet utolsó eleme, az emberi civilizációt kutató régész, dr. Cornelius felfedezéseinek köszönhetően fokozatosan bontakozik ki az igazság: a majmok társadalma egy tiltott helyen, elrejtve őrzi és tanulmányozza az emberi civilizáció nyomait – legalábbis a cselekmény fordulópontjáig. Azaz számos más posztapokaliptikus, illetve disztópikus történet szereplőivel ellentétben dr. Cornelius felismerte a tárgyi hagyatékok valódi jelentőségét, s ezzel válik az egész történet kulcsfigurájává: régészként az emlékek valódi őrévé.

Az emberi civilizáció memetője, a Szabadság-szobor teljes szépségében

Kincskeresők, múmiák, politikusok: az archeológia és az angol irodalom

Bényei Tamás

40

Walter Scott

Jonathan Oldbuck

Noha a romok és a közöttük – vagy épp alattuk – rejtőz emberi és tárgyi maradványok évszázadok óta kedvelt témának számítanak, feltárásuk csak a 19. században vált az angol irodalom tárgyává. Az angol (pontosabban a skót) irodalom első, kis jóindulattal régésznek is nevezhető alakja Walter Scott (1771–1832) 1816-os, magyarul sajnos nem olvasható *The Antiquary* ('Az ódonász') című regényének címszereplője. Jonathan Oldbuck, a visszavonultan élő, kissé hóbortos földesúr – akit a régi balladákat és tárgyakat szenvedélyesen gyűjtő Scott részben önmagáról mintázott – csalódásai elől menekül a múltba, alakjában azonban már jelen van az angol irodalom régészeti utalásaiban máig jelen lévő motívum: a múlt szerepe az önazonosság létrehozásában. Ez ugyanakkor elválaszthatatlan az irodalmi alkotásokban megjelenő régészeti hivatkozások másik fő forrásától, a múlthoz való viszony 19. századi megváltozásától: az ekkor ki-

bontakozó evolúcióelmélet, a geológia és a paleontológia mellett a megszülető modern régészettudomány is fontos szerepet játszott abban, hogy a század során a statikus teremtéstörténetet egyre inkább fejlődéselvű magyarázatok váltották fel. Thomas Hardy (1840–1928) regényeinek archeológiai utalásai mögött például mind a helyi identitás erősítése, mind a narratív világmagyarázatokba vetett bizalom ott rejlik. Hardy követte a régészet fejlődését, többször is írt a szűkebb pátriájában (Dorsetben) történt felfedezésekről, és regényeiben is fontos szerepet játszanak a régi korokból fennmaradt építmények, mint Stonehenge az *Egy tiszta nőben* (1891), vagy a *The Return of the Native* ('Az őslakos visszatér', 1878) című regény mikrokozmoszát uraló Rainbarrow nevű ősi halom. Hardy számára az régészeti maradványok a *genius loci* szerepét játsszák: ezek spirituális középpontok, ahol összesűrűsödik az adott tájegység változó életvilága.

A régészet ugyanakkor másféle szerepet is játszott, például az ókori témájú prózában. A népszerű viktoriánus író, Edward Bulwer-Lytton (1803–1873) magyarul is számos kiadást megért *Pompeji utolsó napjai* (*The Last Days of Pompeii*, 1834) című regénye például, noha történelmietlen módon keresztény allegóriát olvas

Ugyancsak alapos régészeti ismeretekre épülnek a huszadik századi irodalom ókori témákat választó regényei – William Golding (1911–1993) *Örökösökje* (*The Inheritors*, 1955), Jim Crace (1946–) *The Gift of Stones* ('A kőfaragás adománya', 1988) és Margaret Elphinstone (1948–) *The Gathering Night* ('Leszáll az éjszaka', 2009) című kötete.

Noha a *Gilgames-eposz* nem az angol irodalom része, megtalálásának története mégis elválaszthatatlan a Brit Birodalom létezésétől. Austen Henry Layard (1817–1894) éveken át folytathatta azokat a Ninive környéki ásásokat, amelyek során később Layard egyik munkatársa, Hormuzd Rassam (1826–1910) a *Gilgames-eposzt* tartalmazó kőtáblákat is megtalálta, és azokat végül a British Museumba szállították.

bele a város pusztulásába – mindez a város bűnei miatt következik be –, tudatosan törekszik arra, hogy hű maradjon a régészek által Pompejiről megrajzolt képhez. Bevezetőjében Bulwer-Lytton úgy fogalmazott, hogy a regényhez „az Archeológia elhanyagolt tárházából” nyert ki olyan részleteket, amelyek elevenebbé teszik a történészek „száraz és tényszerű elbeszéléseit”.

A régészet és az irodalom összefüggéseinek másik kitérője a 19. század végétől maga a Brit Birodalom. Míg Európában ebben az időszakban az archeológia elsősorban a nemzeti identitás mítoszainak megerősítését szolgálta, az angol régészet kibontakozása – és irodalmi megjelenése – sokáig elválaszthatatlan volt a Brit Birodalom terjeszkedésétől. A birodalmi múlt „régészeti” nyomai máig láthatók Nagy-Britannia-szerte, a Kleopátra tűjének nevezett, London szívében álló egyiptomi obeliszktől a British Museum gyarmati kincseiig (így az egyiptomi múmiák, az asszír szárnyas bikák vagy az athéni Parthenon frízei, amelyeknek tulajdonjoga elhúzódozó diplomáciai és jogi szappanopera tárgyai még manapság is), mind-mind ide sorolhatók.

Ezek után nem meglepő, hogy az angol irodalomban rendkívül komoly karriert futottak be a brit birodalmi környezetben – főként Egyiptomban és a Közel-Keleten – játszódó művek, melyekben a régészet főként a kincskeresés és a kalandok romantikus kontextusában jelenik meg. Csakúgy, mint H. Rider Haggard (1856–1925) *Salamon király kincse* (*King Solomon's Mines*, 1885) című regényében, amely egyúttal a huszadik század végi szuperhős régészprofesszor, Henry Walton „Indiana” Jones egyik tényleges előképe is volt. A regényíró Amelia B. Edwards (1831–1892), akinek a művei ugyancsak ebben a brit birodalmi környezetben játszódnak, utazóként és egyiptológusként is komoly hírnevet szerzett magának.

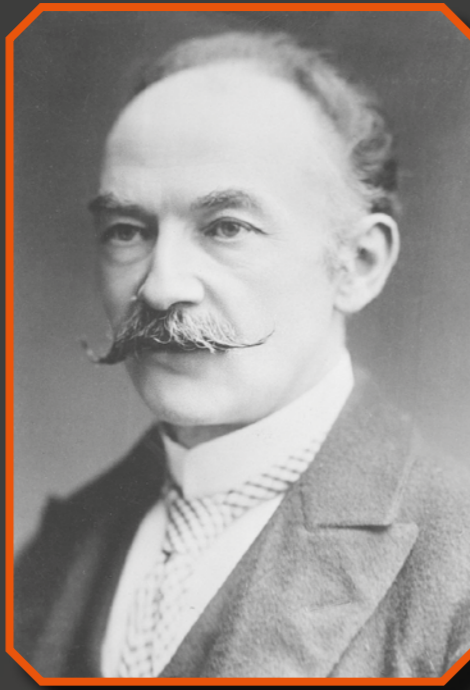
Az amerikai egyiptológus, Barbara Mertz (1927–2013) 1975-ben indult – Elizabeth Peters álnéven publikált – régészeti kalandregény-sorozatában főszerepet játszó Amelia Peabody Emerson – aki afféle női Indiana Jones a kötetekben – modellje Edwards, illetve Bell volt: a szereplő keresztneve pedig bevallottan egy Amelia Edwards előtti főhajtás. Hasonló hagyományt folytatnak a kanadai Lyn Hamiltonnak (1944–2009) a világ egzotikus romvárosaiban és más régészeti helyszínein játszódó, „archeológiai rejtélyekként” piacra dobott kalandregényei, amelyeknek főhőse Lara McClintock régiségkereskedő.

A régészet tehát elválaszthatatlan volt a birodalom politikai játszmáitól – ennek az összefonódásnak a megtestesítője volt „a sivatag királynője”, Gertrude Bell (1868–1926) is, aki utazó, régész, író és diplomata volt egy személyben. Neki később fontos szerepe volt Irak állam létrejöttében is, de az ő erőfeszítéseinek köszönhető például a bagdadi Nemzeti Múzeum megalapítása is.

41

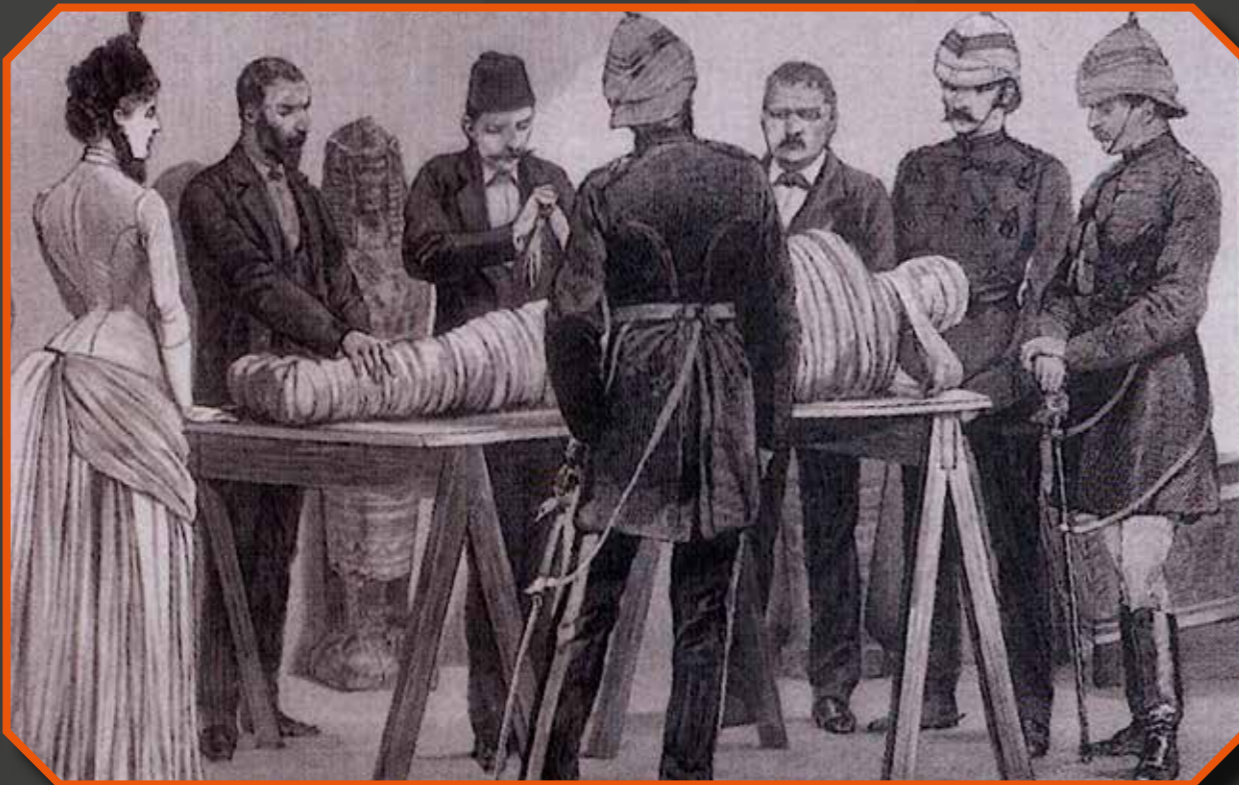
A birodalom azonban régészeti értelemben is visszavágott, legalábbis ami a 19. század végének irodalmát illeti. Miközben az angol régészek és kalandorok mázszám hordták az anyaországba a kiásott kincseket, e leletek egy része önálló irodalmi (utó)életre kelt. A századvég egyik népszerű műfajává vált ugyanis a „múmiatörténet”, amelynek művelői közé tartozott például a *Drakula* révén világhírűvé vált Bram Stoker (1847–1912) (*The Jewel of Seven Stars* [‘A hét csillag ékköve’, 1903]) vagy Sherlock Holmes szülőatyja, Sir Arthur Conan Doyle (1859–1930) is (*Lot No. 249* [‘A 249-es tétel’, 1892]). A meglevenedő múmia nemcsak a jelen kíváncsisága által megzavart „múlt” bosszúját testesíti meg, hanem a Brit Birodalommal kapcsolatos félelmeket és szorongásokat is. Ilyen volt az „Egyiptom-probléma” is: ekkoriban nem mindenkinek volt könnyű feldolgozni azt a tényt, hogy az európai civilizáció bölcsője Egyiptom „fekete” világa volt.

Thomas Hardy

(1866–1946) *Időgépeben* is (*The Time Machine*, 1895). A régészet szimbolikus jelentéseit ekkoriban az a tény is tágította, hogy Sigmund Freud (1856–1939) – maga is szenvedélyes leletgyűjtő – számos alkalommal használta az archeológia metaforáját, amikor az emberi psziché önmagának való idegenségéről beszélt: Freud vélekedése szerint ugyanolyan nehéz megértenünk saját elteme-

A régészet motívumai ekkortájt telítődtek allegorikus jelentésekkel is: a századelő egyik legnépszerűbb kísértet-történet-szerzője, M. R. James (1862–1936) specialitása például a régészeket és helytörténészeket is gyakran szerepeltető „antikvárius” történet volt, amelyben a megbolygatott helyszín valamely hátborzongató tárgy révén jelzi, hogy a múlt feltámasztása, szóra bírása veszélyes vállalkozás. A régészet egyúttal a történeteszemlélet változásának irodalmi megjelenéseiben is szerepet kapott; a jelen mint a jövő archeológiájának tárgya jelenik meg például H. G. Wells

Múmia kicsomgaolása a 19. század végén

tett, elfojtott emléktöredékeinket és késztetéseinket, mintha egy ismeretlen civilizáció feliratait akar-nánk megfejteni.

A régészet metaforája a huszadik század közepére a legnépszerűbb műfajjá váló detektívirodalomban is teret nyert: kézenfekvő volt ugyanis a párhuzam az elrejtett nyomokból történeteket és egész életvilágokat rekonstruáló régészeti feltárás és a nyomozás munkája között. A műfaj koronázatlan királynőjének, Agatha Christie-nek (1890–1976) a második férje, Max Mallowan (1904–1978) maga is régész volt. Az író pedig nem csupán elkísérte a férjét az ásatásokra, de ő maga is részt vett a munkában, sőt időnként még az arckrémmét is bevetette a leletek megóvásának érdekében. Az archeológiai ásatás egy-két regényének még

Filippo Palizzi festménye Pompeji feltárájáról

Az archeológiai szál gyakran nemcsak metaforikusan képezi le ugyanakkor az adott könyv központi rejtélyét, de sokszor ok-okozati összefüggésben is áll azzal, mint Ian Rankin (1960–) *Pokolvidék* (*The Falls*, 2001), Ann Cleeves (1954–) a Shetland-szigeteken játszódó *Red Bones* (‘Vörös csontok’, 2009) és Kate Mosse (1961–) népszerű *Labirintus* (*Labyrinth*, 2005) című regényében.

konkrét háttérrel is szolgált (például a *Gyilkosság Mezopotámiában* című regényben [Murder in Mesopotamia, 1936] maga a tettes is régész), ám a rejtélyek megfejtését inkább az emberi viszonyokban és jellemekben kereső Christie nem igazán élt a párhuzamban rejlő lehetőségekkel. A mezopotámiai ásatásokat vezető Mallowan felesége szerint „a régészek csak azt bámulják, ami ott van a lábuk előtt; az égbolt nem is létezik számukra”.

A későbbi krimiszerzők ugyanakkor – Christie-vel ellentétben – alaposan kihasználták a nyomozás és az archeológia közötti metaforikus párhuzamokat, például Elly Griffiths (1963–) sorozata is, amelynek főszereplője Ruth Galloway, a macskáival élő régész-professzor, aki rendszeresen segít a norfolki rendőrségnek.

Stonehenge

A régészet a közelmúlt angol regényeiben is elsősorban az egyéni és kollektív azonosság megalkotásának, a jelen és a múlt kapcsolatainak, valamint az önmegismerés lehetőségének metaforájaként szolgál. Angus Wilson (1913–1991) *Angolszász furcsaságok* (Anglo-Saxon Attitudes, 1956) című regényében az én és a közösség mibenléte mindaddig bizonytalan, amíg meg nem történik a könyv fő kiindulópontjának tekinthető régészeti feltárás. A történet főszereplője, Gerald Middleton egy 1912-es ásatáson történt eset körülményeit próbálja felderíteni: egy hetedik századi püspök sírjában a csontváz mellett egy pogány termékenységi szobrocskát találtak, amelyet sokan a pogányságba való visszaesés bizonyítékaként kezeltek, Middleton azonban sejti, hogy a szobrot egyik barátja csempészte

A történet a huszadik század talán leghíresebb régészeti átverésén, az emberszabású előemberek és az ősember közötti hiányzó láncszemként ünnepezt „Pitdown man” 1912-es „felfedezésén” alapult.

A Gilgames-eposz egy részlete

a sírba. A szobor jelenléte arra utal, hogy a narratívaként felfogott önzonosság mindig utólagos „csalások” révén jön létre.

Margaret Drabble (1939–) 1975-ös *Realms of Gold* ('Arany birodalmak') című regényének főszereplője, Frances Wingate sikeres régész, aki egy ősi szaharai város feltárásával szerzett hírnevet, és akit a személyes és családi múltjával való szembesülés a foglalkozásával kapcsolatos nézeteinek átgondolására is rákényszeríti: a régészet „hiábavaló vállalkozás: a múltban keresünk Utópiát, olyan társadalmat, amely lehetséges, sőt talán ideális. Arany világokat keresünk, amelyekből kiüzetünk, ezek a világok azonban egyre távolabbinak tűnnek, mert arany világ soha nem létezett, csak a fennmaradásért való gürcölés, csak kegyetlenség és tompa unalom.” A régészet po-

A British Museum

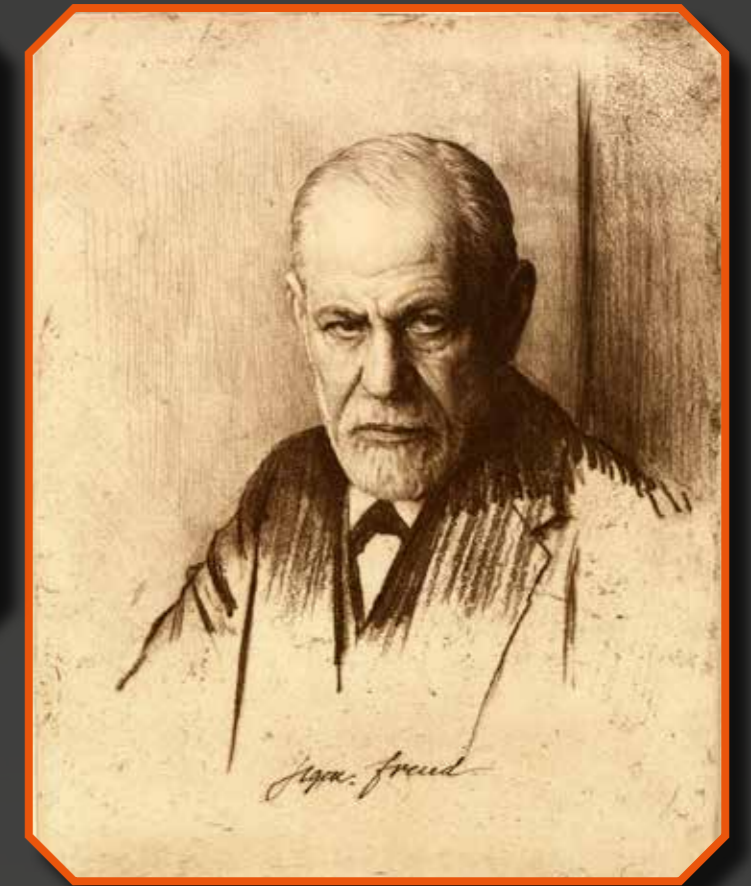

Agatha Christie és férje, Max Mallowan

litikai tétellel is bír: az ásatásoknál fontosabb az ásványkincsek feltárása, a leletek fő jelentősége pedig egy frissen függetlenné vált, Szahel-övezeti ország (Adra) identitásának, történelmének formálásában van.

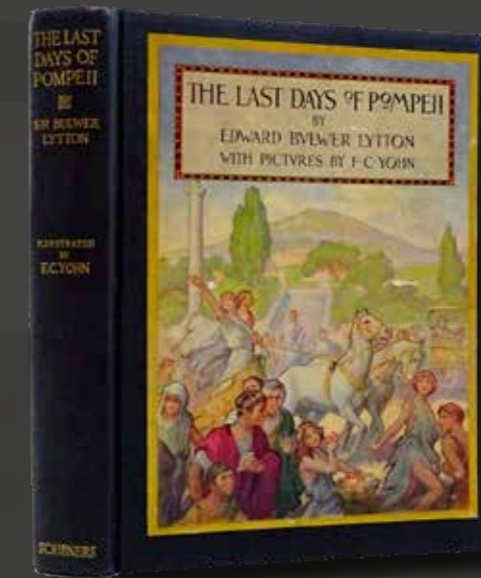
John Preston (1953–) *The Dig* ('Az ásatás', 2007) című regénye Anglia talán leghíresebb 7. századi angolszász temetkezésének, a Sutton Hoo-i lelőhely feltárásának története. Az ásatások a második világháború előestéjén kezdődtek; az egyik elbeszélő, az ásatásokban részt vevő Peggy Piggott (1912–1994) – egyébként az író nagynénje – meg is jegyzi: „Különösen kegyetlen tréfának tűnt, hogy akkor kezdjük feltárni egy civilizáció maradványait, amikor a mienk épp a megsemmisülés küszöbén áll.”

Peter Ackroyd (1949–) *First Light* ('Pirkadat', 1989) című regényének középpontjában pedig egy, a neolitikum óta használt ősi halomsír feltárása áll Dél-Anglia egyik kies völgyében. Az ásatást vezető régész, Mark Clare egyszerre képviseli a múlttal és a múlt emlékeit őrző helytel való szinte misztikus egyesülés fantáziáját és a múltat meg-

Sigmund Freud (Ferdinand Schmutzer rajza)

ismerhető, a maga épségében „kiásható” tárgynak tekintő tudományos perspektívát. Clare célja a „teljes feltárás, az objektív értelmezés és a mindenre kiterjedő magyarázat”, amelynek révén megismerhető „a hely valódi természete”. Mindkét felfogás végső soron megismerhető helyként képzelet el a múltat, a regény azonban kikezdi e bizonyosságokat: a halomsírról kiderül, hogy nem a lezárt múlt része, hanem folyamatosan használatban van egy különös helybéli farmercsalád temetkezési helyeként.

Pompeji utolsó napjai

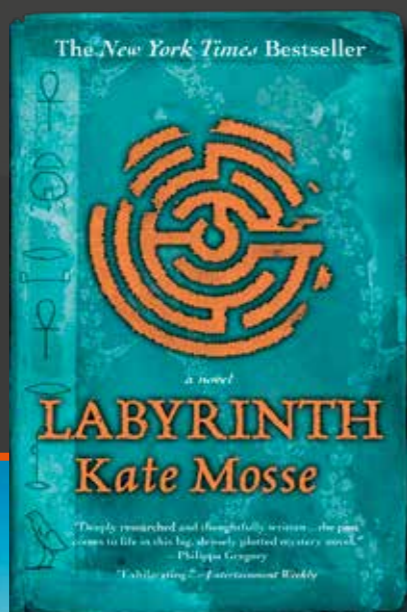
Nem meglepő ezek után, hogy a kortárs brit irodalomban a régészet már többnyire a jelen és a múlt kiszámíthatatlan, lezárhatatlan viszonyának metaforájaként szolgál. Adam Thorpe (1956–) *Ulverton* (1992) című regénye egy angliai falu történelméből villant fel pillanatképeket, megmutatva, ahogy a helynevekben,

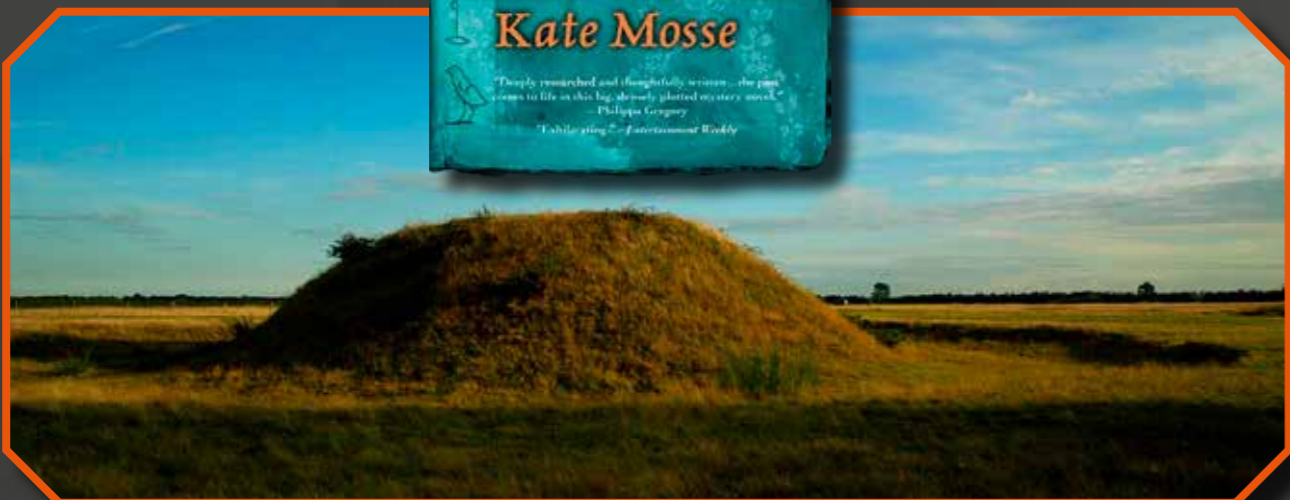
hagyományokban és a topográfiában miképp rétegződnek egymásra a történelmi korok nyomai. Az utolsó fejezetben lakópark épül a falu szélén, ám az alapozás során régi csontvázat találunk. A helybéliek rögtön kísértetről és átokról beszélnek, amely mintha a házakat végül áron alul értékesíteni kényszerülő építési vállalkozón is fogna: a jelen és a múlt konfliktusának nincs egyértelmű győztese. Barry Unsworth (1930–2012) *Land of Marvels* ('A csodák földje', 2009) című regénye pedig visszatér a régészet és a birodalmi múlt kapcsolatához, közvetett módon reflektálva az ezredforduló háborúira is. Az 1914 tavaszán, Mezopotámiában játszódó történetben az ásatás – AsszírIA utolsó királyának palotáját tárják fel – már globális geopolitikai játszmák kontextusába kerül; a leleteknél immár fontosabb a föld alatt rejtőző olaj,

Agatha Christie fotózik Nimrudban

Kate Mosse kötete

Sutton Hoo

amely a területet birtokló angolokat és a közeledő németeket egyaránt mindenél jobban izgatja.

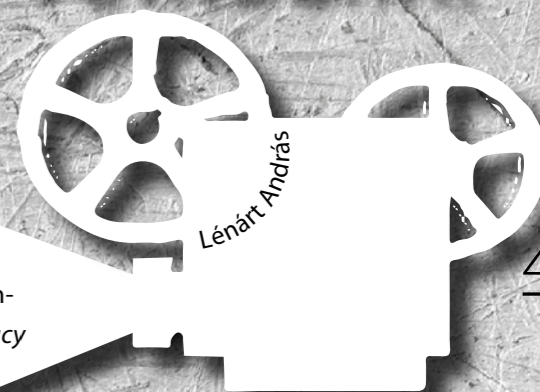
Ahogy a 21. századra a történettudomány is újragondolta saját alapfeltevéseit, a régészet sem egyszerűen az objektív tudásszerzés eszköze, hanem társadalmi-politikai folyamatokba – például a birodalomépítésbe, a nemzeti és lokális önazonosságok megkonstruálásába – beágyazott tevékenységgé vált, amelynek alapfeltevései már korántsem magától értetődő igazságok. A huszadik század talán egyik legjelentősebb költője, W. H. Auden (1907–1973) utolsó, *Archaeology* (1973) című ver-

sében így fogalmaz: „A régészetből egy tanulság legalábbis levonható. Nevezetesen az, hogy a tankönyveink mind hazudnak. Nem lehetünk büszkék arra, amit Történelemnek neveznek, hiszen az a bennünk élő bűnöző műve: a jóság időtlen”.

Vetítsünk!

Nemzetközi régészeti filmfesztiválok

A régészetre, az ősi kultúrák és társadalmak bemutatására számos filmfesztivál szakosodott a világban. Róma, Iz-tambul, Athén, Amiens, Brüsszel, Bordeaux – többek között – bizonyos időszakoként helyt adnak olyan filmmust-ráknak, amelyek programja erre a tematikára fókuszál. Az egyik legjelentősebb az amerikai bázisú Régészeti Örökség Intézet (*Archaeological Legacy Institute* – ALI) médiaprojektjei keretében megvalósuló filmfesztivál és vetítéssorozat. Oregon államban 2019-ben is megrendezik a *The Archaeology Channel International Film Festival*-t, októberben pedig egy igen hasonló esemény (*Arkhaivos Film Festival*) látogatható

Dél-Karolinában.

Ez utóbbi egy 2013 óta minden évben látogatható nemzetközi rendezvény, középpontjában ugyancsak a kulturális örökség és a régészet áll.

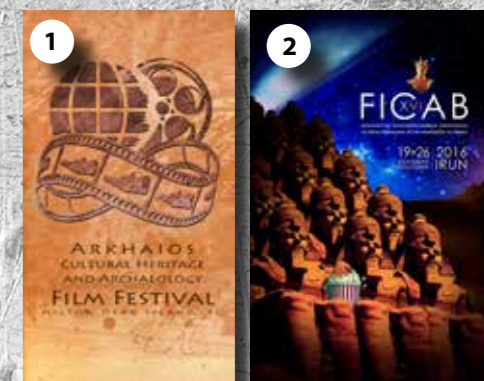
A közelmúltban több európai város is – ha nem is éves rendszerességgel, de gyakran – jelentkezett régészeti filmfesztivállal. 2017-ben Rione Terra (Olaszország) adott helyet egy saját szervezésű eseménynek, Horvátország pedig már ötször rendezett ilyet, a legutóbb épp 2018 végén, Splitben.

Spanyolország pedig lassan „nagyhatalommá” növi ki magát ezen a téren: negyedszer kerül sor ez évben Castilla y León autonóm közösség saját nemzetközi régészeti filmfesztiváljára. Talán ennél is nagyobb jelentőségű, szintén hiszán földön, a baszk Bidasoi Nemzetközi Régészeti Filmfesztivál – itt idén már a 19. alkalommal gyűlnek össze a filmesek és a téma iránt érdeklődő közönség, és ezzel a legfontosabb ilyen jellegű rendezvénné vált európai, de talán világviszonylatban is. Szintén kiemelkedő a húsz éve létező, kétfévente megszervezett svájci Nyoni Nemzetközi Régészeti Filmfesztivál, amely a Genfi-tó partjára invitálja a publikumot.

Az ilyen és ehhez hasonló fesztiválok teljes körű felsorolása szinte lehetetlen, mivel számos múzeum évente, bizonyos kulturális intézmények és filmes csoportok pedig két-három évente vagy alkalmi jelleggel mutatnak be olyan filmvetítés-sorozatot, ahol a régészeti témát állítják középpontba. E fesztiválok kétség kívül a világ kulturális örökségvédelmének és a nemzetközi régészetnek is az ünnepei.

- 1 Az Arkhaivos Film Festival logója, Dél-Karolina
- 2 A Bidasoi Nemzetközi Régészeti Filmfesztivál 2016-os plakátja, Spanyolország
- 3 A Nyoni Nemzetközi Régészeti Filmfesztivál friss felhívása, Svájc
- 4 Az Arkhaivos Film Festival 2017-es posztere, Dél-Karolina

„Régészet határok nélkül”

Beszámoló a csanádpalotai határátkelőnél végzett közös magyar–román ásatásról

Pópity Dániel – Urák Malvinka

Madáralakos Árpád-kori aranyozott bronz veret (fotó: Takács Gábor)

48

Nem kétséges, hogy napjaink közösségi médiájának egyik fő hírforrása és vitapontja az egyes államok határainak kérdéséhez, azok ellenőrzéséhez vagy éppen védelméhez kapcsolódik. Mindemellett, ahogy a jelen írásunknak otthont adó magazin címének egyik lehetséges olvasata is jelzi, a különböző régészeti kultúrák lelőhelyei a legtöbb esetben nem vesznek tudomást a modern államhatárok szabta keretekről. Éppen ezt tapasztalhattuk meg 2010 és 2012 között is, amikor a Magyarország és Románia között húzóódó adminisztrációs vonal (azaz a határ) két oldalán nyílt lehetőségünk régészeti feltárást végezni.

A Csanádpalota településtől délre, mintegy 3 kilométerre zajló munkánk kereteit a tervezett, majd 2015-ben átadott M43-as autópálya építése indokolta. A nagyszabású terepi munkákban magyar részről a szegedi Móra Ferenc Múzeum szakemberei dolgoztak Pópity Dániel vezetésével, román oldalról pedig a kolozsvári Régészeti és Művészettörténeti Intézet régészei, a dévai Dák és Római Civilizáció Múzeum régészei, valamint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói vettek részt, dr. Sorin Ilie Cociş irányításával. A feltárások eredményeként mindösszesen öt és fél hektáron végeztünk kutatást. A magyar részről

A határsávban feltárt körárkos szarmata sírok a romániai oldalon

a Csanádpalota-országhatár, M43 56. lelőhely, román részről pedig a Nagylak–Arad autópálya 1. számú lelőhely (Sit 1M) nevet viselő terület kutatása nyomán a romániai oldalon 61, a magyar oldalon pedig 497 darab objektumot dokumentáltunk. A közel 70–110 méter széles és mindösszesen 640 méter hosszú, északkelet–délnyugat irányú sávban kora bronzkori, római kori szarmata, avar kori, valamint Árpád-kori jelenségeket rejtett a föld. A két ország területén kialakított szelvények az államhatáron kapcsolódtak össze. Több esetben az is előfordult, hogy egyes objektumok egyik felét Magyarországon, a másik felét Romániában kellett feltárunk. E sajátos és különleges szituáció tálcaán kínálta a lehetőséget, hogy a számtalan értékes leletet felszínre hozó kutatásaink eredményeiről vázlatos formában közösen adjunk most számot.

Avar kori Tarnaméra-típusú veret egy épületből (fotó: Takács Gábor)

Útravaló. Egy kora bronzkori szórthamvas sír edénymellékletei (fotó: Pópity Dániel)

Kora bronzkori gödör dokumentálása (fotó: Pópity Dániel)

Az ásatáson a legkorábbi megtelepedésre utaló nyomok 4000–4800 évesek voltak, és a kora bronzkorból (Kr. e. 2800–2000) származtak. A feltárási szelvényünk nyugati harmadában bukantunk a nagyállattartó Makó-kultúra népe által hátrahagyott leletanyagban gazdag gödrökre. A vermekből a korabeli főző- és tálalóedények töredékei mellett a kultúra jellegzetes belső díszes táljai is előkerültek. Különlegesség, hogy vélhetően az e településhez tartozó temetőt találtuk meg fél kilométerre innen keletre, már az államhatár sávjában.

Ezt három égett emberi csontokkal teli edénymellékletes urnasír és egy szórt hamvas sír képviselte, több magányosan elásott edénnyel együtt. A szórt hamvas temetkezésben egy henger alakú gödörben három edényt (egy urnát, egy belső díszes tálat és egy öblös edényt) helyeztek el. Az emberi hamvakat egy halomban, az edények mellett találtuk meg, a gödör alján.

A környék a római korban, a Kr. u. 2–3. században népesült be ismét. Közel 300 objektumot kötöttünk az Alföld római kori barbár népességéhez, a szarmatákhoz, ami egy jelentős létszámú közösség hosszan tartó megtelepedésére utalt. Az árkokból, változatos alakú gödrökből, mély kutakból és félig földbe mélyített veremépületekből álló

49

település nyomai az államhatár mindkét oldalán megtalálhatóak voltak. A veremházak négyzet vagy téglalap alakú alapjainak mérete 4,8 és 15,6 m² között ingadozott, kemencét azonban egyik sem rejtett. A tanyás jellegű településen az igen nagyszámú helyi készítésű edénytöredék között több, a hasonló korú településeken ritka, szögletes alakú edény is fennmaradt. E figurális ábrázolásokat is hordozó edények vallási célt szolgálhattak, a kutatás általában füstölőknek véli ezeket.

Már e település elhagyása után, a Kr. u. 4–5. században ásták meg azokat a szarmata sírokat, amelyek az ásatás talán legérdekesebb leleteit rejtették, dacára annak, hogy azokat a korabeli sírablók nagyrészt feldúlták és kifosztották. Az ásatási szelvényben két temetőt is sikerült elkülönítenünk. A nagyobbik a magyar oldalon volt, és 53 sírből állt, míg egy háromsíros kisebb ‘családi’ temetőt a határonál épp kettévágott. Mindhárom sírt a korszakban megszokott módon árokkal vették körül. Így e körárok közül a román oldalra kettő, a magyar oldalra pedig egy esett, de úgy, hogy a sírt kerítő 13 méter átmérőjű körárok fele Magyarországon, fele pedig Romániában látott napvilágot. Az említett sírablások ellenére a temetkezési szokások között mind a magyar, mind pedig a román oldalon sikerült fából ácsolt

Balta alakú anyagsüngő a kora bronzkori településről (fotó: Takács Gábor)

Római üveg pohár, szálrátétellel egy 45–55 év körüli férfi sírjából (fotó: Takács Gábor)

Egytagú, aláhajlított lábú ezüstfibula egy szarmata férfi sírjából (fotó: Takács Gábor)

Gúlacsüngős bronz fülbevaló az avar korból (fotó: Takács Gábor)

haloványzöld, talpgyűrűs, szálrátétes darab a 4. század első/középső harmadából származott. Csaknem

halotti ágyak, hordágyak, avagy kerevetek lenyomatait is kimutatták. A két temető érintett öt sírjának átlagon felüli, 5 m² alapterületű aknáit is világosan jelezték, hogy e sírokból a közösség legrangosabb és legjobban megbecsült tagjai nyugodhattak. 14 sírt délről nyitott, 10–13 méter átmérőjű kerítőárok vett körbe. Az ilyen sírokból férfiakat, nőket, sőt gyermekeket is temettek. Több kerítőárok északi részében a halotti torhoz köthető áldozati edényeket, az egyik árok déli bejáratánál pedig két nagy méretű őrző-terelő pásztorkutya maradványát bontottuk ki. A kutyák csontjainak épsége, fektetése az állatok rituális célú leölését feltételezte.

A szarmata sírokból számos ékszer és viseleti tárgy, valamint eszköz került elő. Az ékszerek között több hurkos-kampós záródású fülbevaló, fibula, azaz ruhakapcsoló tű, csat, üveg-, karneol- és borostyángyöngy mellett egy ezüst nyakperec is napvilágra került. Utóbbi egy csecsemő sírjából származott. A szarmata nők a megelőző korszak ékszereit is szívesen viselték. Erre egy 23 év körüli nő sírja utalt, amelyben egy középső bronzkori, szív alakú csüngőt találtunk. A használati tárgyak közül kiemelkedik egy részben bronzból, részben ezüstdből készült ritka csipesz, valamint egy értékes római üveg pohár. Az utóbbi egy férfi sírjából bukkant elő. A 2,1 deciliter űrtartalmú

a sírok felében találtunk továbbá változatos formájú agyagedényeket, melyek között tálak, poharak, gömbös testű, váza formájú és kiöntőcsöves darabok is akadtak. A zömében a lábhoz helyezett edényekbe étel és/vagy ital kerülhetett, amelyek túlvilági útravalóként szolgálták az elhunytat.

A késő római kort követően mind az avar kor első feléből (Kr. u. 6–7. század), mind pedig az avar kor második feléből (Kr. u. 8. század) kerültek elő további leletek. Egy néhány épületből és kemencéből álló településrészletet az avar kor első feléhez kapcsolunk, egy ott előkerült ritka, bizánci előképet idéző, geometrikus mintát mutató, úgynevezett Tarnaméra-típusú veret alapján. Szintén e korszakból származik a határsávból egy állatjársból fémkeresővel előkerült, bronzból öntött gúlacsüngős, áttört, üvegbetétes fülbevaló is, amely egyelőre a típus legkeletibb ismert példánya. Már az avar kor második felét jelezték azok az északkelet–dél nyugati irányítású sírok, amelyek közül hat aknás, négy pedig fülkével kiegészített aknás sír volt. A két teljesen feltárt temetőt alkotó sírcsoportok egymástól 60–70 méterre feküdtek az ásatás magyarországi szakaszán. Noha a rablott sírokból csupán pár lelet maradt hátra (vaskengyel, korbácsvég, vaskés, orsó), a temetkezési szokásokat azonban jól nyomon lehetett bennük követni.

Az ásatás következő és egyben utolsó régészeti korszakát az Árpád-kor jelentette. A szelvény

Tűzkultusz nyoma. Kis méretű agyagedény, az ún. kurilnyica (fotó: Takács Gábor)

Jellegzetes belső díszes kora bronzkori tál (fotó: Takács Gábor)

Halotti ágy vagy kerevet kibontott lenyomata egy szarmata sír alján (fotó: Pópty Dániel)

magyarországi szakaszán, közel 350 méter hosszán másfél száz beásás, köztük épületek, árkok, kutak, kemencék és tűzhelyek, valamint gödrök rajzolták ki a 12–13. századi tanyás jellegű település részletét. A leletanyag zömét adó edénytöredékek között a legnagyobb számban a tűz fölé akasztható cserépbográcsok fordultak elő. A legimpozánsabb lelet kétségkívül egy bronzból öntött aranyozott veret volt, amelyen kiterjesztett szárnyú ragadozómadár-ábrázolás látható. A nem mindennapi tárgy képi világa a honfoglaló magyarság legendás madarát, a turult idézi. Hasonló lelet Óbudán, a Hajógyári-szigeten, Havas Zoltán és Sándor Ildikó ásatásán bukkant elő egy épületből.

A közös magyar-román munkálatok eredményessége se lelethely feltárt gazdag régészeti anyaga is bizonyítja, hogy hasonló együttműködésre a térség múltjának mind jobb megismerése érdekében a jövőben is égető szükség lesz. Így a csanádpalotai ásatások – reményeink szerint – akár példát is mutathatnak!

A RETTENTHETETLEN

A FEGYVERTÖRTÉNÉS SZEMÉVEL

52

TÖLL LÁSZLÓ

Mel Gibson öt Oscar-díjjal jutalmazott alkotása, *A rettenthetetlen* nemcsak a 90-es évek egyik legnagyobb mozisikere volt, de nagyban hozzájárult a skót nemzeti öntudat újbóli feléledéséhez is. Történész szemmel nézve azonban érdekes kettősség uralja az alkotást. Egyrészt William Wallace (1270 körül – 1305) epikus történetének hangulata közel negyedszázad után is magával ragadó, mely együttesen köszönhető a csodálatos képi világnak, a kísértőzenének, valamint a jól felépített párbeszédnek. Másrészt azonban a film tele van alapvető történelmi hibákkal, tévedésekkel és szándékos csúsztatásokkal. Így miközben a közönségsikerben oroszlánrésze volt azoknak a remekül kivitelezett csatajeleneteknek és párharcoknak, melyekben a nézők átélhették a középkori kérésztusák rettenetét, ugyanakkor a harcosok fegyverei zavarba ejtően korhűtlenek, és többször megnézve a filmet az is kiderül, hogy elképesztően gyenge kivitelűek is. Érdeemes ezért fegyvertörténész szemmel alaposabban is szemügyre venni a filmet.

A film plakátjának részlete (Europress/AFP@)

A kiváló koreográfia és operatőri munka egyébként olyan realiztikussá tette ezeket az összecsapásokat, hogy a nézőtérén szinte elhittük, hogy ott vagyunk a csata forgatagában.

PÁNCÉLOK, SISAKOK

Az egész filmben jelen vannak azok a nagyon furcsán ható, megerősített kezeslábasra emlékeztető vértetek az angolokon, melyek kis méretű, vászonalapra varrt és egymáshoz gyűrűkkel kapcsolódó, téglalap alakú „fémlemezekből” állnak. Ezeket a „vérteteket” egya-

A *rettenthetetlen* legjellegzetesebb „páncéljai”, melyeket a jelmeztervező fantáziája teremtett

ránt ráadták a gyalogosokra és a lovasokra is. A filmben az angolok által viselt oroszlános fegyverköpeny miatt a törzspáncél soha nem látszik, csak a lábak és karok fent említett lemezekkel történő borítása. A filmet kikockázva azonban jól látszik, hogy a tárgyalt lemezek a test mozgását követve rugalmasan elhajolnak, akár egészen

A katona karjain jól megfigyelhetők a rugalmas lemezek görbületei

az U alakot felvéve. Szó sincs tehát fémből készült vértetekről, nagy valószínűséggel fémszínűre befestett bőr – vagy még inkább műbőr – lapocskákat alkalmazott a jelmezkészítő, melyek jelentős részét a négy sarkánál még a ruhákra is rávarrták.

Ilyen szerkezetű vértetek a középkori Európában nem léteztek, és ebben a formájukban – még ha a lemezek fémből is készültek volna – nem is sok hasznuk lett volna. A filmkészítők egyértelműen valamilyen nehézpáncél-imitációt

akartak létrehozni a lehető legolcsóbb módon, ezzel jelezvén az angolok fegyverzeti fölényét a skótokkal szemben.

Tökéletesen látszik, hogy csak egy „láncujj” és nem láncing van a parancsnokon

A korszakra valóban jellemző láncvértet (láncingek, nadrágok és kesztyűk formájában) ugyan megjelenik a filmben is, de ezeknek a daraboknak a kivitele ugyancsak nélküli az igényességet. Nagyon jellemző, hogy a filmben mutatott láncingek törzse és ujjja nincs egybe-szőve, ami hatalmas rést eredményezett a hónaljnál, ami pedig az egyik vitális területe a testnek. De még ennél is kiábrándítóbb, amikor a láncing fémhálóját egy ízben kötött anyaggal pótolták, amit egyszerűen átkentek ezüst-festékekkel, sőt egy „lánckesztyű” esetében még a festést is

A láncsuklya ebben az esetben egy ezüstfestékekkel meghengerelt kötött ruhadarab

A kötött és cérnakesztyű parádés párosítása, mint páncélimitáció

A három vezér felkarjain jól látszanak a kétszáz évvel későbbi stílusú vértetek. Érdeemes megfigyelni a középső parancsnok meghatározhatatlan típusú sisakját is

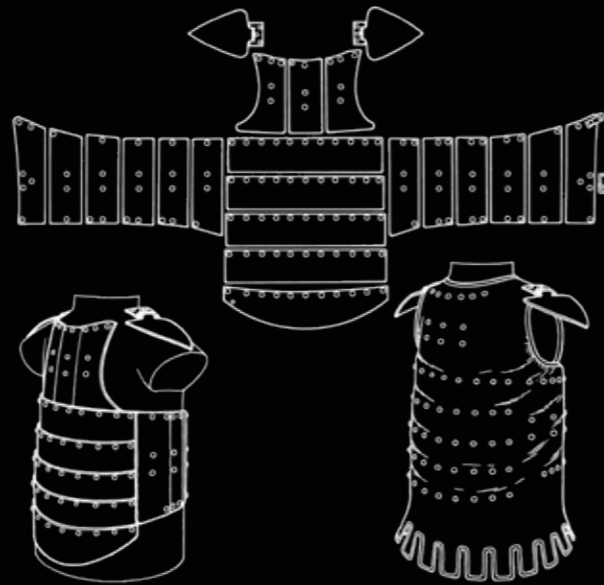
elfelejtették. Roppant anakronisztikusak egyébként az angol parancsnokokon feltűnő gótikus stílusú felkarvédő páncélalkatrészek is.

53

A skótok filmben ábrázolt textilvértézete egy valós pán-céltípus, a *coat of plates* teljesen átértelmezett változata. A *coat of plates* eredetileg egy poncho alakú ruhadarab volt, amit elől-hátul lemezdarabokkal béleltek, ezeket szegecsekkel rögzítették az anyagra. A poncho mellrészének két oldalát a középkorban kiegészítették egy-egy széles, övszerű toldalékkal, melyek körbefogták a használója törzsét. Természetesen ezeket is fémllemezrel bélelték, és az egészet a vállon és a háton rögzítették. A filmkészítők valami hasonlót gyártattak le zsákvászonból, de itt a „fémllemez” egészen kicsik, valójában akkorák, mint a főntebb már bemutatott angol „lemezes vért” lapkái. Valójában az eredetihez csak a rögzítésének a módjában hasonlít.

A hitelesség próbáját sajnos a sisakok sem állják ki. A széles karimájú bográcssisakok a legnagyobb valószínűséggel műgyantából készültek, amit jól-rosszul ezüstfeskkel mázoltak be. (Ámbár egy restaurátor barátom azt mondta a képeket szemlélve, hogy papírmáséából is meg

A *coat of plates* elvi vázlata

A jobb oldali skót *coat of plates* en jól látszanak az ötletszerűen felszegecsett „páncelemezek”

A skót *coat of plates* rögzítése a háton

A bográcssisakokon jól látszik, hogy nem kovács munkái

A *bascinet* sisak némileg hasonlít az eredetire, de a korban nem használták

A szövetborítású és fémpánttal díszített darab kivitele a 15. század végi itáliai dísz barbuta sisakokra emlékeztet, de a hozzáálmódott csuklya szintén fantáziadarab

Ugyancsak inkább fantasy film-be illene William Wallace bal kézen viselt bőr alkarvédője, melyre „fakötésű alátételek” vannak felvarrva, de hasonló színvonalú megoldás Hamish Campbell páncelemezként viselt pajzsdudora. Az már csak hab a tortán, hogy még az angol előkelők által viselt fegyverköpenyek is inkább tűnnek rongyszőnyegnek, mint igazi viseleti darabnak.

Mintha a *Gyalog-galopp* című filmből mentek volna át a szereplők egy vendégfellépésre. A lovag sisakja a lemezlelvélforgóval és az apró szemű láncfátyollal a vidéki vándorszínházak kelléktárát idézi, a hátrébb lévő pántos sisakokkal együtt

Ezek az archaikusnak szánt bőrsisakok senkinek nem álltak jól

A fazéksisak legalább tényleg hasonlít

Az elől futó idősebb skót harcos kezében látható egy különös megjelenésű *falchion*, ami létező fegyvertípus volt

A *Malchus-szablya*

lehet így csinálni, és akkor még olcsóbb.) A filmben az angol katonákon – közrendűeken és előkelőkön egyaránt – megjelenik egy jellegzetes, az egész koponyát befedő, de az arcot szabadon hagyó kúpos sisak, az úgynevezett *bascinet* sisak. Ez a fejevédő Itáliában jelent meg először, de csak William Wallace halála után kb. húsz évvel. Érdekes módon a vezetőknek szánt *bascinet* sisakokra különféle fantázia fém- és szövetrészleteket applikáltak, majd mindezt egy teljesen értelmetlen csuklyával egészítették ki, amit nagy méretű ringlikkel és bútorkárpitszegecsekkel díszítettek. A sisakok vonatkozásában azonban a film mélypontját egy angol lovag színházi kellék sisakja, illetve a skótok bőrsisakjai jelentik, melyek leginkább a *Conan, a barbár* című film világát idézik.

Valójában az egyetlen, éppen elfogadható sisaktípust az Edvárd király kíséretét alkotó lovagok fazéksisakjai jelentik a filmben.

KÉZIFEGYVEREK

A *rettenthetetlen*ben látható egykezes kardok megjelenítése elfogadható. A filmben feltűnik a *falchion* néven ismert kardtípus is, többnyire a skótok kezében. Két fő fajtája is látható, az egyik egy különös húsvágó bárdra emlékeztet. A másik szintén a penge vége felé kiszélesedő, de legömbölyített formában végződő vágófegyver, amit *Malchus-szablya* néven is ismerünk.

A filmben számos szálfegyver is feltűnik: így különféle lándzsák, csatabárdok, valamint a széles pengéjű visszafele hajló hegyű *glaive* vagy *gléfe*, illetve a jellegzetes skót alabárd, ami *Jedburgh staff* vagy *Lochaber axe* néven is ismeretes. A skót alabárd nagyon hasonlított a kontinensen használt változatokhoz, a legfőbb különbség abban állt, hogy az alabárd horgát a nyél végére erősítették, nem a vágópengével átellenben, így a döfőcsúcsot is a penge meghosszabbításából alakították ki. Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy a *Jedburgh staff* vagy *Lochaber axe* valóban a skótok nemzeti fegyvere volt, de ezen a néven csak a 16. század elején említik ezeket a típusú alabárdokat. A Wallace idejéből származó írott források említik, hogy a felföldiek használnak nagy méretű csatabárdokat, de ezekről nem tudjuk pontosan, hogy valójában miként néztek ki. A filmben William Wallace kezében is feltűnik

egy impozáns csatacsákány a stirlingi csata kezdetén, de az ilyen típusú fegyverek inkább a 15. század második felére jellemzők.

A kellékesek az egyik szereplő – Sir William barátja –, Hamish Campbell kezébe egy óriási méretű csatabárdot adtak. Meglepő, de ekkora bárdokat valóban használtak a csatatéren, persze nyilván csak azok, akik megfelelő fizikai erővel rendelkeztek hozzá, így e fegyver egyben jelképe is a filmben a herkulesi erejű skótnak. A fegyver használatát igazolják az úgynevezett *Maciejowski biblia* ábrázolásai is, melyeken sokszor előfordulnak ezek az óriási csatabárdok.

Szólni kell még Sir William Wallace nagy méretű kardjáról, mely a film végére Wallace jelképévé is vált. Wallace-t a köréje fonódó mondanakör egy hatalmas erejű harcosként örökítette meg, aki óriási, két kézzel forgatott kardjával aprította az ellenséget. A rendező nyilván ennek a legendának akart megfelelni, ezért adták a főhős kezébe ezt a hadieszközt. Az tény, hogy őriznek egy kétkezes kardot a Nemzeti Wallace Emlékműben is, amelyet magának, Wallace-nak tulajdonítanak. A fegyvertörténi kutatások azonban mára tisztázták, hogy a fegyver valójában egy kései, 16. századi darab, tehát Sir William ezzel semmiképp sem harcolhatott a csatáiban. De azért sem, mert a kétkezes kardok igazából csak a 16. század elején jöttek használatba, ráadásul nem a hátán hordták őket, mint a filmben, hanem a vállon. A filmbéli hátán hordás igen célszerűtlen lett volna a lovon is, hiszen a csupasz penge állandóan ütötte volna a hátast futás közben pedig könnyen a lába közé akadhatott volna a használójának.

A képen számos különböző típusú szálífegyver látható, a horoggal ellátott alabárdokat illeték a *Jedburgh staff* vagy *Lochaber axe* elnevezéssel. A képen a balról a negyedik szálífegyver, egy hosszúhegyű alabárd a 16. század második felében használt eszközökhöz hasonlít

A kétszáz évvel később használatos csatacsákány

A *Maciejowski biblia* csatabárd-ábrázolása

Hamish Campbell és csatabárdja

William Wallace kétkezes kardja, balesetveszélyes hordmódban

TAKTIKA

A *rettenthetetlen*ben William Wallace a legnagyobb győzelmét Stirlingnél egy remek taktikai húzással aratta: a rohamozó angol nehézlovasságot egy rögtönzött, kihagyott karókból álló „lándzsárdóval” semmisítette meg. A valóságban a skótok ekkor már gyakorlott és bátor lándzsások voltak, akik zárt alakzatban sikerrel voltak képesek felvenni a harcot a rájuk támadó lovassággal szemben, tehát Wallace „újítása” a karókkal csak fikció. A skótok által a valóságban alkalmazott alakzatot *schiltron* elnevezéssel illeték a középkorban, és igazán hatékony ellenfeleik csak az angol hosszúíjászok voltak, akik képesek voltak megbontani ezt a hatékony, zárt alakzatot.

Összegezve elmondható, hogy bár a film dramaturgiája lenyűgöző, moziélményként pedig kifejezetten szórakoztató darab, sajnos a megjelenített fegyverek döntő többsége nem korhű, rendkívül gyenge minőségű, sőt igénytelen kivitelű eszköz, melyek a silány színházi kellékek színvonalát sem mindig érik el. Ennek a meglepő ténynek az okát csak találgatni lehet, de hogy a stáblistában feltüntetett *armorers/gunsmiths* feladatot ellátó szakértő nem lehet erre a munkájára büszke, az bizonyos!

A rögtönzött „sündisznóállás”, mely a filmben eldöntötte a stirlingi csata sorsát. Valójában Wallace mesteri húzással, egy hídon történő folyóátkelés közben rohanta meg az angolokat a lándzsáival, akik így nem tudták érvényesíteni létszámfölényüket

MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS MAGYAR LÖVEGÁLLÁS SÁREGRESNÉL

A lelőhely (háttérben a sáregresi plébániatemplommal)

Civil bejelentést követően a Magyar Honvédség (MH) I. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred tűzszerészei 2016. december 3-án a Fejér megyei Sáregeresnél lőszermentesítést hajtottak végre. A település délnyugati külterületén levő, mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlan területén ugyanis szántás során második világháborús robbanótestek kerültek napvilágra. Az előkerült lövedékek közelében a tűzszerészek egy magyar 1929/38 M 8 cm-es légvédelmi löveg jól beazonosítható maradványait (az irányzóberendezés részét és a szekrény lövegtalp egyik alátételezét) is megtalálták. A lelőhelyen később, a szükséges engedélyek birtokában a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum végzett fémkereső műszeres terepbejárást.

Magyar 1929/38 M 8 cm-es löveg tüzelőállásban (fotó: Hatala András)

A feltételezhetően találat érte magyar 1929/38 M 8 cm-es löveg irányzóberendezésének maradványa, az oldal előretartás kézi kerekével

A 118–121 m-es tengerszint feletti magassággal rendelkező, megközelítőleg 0,8 hektáros kiterjedésű kutatási területen intenzív leletmintázatot találtunk: nagy számban kerültek elő szovjet BM–13 „katyusa” sorozatvető rakétalövedékek maradványai és egyéb repeszek. A vizsgált terület két részén is találtunk robbanótesteket; a lövedékeket a helyi lakosság a frontvonal elhaladtá-

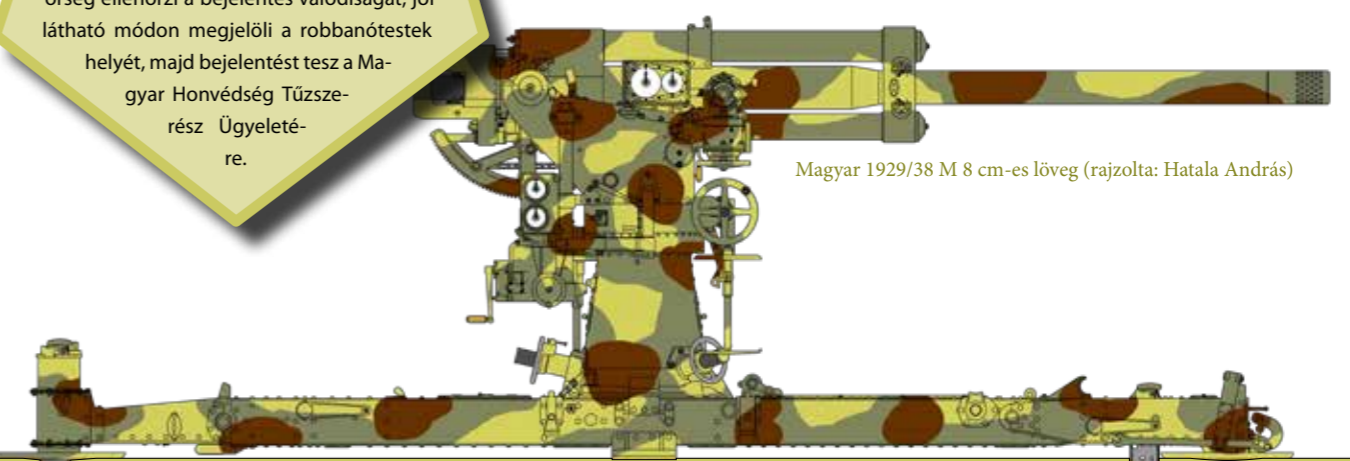
val, a mezőgazdasági munkálatok során temethette el. Az újabb robbanótestek előkerülése után a terepkutatást fel kellett függeszteni,

a lövedékekről pedig a földingatlan tulajdonosa értesítette a területileg illetékes rendőrkapitányságot.

A 2017. március 1-i terepkutatás során talált lövedékeket az MH I. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred tűzszerészei megsemmisítés céljából később központi gyűjtőhelyre szállították.

Kutatásunk további célja az volt, hogy a helyszínt dokumentumokkal alátámasztott történeti eseményhez kapcsolhassuk. Ez nem könnyű feladat, lévén, hogy a magyar alakulatok hazánk területén folytatott 1944/1945. évi tevékenységének dokumentáltsága nagyon hiányos. Első lépésként összegyűjtöttük, hogy Sáregrest mely főbb harci cselekmények érintették a II. világháború során:

A talált robbanótestek vagy robbanótestnek tűnő tárgyak bejelentését kormányrendelet szabályozza: ezek előkerüléséről a területileg illetékes rendőri szervet vagy a települési önkormányzat jegyzőjét kell tájékoztatni. Ezt követően a rendőrség ellenőrzi a bejelentés valóságát, jól látható módon megjelöli a robbanótestek helyét, majd bejelentést tesz a Magyar Honvédség Tűzszerész Ügyeletére.

Magyar 1929/38 M 8 cm-es löveg (rajzolta: Hatala András)

A szekrény lövegtalp egyik alátétele

1. A dél-dunántúli szovjet területszerző harcok 1944 novemberében és decemberében.
2. A körülzárt budapesti egységek felmentéséért folytatott német „Konrad 3” vállalkozás 1945. január 18. és február 11. között.
3. A Mezőföld birtoklásáért indított német „Tavaszi ébredés” hadművelet 1945. március 6. és 16. között.

A terepi kutatás során számos szovjet sorozatvetőrakéta-repezdarab, -maradvány is előkerült. A fent felsorolt három fő harcselekmény során a szovjet csapatok persze bármikor leheték a sáregresi lelőhely térségét BM-13 sorozatvető rakétákkal. Emiatt az előkerült lőszermaradványok időbeli pontos behatárolására nincs lehetőség. Mégis talán érdemes megemlíteni, hogy a szovjet 31. gárda lövészadosztály 1944. december 5-i fegyverzeti jelentése (forráshely: <https://pamyat-naroda.ru>) alapján adatolhatóan, a december 4. és 5. közötti harcok folyamán a térségben az 51. gárda sorozatvető ezred tevékenykedett, 16 darab M-13-as (13,2 cm-es) és 7 darab M-8-as (8,2 cm-es) sorozatvetővel. Nyilvánvaló, hogy másmilyen tüzérségi fegyverek is voltak a térségben, de az előkerült csöves tüzérségi löszerek repezdarabjai túl általánosak, egyértelmű típusazonosítást eddig nem tehetünk.

Számvéber Norbert hadtörténész levéltári kutatásai alapján 1944 decemberének első napjaiban Sáregres délnyugati külterületén (azaz pont az általunk kutatott lelőhelynél) a „Bondick” harccsoport alárendeltségében egy magyar légvédelmi tüzérsztyály is harcolt, melynek fegyverzete két német 8,8 cm-es, egy magyar 8 cm-es (!) és egy magyar 4 cm-es légvédelmi tüzérgépből állt. A tüzérsztyály lövegeivel többek között a harccsoport bal szárnyát fedezte, és a Sáregrestől délkeletre levő, Cecét elfoglaló

Előtalált magyar 1929/35 M 8 cm-es páncéltörő gránát

Előtalált magyar 1929/33 M repezgránáttöltény (elől), 1929/32 M légvédelmirepezgránát-töltény (hátul). A repezgránát hüvelyén jól láthatóak a repezstálalat nyomai

A repezgránát 1933 M gyújtója. A gyújtó oldalán látható jelzések a gyártás helyét (Magyar Királyi Állami Vas-, Acél- és Gépgyár, Diósgyőr IMÁVAGI, Vadásztöltény-, Gyutacs- és Fémárugyár Rt., magyar-róvári gyára), a szériaszámot (1) és a gyártási évet (1944) adják meg

Térképábrázolás az 1944. december 4–5-i Sáregres környéki harcokról (a térképet rajzolta: Hatala András, forrás: Számvéber Norbert, *Páncélos-hadviselés a budapesti csatában*. Budapest, 2011. és <https://pamyat-naroda.ru>). A szovjet 3. Ukrán Front 1944. november 30-án Pécs, Szekszárd, Tolna és Dunaföldvár irányból kezdte meg az előrenyomulást a Balaton és a Velencei-tó felé. A 31. gárda lövészadosztály 252. lövészadosztályának 928. lövészere december 4-én érte el Simontornya és Sáregres térségét. A december 4-én, éjjelkor indított szovjet támadást a német „Bondick” és „Fischer” harccsoportok még visszaverték. Ezután a szovjet támadás Cecére összpontosult. A szovjet erők csak december 5-én foglalták el Sáregrest, miután a német 23. páncélosadosztály 2 km-re északabbra, Sárszentmihály körzetébe vonult vissza

szovjet 252. lövészadosztály állásait lőtte. A megtalált lövegmaradványok és robbanótestek is ezt támasztották alá, hiszen egy Sáregres melletti dombvonulaton feküdtek, ahonnan a környező terepre kitűnő, körkörös tüzelési lehetőség nyílt.

A forráskutatás jelenlegi fázisában tehát azt valószínűsíthetjük, hogy az itt felsorolt események közül a dél-dunántúli szovjet területszerző harcok alatt, az 1944. december 2–5-i harcselekmények során került sor a sáregresi magyar 1929/38 M 8 cm-es légvédelmi ágyú harc képtelenné tételére.

Szovjet BM-13 „katyusa” rakétaövedékek maradványai (fotó: Szikits Péter)

A magyar 1929/38 M 8 cm-es (közepes) légvédelmi ágyú adatai	
(Forrás: Tüzér ismeretek – 8 cm 29 M. légvédelmi ágyú. Budapest, 1938)	
A löveg tömege (tüzelőállásban)	3309 kg
A lövegcső hossza	3770 mm
Űrméret	80 mm
Csőemelkedés	-3°–80°
Lőtávolság	14 900 m
Lőmagasság	9300 m
A löveghez rendszeresített töltények	- 8 cm-es 1929/32 M légvédelmigránát-töltény, légi célok lövéséhez időzítőgyújtóval; - 8 cm-es 1929/33 M repezgránáttöltény, földi célpontok lövéséhez csapódógyújtóval; - 8 cm-es 1929/35 M páncéltörőgránáttöltény, harckocsik ellen készletetett csapódógyújtóval

Nagyurak és vezérek

62

WICKER ERIKA

Néhány gondolat a Kecskeméti Katona József Múzeum állandó régészeti kiállításáról

A Nagyurak és vezérek – Híres avar leletek a Kiskunságból című kiállítás részlete (Fotó: Zalatnai Pál)

NEM véletlen, hogy a közel öt éve megnyílt *Nagyurak és vezérek* című régészeti kiállítás a tágabb értelemben vett Kiskunság területén előkerült legszebb avar leleteket mutatja be, hiszen ez a környék akkoriban az avar társadalom felső tízezerének lakhelye volt. A kimagaslóan gazdag nagyurak és igen tehetős vezérek sírjai, aranyleletes temetők, szórvány arany- és más ritka leletek koncentrációja négy ilyen szállásterületet rajzol ki ezen a vidéken: Kunbábony, Nagykőrös, Bócsa, valamint Kiskunfélegyháza-Petőfiszállás környékén.

Kik is azok a „nagyurak”?

Természetesen a hatalom csúcsán levők, akiknek régészeti hagyatéka – még töredékében is – uralkodókhoz, de legalábbis az uralkodócsalád tagjaihoz méltó. A nagyurakat soha nem családjuk, szűkebb közösségük temetőjében helyezték végső nyugalomra, hanem egy különleges, csak nekik járó „sírkertben”, feltehetően valahol a birtokuk egy jól védhető részén – és szükség is volt erre a védelemre. Hiszen az életükben kijáró pompa elkísérte őket halálukban is, amire a rájuk maradt tárgyak sajnos csak utalhatnak. Magányos sírjaik ugyanis mindig véletlenszerűen kerültek elő; régész többnyi-

Bizánci aranycsat a kunbábonyi sírból (KJM, Kecskemét©2019)

re csak akkor szerzett róluk tudomást, amikor a találók kezén a leletek egy (nagyobb?) része már elveszett, ezért a múzeumba került nagyúri hagyatékok minden esetben igen hiányosak. De még töredékességükben is különlegesen megbecsült helyük van azokban a múzeumokban, melyek elég szerencsések voltak, hogy e hagyatékok a gyűjteményükbe kerülhessenek...

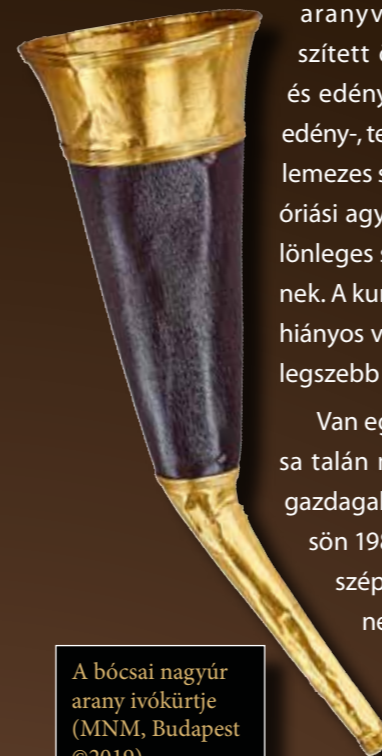
A kunbábonyi nagyúr sírját 1971-ben, homokhordás során találták az ott dolgozók, és a teljes sírt feldúlták. Előkerülése véletlenül jutott a kecskeméti múzeum régészeinek

tudomására, akik a következő napokban, rendőri segédlettel próbálták összegyűjteni a sírból származó tárgyakat, több-kevesebb sikerrel. Mert bár a múzeumba került aranytárgyak összszúlya közel 2,5 kg, egészen biztos, hogy ez csak egy része annak, nyilván a felénél is kevesebb, ami eredetileg a sírban lehetett. A nagyúr méltóságjelző

Még 1935-ben, szőlő-aláforgatóskor kerültek elő arany övveretek, arany- és ezüstedények és ékszerek a Kiskőrös melletti Bócsa határában. A régészek által végzett hitelesítő ásatás már nem hozott sok eredményt – persze, ki tudja, kiérkezésükig mennyi mindent hordtak szét azok, akiknek tudomására juthatott a lelet! –, de annyi bizonyos, hogy ugyancsak egy igen gazdag férfit, korának egyik legfőbb vezetőjét temették el itt.

és két egyszerűbb aranyveretekkel díszített öve, arany ékszerei és edényei, aranyveretes kardja, edény-, tegez- és késtokveretei, aranylemezes szemfödele, talán borral teli, óriási agyagamforája mind-mind különleges státuszú avar vezetőt sejtetnek. A kunbábonyi nagyúr hagyatéka hiányos volta ellenére is a világ egyik legszebb avar kori leletegyüttese.

Van egy kard, melynek tulajdonosa talán még a kunbábonyi úrnál is gazdagabb lehetett. Bár a Nagykőrösön 1983-ban előkerült különleges szépségű fegyver találási helyének tág környékét régész szakember kutatta át, sajnos magára a sírra nem talált rá; a kard nyilván egy ki-

A bócsai nagyúr arany ivókürtje (MNM, Budapest ©2019)

Arany karperec a kunbábonyi sírből (KJM, Kecskemét ©2019)

magaslóan gazdag avar temetkezés kirablása után kerülhetett – ki tudja, honnan, de nagy valószínűséggel a Duna–Tisza közéről – Nagykőrös határába.

Nagyurak vezérei

A nagyuraknak természetesen kijárt az udvartartás. Rokonok, kegyencek, a szállásterületet védelmezők vezetői – őket neveztem vezéreknek. Néhányukat már ismerjük is.

Feltehetően a kunbábonyi nagyúr környezetébe tartozhatott az a mai Kunpeszér mellett – érdekes módon nem különálló módon, hanem egy korabeli temetőben – eltemetett férfi, akit aranyveretes kardja alapján magas rangú „katonának” tarthatunk. Ugyancsak a kunbábonyi nagyúr védelmének vezetését láthatta el az a kardos, ezüstveretes övű, gazdagon felszerszámozott lovával együtt eltemetett harcos is, akinek sírja nemrégiben került elő Szalkszentmártonban.

Talán a – jobb híján – nagykőrösi nagyúrnak nevezett avar főméltóság bizalmasa volt az aranyveretes öves és kardos Kecskemét-Sallai úti vezér. Ahogy bizonyára

A nagykőrösi nagyúr aranyveretes kardja és a Kecskemét-Sallai úti vezér aranyöve és aranyszerelék kardja

63

Aranyveretek a kunbányai sírból (KJM, Kecskemét©2019)

a bócsai nagyúr védelmében láthatott el fontos szerepet az aranyveretes kardos kelti harcos is.

Nagyurak, vezérek és környezetük

Fontos adatokkal szolgálnak a fenti sírok környezetében előkerült igen gazdag aranyleletes temetők és a számos szórvány aranytárgy is. Az ott eltemetettek (illetve a szórványleletek egykori tulajdonosai) bizonyosan az aktuális uralkodócsalád udvartartásához tartoztak. Vonatkozik ez különösen a kimagasló gazdagságú nőkre, hiszen az előkelő avar hölgyeket közösségük temetőjében helyezték nyugalomra; magányos eltemetésük – ellentétben a honfoglaló és a kun hagyományokkal – nem volt szokás az avarok körében.

Aranyból készült edény a kunbányai sírból (KJM, Kecskemét©2019)

Vezérek és környezetük – ahol (még) nincs nagyúr

Bár a leletkoncentráció alapján jogosan várhatnánk, Kiskunfélegyháza-Petőfiszállás környékén egyelőre nem ismerünk nagyúri temetkezést. Pedig vezérek ott is eltemettek. Ezt a rangot különösen a közelmúltban előkerült arany fülbevalós, aranyveretes öves és kardos petőfiszállási férfi érdemli ki, és hasonló pozícióban lehetett a kiskunfélegyháza-pákapusztai előkelő avar is, akinek hagyatéka sajnos csak igen hiányosan került a múzeumba. De ide tartozik az aranyveretes öves, ezüstveretes kardos csanyteleki és az ezüstveretes öves és kardos csengelei vezér is. E négy temetkezés magányos sír volt, környezetükből azonban igen gazdag temetőket, jelentős egyéb leleteket is ismerünk. Mindez pedig ugyanúgy nagyúri szállásterületre utal, ahogy a fenti három is. Vajon előkerül-e valaha e vezérek urának sírja?

Nagyúr – vagy valaki más?

A kutatók többsége nem vitatja, hogy az avar honfoglalást 567–568 táján levezénylő uralkodó, Baján kagán (egyik) székhelye az Al-Duna vidék akkori „fővárosa”, *Sirmium* vagy annak környéke lehetett (ez esetben nyilván hozzá köthető a Sremska Mitrovicán [Száva-szentdemeter, Szerbia] előkerült, rendkívüli gazdagságra utaló, de természetesen szintén igen hiányos lelet). Az uralkodói központ azután a Duna–Tisza északabbi tájaira, a Kiskunság területére helyeződött át, ahol az említett igen gazdag leletek nagy koncentrációja a fentebb vázolt négy csoportot rajzolja ki. Ezek jelenlegi véleményem szerint Baján utódaihoz, az egymást követő kagánokhoz köthetők, azaz a „nagyúr” megnevezés megfelelője lehet a kagánnak vagy uralkodónak. A négy csoport ma ismert gazdagsága nem egyforma, ami összefügghet azzal is, hogy Bizánc 626. évi sikertelen avar ostroma után az addig békepénz fejében az Avar Birodalomba ömlő aranyfor-

rás elapadt, s ennek következménye az avarság fokozatos elszegényedése lett. A legkevésbé tehető „nagyúr” talán a bócsai lehetett, nem kizárt az sem, hogy éppen ő volt az utolsó kora avar kori kagán. Erre egyéb jelenségek is utalhatnak...

Hol vannak a közép és késő avar kori nagyurak?

670 táján a mai Ukrajna területéről származó onogur-bolgárok egy csoportja „letelepedési engedélyt” kapott az Avar Kaganátusban. Legelőkelőbbjeik temetkezései ugyan a Dunántúl keleti részén, a mai Simontornya közelében kerültek elő, ám országos viszonylatban is feltűnően gazdag temetőiket tárták fel Kiskőrös mellett, tehát épp a bócsai nagyúr szállásterületén. Az előkelő „közép avar” onogur-bolgárok bizonyára beházasodtak az akkori kagán családjába is...

Azt, hogy az új beköltözők hatalma mekkorára nőhetett, adtak-e például később avar uralkodót, egyelőre nem tudjuk. Ahogyan azt sem, kik is voltak azok az övvereteiket díszítő leggyakoribb motívumok alapján griffes-indásoknak nevezett csoportok, akik a késő avar korban lényegében belakták a Kárpát-medencét. Ezekről sem azt nem tudjuk, hogy pontosan honnan, sem pedig azt, hogy mikor

jöttek. Ekkorra már a korábbi idők avar államszervezete is átalakult: az egykori egyeduralgó kagán mellett „társuralkodókról”, s további nagyhatalmú előkelőségekről tudósítanak a frank krónikák. A régészeti leletek alapján azonban még nem sikerült ezek központjait körvonalazni. Igaz, a Kiskunságban is szép számmal kerültek elő kezdetben nagy méretű, később egyre kisebb aranyozott veretekkel ellátott késő avar kori övek (a kiállításban az eredeti darabok mellett azok másolatának aranyozott példányai mutatják, hogyan is nézhettek ki egykor ezek a veretek), ám ezek egyelőre kevés támpontot nyújtanak a késői avar nagyurak szállásterületéről vagy a kagáni központról. Pedig ez utóbbinak is valahol ezen a tájon kellett lennie, mert amikor a frank seregek a 8. század végén a Duna–Tisza közére vonultak, itt rabolták ki az avar kagán központját, ahol állítólag mérhetetlen kincset zsákmányoltak. Még ha nyilvánvalóan túloztak is a híradások, az avar uralkodócsalád a köznép elszegényedése ellenére is igen gazdag lehetett, bár ebből az időből ma még sem nagyúri, sem vezéri sírokról nincs tudomásunk. A frank hódítások következtében a Kárpát-medence közel három évszázados politikai egysége egy időre megszűnt; a 830-as évek után írásos források sem tudósítanak erről a vidékről és az itt élő népekről. Az azonban feltételezhető, hogy az avarság maradványai megélte a magyar honfoglalást...

A kunbányai nagyúr (avar fejedelem) múzeumba került arany sírleletei

EGY ÉJSZAKA ÉS SZÁMTALAN NAPPAL A MÚZEUMBAN

Egy éjszaka a múzeumban. Nem csupán egy amerikai vígjáték címe ez, de sok muzeológus számára az élet szerves része. Mi is szórakoztatónak találtuk ugyan az *Éjszaka a múzeumban* című filmet, benne a botcsinálta éjjeliőrt, meg az egyiptomi varázstábla mágiájának hatására megelevenedő kiállítások szereplőit, de nem hallgathatjuk el, hogy a készítőik ugyancsak elrugaszkodtak a valóságtól. De milyen is akkor egy valóságos, ugyanakkor a legkevésbé sem unalmas magyar múzeum? Kik dolgoznak itt, kik azok, akiknek munkahelyét, s gyakorta második otthonát jelenti a múzeum, és egyáltalán mit csinálhatnak itt egész nap?

Mielőtt a feltett kérdésekre megpróbálunk válaszolni, meg kell jegyeznünk, hogy a filmbéli múzeumban bemutatott kiállítási anyag jellegét tekintve túl széles skálán mozog ahhoz, hogy egy igazi múzeum gyűjteménye legyen: T-rex-csontváz, történelmi alakok, a szavanna állatvilága stb. együtt, egy helyen nemigen láthatók. A valóságban, de legalábbis szűkebb pátriánkban több szakágat felölelő országos, megyei vagy területi/városi múzeumok, illetve szakmúzeumok működnek. Az utóbbiak például olyan intézmények, amelyek egy tárgykörrel – például képzőművészettel, irodalomtörténettel, a mezőgazdasággal foglalkoznak: ilyen például a Szépművészeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum vagy épp a Mezőgazdasági Múzeum. Még specializáltabbak az úgynevezett tematikus múzeumok. Hazánkban több ilyen intézményt is találunk: van itt játék-, marcipán- vagy babamúzeum is!

Az országos és a vidéki (megyei és városi) múzeumok esetében többnyire nem a gyűjtőkör, hanem a földrajzi gyűjtőterület az elsődlegesen meghatározó, így ezekben több területre is koncentrálnak. (Pl. régészet, néprajz, helytörténet, képzőművészet.) Ahogy a nevükben is szerepel, az országos múzeumok az egész országra kiterjedően, a megyei és a területi/városi múzeumok pedig a saját területük határain belül gyűjtik a néprajzi, régészeti, történelmi stb. emlékeket.

A 2006-ban bemutatott, *Éjszaka a Múzeumban* című film plakátja (Euopress/AFP@)

2003 óta Magyarországon is van egy olyan éjszaka – a Szent Iván éjjelén megrendezett Múzeumok Éjszakája –, amikor az ország számos helyén a múzeumok, kiállítótermek kapui megnyílnak, hogy azután éjszakába nyúlóan rendhagyó tárlatvezetések, látványos múltidéző produkciók, zseblámpás felfedezőutak várják az ide látogatókat. Évről évre sok százezer ember kíváncsi ezekre a tárlatokra, így ez a rendezvény-sorozat mára abszolút az egyik legnépszerűbb múzeumi-kulturális eseménnyé vált itthon is.

A kiállítások egy múzeumon belül éppen ezért sem lehetnek annyira szerteágazók, mint a filmben. Ezek a tárlatok általában az adott múzeum gyűjteményének legszebb darbjait mutatják be, a témájuk/tematikájuk pedig szorosan kapcsolódik a gyűjtőkörhöz vagy a gyűjtőterülethez.

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2013-ban megrendezett *Egyszer volt az... Ősember* című kiállításból

Egy-egy hazai intézményben egyébként általában háromféle típusú kiállítást találunk: egy nagyobb tudományos egységet felölelő úgynevezett állandó kiállítást, mely viszonylag nagy költségvetésből készült, és minimum 10–15 éven keresztül tekinthető meg; a jóval szórányebb anyagi lehetőségekből épülő úgynevezett időszakos kiállítást, mely a nagyobb tudományos tárgykörök egy-egy kisebb szeletét vagy éppen egy-egy aktuálisabb témát mutat be, és általában csak 2-3 hónapig látható; valamint a gyűjtemény egy részét felvonultató úgynevezett „látványraktár”. Ez utóbbi esetében a múzeumi raktarak egy részét felújítva, látogatóbarátabbá téve nyitják meg a nagyközönség előtt. De mostanában jelent meg a kiállításoknak egy „új”, valahol az első kettő között helyet foglaló típusa: a nagy költségvetésből, általában 6–8 hónapig látható, egy-egy ismertebb témát populárisan bemutató, a nagyközönségnek szóló és éppen ezért nagy tömegeket vonzó úgynevezett „nagykiállítás”.

A szege di Móra Ferenc Múzeum hosszú évek óta törekszik arra, hogy legalább két évente tudjon egy-egy „nagykiállítás” rendezni. Büszkék vagyunk arra, hogy 2011–2018 között Csontváry és Munkácsy gyönyörű festményei mellett Egyiptom és a tragikus sorsú Pompeji kincseit, valamint egy nagyszabású, az Egyesült Államokból érkezett, a dinoszauruszok világát bemutató kiállítást is meg tudtunk valósítani. Az érdeklődésre mi sem mutat rá jobban, minthogy ezek a tárlatok összesen közel 400.000 látogatót vonzottak!

Ezzel együtt a filmben az egyik legáltalánosabb sztereotípiát is megjelenik a múzeumokról: adott egy hatalmas épület számtalan kiállítással, mégis mindössze egy igazgató, egy múzeumpedagógus és eleinte három, majd később egyetlen éjjeliőr a teljes állománya! (Önmagában már az is vicces, hogy a nyugdíjba vonuló három éjjeliőr veszi fel az utódját, és mindenféle egyeztetés nélkül odaadják neki a múzeum kulcsait, majd otthagyják egész éjszakára egyedül.)

Magyarországon a múzeumokat – néhány kisebb magánmúzeumtól eltekintve – együttesen közgyűj-

tek csak a fenntartó engedélyével lehet, így általában egy-egy üresedés esetén lehet csak új kollégát felvenni a múzeumba. (Egy területi múzeumban 10–30 fő, egy megyei székhelyűben 60–100 fő, egy országosban pedig akár több százan is dolgoznak.)

A múzeum és a kiállítás közé – szemben a filmmel – a valóságban nem tehetünk egyenlőségjelet, ugyanis egy múzeumnak sokkal több alapfeladata van a kiállítások befogadásánál: ezek a gyűjtés, a megőrzés és a bemutatás. (Itt a „bemutatás” szó sem elsősorban vagy kizárólag kiállítást jelent, hanem inkább valamilyen közzétételt, tud-

– köszönhetjük, de időnként arra is van lehetőségünk, hogy egy-egy fontos dokumentumot vagy műalkotást megvásárolhassunk, sőt olyan is előfordul, hogy magánadományokkal sikerül a gyűjteményeinket gyarapítani.

Bár csak megszólalának, akik a vitrinben „élnek”, és mesélnék arról, amiről a ma emberének nincs már tudomása! Az említett film múzeumpedagógusának óriási szerencséje volt, hogy a diorámában látható indiánlányt, Sacagaweát életre keltette a különös varázslat, hiszen az ő történetéből írta disszertációját. De éppen azért, mert a múltból már ilyen előnyhöz nem juthatunk, pl. a szegedi Móra Ferenc Múzeum szakemberei aktívan részt vesznek a múltunk egy-egy nagy eseményét megélt, még élő szemtanúk emlékeinek a gyűjtésében és feldolgozásában (ún. oral history), hogy a hiteles, de amúgy feledésbe merülő információkat megmentsük. Olyan tudásról van itt szó, mely gyakorlatilag egyik napról a másikra, nyom nélkül tűnhet el ezen erőfeszítések nélkül.

Ezek tisztítása, restaurálása magas fokú hozzáértést és tapasztalatot igényel. Előfordul az is, hogy a műtárgyak évtizedek óta vannak már a raktárakban vagy állandó kiállításokban. Ezek állapotát is folyamatosan felügyelik és konzerválásukról gondoskodnak az arra szakosodott fém-, papír- vagy farestaurátorok és állományvédelmi szakemberek, akik szigorú és sokrétű biztonsági és felügyeleti rendszerrel védik épségüket a nap 24 órájában. Nagyobb probléma akkor van, amikor a műtárgyakat a megszállástól eltérő körülményeknek kell kitennünk. Az elmúlt években például több magyar múzeum is megtapasztalhatta, milyen egy komplett raktár ideiglenes, majd

68

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2014-ben megrendezett *A fáraók Egyiptoma* című kiállításából

ményeknek nevezzük. Ide bekerülni úgy lehet, ha valaki tudományos (pl. régész, néprajzos, történész, restaurátor), szakmai (pl. teremőr, gondnok, éjjeliőr) vagy technikai (pl. gazdasági dolgozó, könyvelő, pénztáros) állást kap. A magyar múzeumokban mindenki közalkalmazotti státuszban dolgozik, a létszámot pedig a múzeum fenntartója – a városi közgyűlés vagy országos múzeumok esetén a minisztérium – határozza meg. Ettől a számtól eltérni

mányos publikációt. Egy-egy múzeum gyűjteményében sok százezer beletárolt műtárgy található, de ezeknek – függetlenül a tudományos értéküktől – csak töredéke alkalmas kiállításra.)

A múlt legkülönbözőbb emlékei többféle módon kerülhetnek be egy múzeumba. A legáltalánosabb gyarapodást a tudományos gyűjtőmunkáknak – régészeti feltárások, néprajzi, természettudományi gyűjtések stb.

Másodikként jelzett alapfeladatunk a megőrzés. De ez nemcsak pusztán fizikális megőrzést, raktározást jelent, hanem magában foglalja a konzerválást/restaurálást, a leltározást és az elsődleges feldolgozást is. Vagyis a bekerülő műalkotásokat, régészeti leleteket, néprajzi, helytörténeti tárgyakat, iratokat, archív hang- és képfelvételeket a lehető legpontosabban dokumentálnunk kell. A bekerülésük módjától kezdve a gyűjteményi elhelyezésig. Léteznek még hatalmas méretű, régi típusú leltárkönyvek is, de ugyanakkor nélkülözhetetlen számunkra az elektronikus nyilvántartó rendszerek alkalmazása is. A fejlődő technika mára lehetővé tette a digitalizálást, így a műtárgyokról nem csak kiváló minőségű (és a felhasználási céltól függő különböző felbontású) fotókat készíthetünk, hanem részletes, kompatibilis, bővíthető gyűjteményi adatbázist építhetünk. A műtárgyállományban való gyors, pontos tájékozódás a kiállítások és egyéb publikációk megtervezését is hatékonyan segíti. A múzeumok kutatószolgálatot is fenntartanak, ami lehetőséget ad bárki számára egy-egy adott kutatási témában az elmélyülésre.

Szinte nincs is olyan múzeumi darab, amely kifogástalan állapotban kerülne az egyes intézmények falai közé.

végleges helyre történő, többszörös átköltöztetése. De a műtárgykölcsönzési procedúra is hasonló situációt teremt. Ilyenkor akár kölcsönadunk, akár mi kölcsönzünk, komoly és részletes megállapodás rögzít egy sor feltételt (vagyonbiztosítás, műtárgyvédelem, csomagolás stb.), főleg, ha a műtárgyak

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2015-ben megrendezett *Csak a jó meleg Afrika* című kiállításból

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2014-ben megrendezett *A fáraók Egyiptoma* című kiállításból

69

külföldről érkeznek. A pótolhatatlan és nagy értékű rako-
mány ilyenkor csak az erre a célra kialakított ládákban és
járművekben, állandó szakmai felügyelet mellett teheti
meg olykor sok ezer kilométeres útját.

Amint a tárgyak biztonságba és megfelelő környe-
zetbe kerültek, a múzeum tudományos munkatár-
sai tanulmányozzák őket, hogy a megfelelő
következtetéseket levonhassák, össze-
függéseiket feltérképezzék, a vizs-
gálati eredményeket rögzítsék.
A múzeumi tudományos
munka alapvetően
gyűjteményi keretek
között zajlik: történe-
ti (például helytörté-
neti, irodalomtörténeti,
színháztörténeti) gyűj-
temény és fotótár, nép-
rajzi, természettudományi,
régészeti, képzőművészeti,
numizmatikai gyűjtemény,
restaurátorlabor és szakkönyv-

A
film első-
sorban az amerikai
piacra készült, így csak olyan
„szereplők” kaptak benne helyet,
akiket
az átlag amerikaiak is jól ismerhetnek: T-rex, fá-
raók, rómaiak, cowboyok, Theodore Roosevelt, Kolumbusz.
Nekünk, magyaroknak talán nem is tűnik fel elsőre, de ha be-
legondolunk, mégiscsak meglepő, hogy Attila és hunjai is
köztük szerepelnek! Mindez jól példázza, hogy nemcsak
az összeurópai, de még a tengerentúli gondolkodás-
ban is meghatározó szerepet játszik a Kárpát-me-
dence területén létrejövő Hun Birodalom egyik
legjelentősebb vezetője, és a róla alkotott, saj-
nos a valóságtól igen eltérő, sztereotip kép:
a mindenkit egyből megölni akaró, kissé
ostoba, kegyetlen barbár.

A legtöbben úgy hiszik, ha valaki a múzeumban
dolgozik, az csak teremőr lehet – az említett film erre
a sztereotípiára még rá is játszik –, rajta kívül pedig csu-
pán egy igazgató van még a házban. Valamilyest érthető
is ez a gondolkodás, hiszen ezek a munkatársak állnak
a legközvetlenebb kapcsolatban az ide érkezőkkel. Ők
segítenek eligazodni az épületen belül, sőt, nem
egyszer a leghasznosabb információkat is
tőlük kaphatjuk meg egy-egy kiállítás
kapcsán. Éppen ezért az ő munkájuk
is ugyanolyan fontos és felelős-
ségteljes: mi is lenne ve-
lünk teremőrök, vagyon-
őrök, jegypénztárosok és
tárlatvezetők nélkül?

Az előzőekkel szorosan
összefüggésben áll harmadik
fő feladatkörünk, a közzététel
és a bemutatás. Egy kiállítás lét-
rehozásában belső, kohéziós erő
működik, nem kevés ember ösz-
szetett munkájától függ már az is,

tár működik a legtöbb helyen. Következésként a kollektí-
va nagy részét a történészek, néprajzkutatók, régészek,
szakrestaurátorok teszik ki, őket nevezzük összefoglaló-
an muzeológusoknak. Az adott osztályok gyűjteményeit
az úgynevezett gyűjteménykezelő kollégák gondozzák.

milyen koncepció és részletes forgatókönyv (szinopszis)
mentén menjen végbe a folyamat a kipattanó ötlet-
szikrától az utolsó posztamensek, feliratok rögzítéséig.
A szervezők, kurátorok, muzeológusok a műtárgyakat
és a gondosan megválogatott információkat nagyobb
összefüggésekbe helyezik. Művészi és látványos instal-
lációk, magyarázó táblák, videók, egyéb interaktív ele-
mek további támasztékul szolgálnak a megértéshez és
befogadáshoz. Az egész folyamat a kiál-
lítás-szervezők, szakmai kurátorok, kultu-
rális menedzserek, kiállításépítők, mú-
zeumpedagógusok és kommunikációs
szakemberek munkájának összehangolt
feladata, akik szintén a múzeumi állomány
teljes jogú tagjai. Nem lehet nem említe-
ni a műszaki, gondnoksági, rendészeti és
adminisztratív apparátust sem, akik nélkül
még egy e-mailt sem lehetne elküldeni.

A muzeális értékekkel való foglalatossá-
gok azonban korántsem érnek véget
ezzel. A különböző kiadványok és előadá-
sok ugyanúgy fontos szerepet játszanak
a közzétételi tevékenységünkben. Magas
tudományos igénye és sok évre vissza-

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2016-ban megrendezett *Pompeji – élet és halál a Vezúv árnyékában* című kiállításból

tekintő hagyománya miatt kiemelkedő
ebből a szempontból az évkönyv, amely
az adott múzeum tudományos munka-
társainak publikációit tartalmazza. Mind-
emellett ide sorolhatók a konferenciák,
az ismeretterjesztő előadások is, a gaz-
dag művészeti és kulturális események,

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2015-ben megrendezett *Csak a jó meleg Afrika* című kiállításból

Részlet a Móra Ferenc Múzeumban 2018-ban megrendezett *Évmilliók urai – Élethű dinók Amerikából* című kiállításból

72

„Madárstílus” a langobard női viseletben

Rácz Rita

A Kr. u. 6. század elején a Kárpát-medence nyugati, dunántúli részén, az egykori római Pannonia provincia területén egy új népcsoport jelent meg: a germán nyelvet beszélő langobardok [langobárd, longobárd]. A fennmaradt eredetmondájuk alapján a langobardok a mítikus *Skandza* nevű őshazából származtak, amelyet a mai Skandinávia területével azonosíthatunk. A fenti őshazára viszont a történet- és régészettudomány toposzként tekint, a langobardok valódi őshazáját pedig valószínűleg a mai Németország északi részén, az Elba felső folyásának vidékén kell keresnünk. Erről a területről a nép vándorlása a Cseh- és a Morva-medencén, majd Észak-Ausztria területén át egészen Pannoniáig követhető, ahol kevesebb, mint egy évszázadon át uralták az egykori provincia területét.

A történelem folyamán kialakult önálló népcsoportok esetében megfigyelhető a saját identitásuk hangsúlyozása, amely mindennapi életük egy-egy mozzanatában is megnyilvánulhatott. A germán népek esetében ugyanakkor az is szembeötlő, hogy az identitásuk hangsúlyozása mellett kialakul a szomszédos, nagy hatalomra szert tett és nagy erővel bíró római provinciális népességtől való elkülönülésre törekvés is, amely jól követhető a hun korban (az 5. században), de a hun kor utáni időszakban is. Az elkülönülésre, a saját identitásuk hangsúlyozására irányuló motiváció megtalálható magában a langobard eredetmondában, a nép vallásában, de akár a viseletében is. Az első két dolog részben összefügg: egyrészt a *Skandza* nevű terület számos germán nép közös őshazájaként jelenik meg, ugyanakkor az eredetmonda egy másik története is kiemelhető, miszerint a langobard népelnevezést magától a germán/skandináv panteon főistenétől, Odintól/Godantól kapták, aki ezzel adott önazonosságot/öntudatot a népnek. De ugyancsak az identitás, az elkülönülés kifejezésére szolgáló motívumként tűnhettek fel a langobard viseletben megjelenő izgalmas madárbrazolások is.

Maga a „madárstílus” egyébként a Mediterráneum területén terjedt el elsőként, majd a Kr. u. 4. század végén a Fekete-tenger és a Kelet-Duna-vidék régiójából érkezhettek a hun kori népmozgások során a Kárpát-medence, illetve Nyu-

gat-Európa területére. Az említett területen élő germán népek leginkább a ragadozó-madár-motívumot, főként a sasábrázolásokat alkalmazták, amiket nagy valószínűséggel a rómaiak által használt legiojelvények ihlettek.

A legkorábbi ábrázolásokon a ragadozó madarat szemben álló testhelyzetből, oldalra fordult fejjel és szétnyitott szárnyal ábrázolták. Testét teljes egészében különböző alakú, szimmetrikus elrendezésű rekeszekbe foglalt ékkövekkel vagy üveggel díszítették, a kor ízlésének megfelelő, a rekeszes ékszerművesség körébe sorolható, úgynevezett *cloisonné* [ejtsd: kloázoné] stílusban.

Ezek elsősorban a férfisírokban jelenlévő, különböző funkciójú veretek voltak, de e tárgyak közeli párhuzamaként említhetők a hasonló ábrázolásmódú és ugyancsak rekeszekkel díszített kompozíciójú, az erdélyi Apahidán napvilágra került leletegyüttes sasokat ábrázoló, eredetileg nyeregkápát díszítő, nagy méretű veretei is.

A madár/ragadozómadár ábrázolásokat a későbbi évszázadokban Európa-szerte követni tudjuk a női sírokból napvilágra került viseleti elemek és ékszerek alapján. Ezek korai megjelenési formái a rekeszes ötvösművészet jegyében készült fibulák – ruhakapcsoló tűk –, melyek a 4. század végétől közkedveltek voltak a germán hölgyek körében. Az elsőként

A *cloisonné* az 5. században elterjedt ötvöstechnikai fogás. A nemesfém tárgyak felületére vékony lemezekből álló, különböző alakú és nagyságú rekeszeket forrasztanak, ezekkel a tárgy teljes felületét beborítják. A rekeszek alját kötőanyaggal töltik ki, majd a rekeszekbe azok formájának megfelelően csiszolt gránát- vagy üveglapokat helyeznek.

Madárfibula Pannoniából (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

73

kialakult, úgynevezett madárfibulák egy másik, ugyancsak germán nyelvet beszélő csoporttal, a gótokkal jutnak a Kárpát-medencébe, de megjelennek Európa más régióiban is. A madárábrázolások az 5. század utolsó harmadától egészen a 6. század végéig általános motívumokká váltak mind a pannoniai langobard, mind pedig a Tisza-vidéki gepida ötvöstárgyakon (a langobardokkal egy időben a Tisza mentén, illetve Erdélyben egy velük sokszor ellenséges viszonyban álló másik germán nép, a gepidák éltek).

A langobard szállásterületen feltárt temetők női sírjaiból számos olyan leletet ismerünk, amelyen madárábrázolást figyelhetünk meg. Az egyik leggyakoribb lelet típusa a kis méretű fibula (hosszuk kb. 2–3,5 cm, szélességük kb. 1,5–2 cm). Ezekkel a kis méretű ruhakapcsoló tűkkel egyesével vagy párosával a közepén nyitott, hosszú felsőruhájukat, vagy a vállukra terített köpenyüket tűzték össze a kor hölgyei.

Langobard S-fibula ékvéséses testtel (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

Az apahidai leletek az 5. század utolsó harmadára keltezhető, kiemelkedő gazdagságú temetésekből előkerült leletegyüttes, amelynek egy része 1889-ben, a másik 1968-ban látott napvilágot. A korábban felfedezett sírokból személyes és rangjelző tárgyak (gyűrűk, övcsatok, római katonai rangjelző fibula) ismertek. A később napvilágra került leletegyütteshez a fegyverzethez és a lószerszámzathoz tartozó, rekeszes kiképzésű díszítőelemek kerültek elő. A tárgyakat a gepida királyi családnak tulajdonítják.

Langobard S-fibula rekeszes és ékvéséses testtel (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

A fibulák esetében a madár feltűnhet egyedülálló, plasztikus ábrázolási módban, ezeket nevezzük madárfibuláknak. A madárfibulák igen kis számban jelennek meg a langobardoknál, helyi, azaz pannoniai gyártásuk nem valószínű, s az 5. század végétől a 6. század első feléig keltezhetők. A madárfibulákkal ellentétben igen nagyszámú sírból kerültek elő az úgynevezett S alakú fibulák: ezeken a darabokon két madárfejet ellentétes irányban, tükrözve ábrázoltak. Az S-fibulák viselete a 6. század elejétől egészen a század végéig követhető.

A két fibulacsoportba sorolható leleteknek számos altípusa ismert Pannoniában. A madárfibulák korai, rekeszes stílusban készült formái is feltűnnek, de a későbbiekben jellemző, hogy e tárgyak testét ékvéséssel, úgynevezett *Kerbschnitt* technikával díszítették, kialakítva a szárnyakat, a fejet, a csőrt és a farktollakat. Az S-fibuláknál ugyancsak előszeretettel alkalmazták a *Kerbschnitt* technikát. Egyes darabokon a teljes testet hosszanti irányú bor-

dákkal ékesítették, de a test közepén megjelenő meanderminta vagy cikcakkvonal is kedvelt díszítőmotívum volt. A vésett S-fibulákon csak a madár fején, a csőrén és az S alakú motívum közepén jelenik meg egy-egy rekeszbe foglalt ékkő vagy üveg. A 6. század második felében viszont megjelennek a teljes testükön rekeszekkel borított darabok is.

A madárábrázolásokkal, valamint a madár-, illetve S-fibulák értelmezésével kapcsolatban több kiemelkedő tanulmány született, főként a Meroving-területen. Ute Haimerl és Susanne Brather-Walter például több ízben is megpróbálták értelmezni a tárgyalt motívumok jelentőségét a germán környezetben: így kísérletet tettek annak megállapítására, hogy mit szimbolizálhat a ragadozó madár a kora Meroving-időszaktól kezdve, vagy hogy miért lehetett ilyen fontos egy bizonyos társadalmi státusszal bíró nőnek, hogy ilyen gyakran használja ezeket a fibulákat.

Az egyes ábrázolások értelmezése egyébként igen nehéz feladatnak bizonyul olyan népek esetében, ahol az írott források nem nyújtanak semmiféle fogódzót számunkra. A madárábrázolás az antik/mediterrán kultúrkörből érkező formák és stílusok tudatos befogadására utalhat, és egyúttal az adott csoport identitása ki nyilvánításának eszköze is szolgálhatott. Nem lehetetlen, hogy a ragadozó ma-

dár szimbóluma az 5. század folyamán kialakuló új elit önképének kifejeződéseként tartható számon. Egyrészt a megkülönböztetés jegyében viselhették ezeket, de viseletük visszatulhatott a motívum eredeti hatalmi jelkép mivoltára, azaz a Római Birodalomban korábban betöltött rangjelző szerepére is. Az újonnan kialakult elitnek szüksége lehetett egy olyan szimbólumra, ami reprezentálta a hatalmát és önképét, s amelyet egyúttal a nők eltemetésénél is felhasználhattak. De felmerült az is, hogy a madármotívumokat esetleg vallási töltettel ruházták fel. Odinnal, az élet és a halál urával hozták/hozták összefüggésbe.

A főistennek – az északi mitológia szerint – két segítő hollója volt, Hugin és Munin, akik egyes elképzelések szerint „pogány”, s éppenséggel a keresztény galambábrázolásokkal ellentétes képező jelképek lehettek északon.

Egyes madárfibulákban az ovális test és a trapéz vagy háromszög alakú farokrész miatt egyesek a keresztény szimbolikában előszeretettel használt halábrázolásokat vélnek felfedezni, ami egy új alternatívát kínál a fibulák értelmezése szempontjából. A hal a keresztény szimbolikában Jézus Krisztust jelenti, ezért nem

A *Kerbschnitt*, azaz az ékvésés egy római hagyományokra visszatekintő ötvöstechnikai fogás, amely az 5. században vált ismét elterjedté a nemesfém tárgyakon. A tárgyon vésővel ék alakú árkokat alakítottak ki, így különböző geometrikus vagy spirális kompozíciókat hoztak létre.

Langobard S-fibula teljes testén rekeszes borítással

Mitológiai jelenetekkel ellátott arany ivókürtök Gallehusból

A KINCSET ŐRZŐ OROSZLÁNOK

EGY KÜLÖNLEGES GYŰRŰTÍPUS A TATÁRJÁRÁS ELŐESTÉJÉN

Orosháza-Bónum Faluhely 108. sír feltárasának során előkerült gyűrű

Mi lehet a legnagyobb kincs az ember életében, ha nem az élete maga?! Minden más csak tárgy, még a vagyon is. Már több alkalommal szoltunk a *Határtalan Régészet* hasábjain is az Árpád-kori Orosháza településéről, s muszlim lakóinak leletanyagáról. Most ezek tárgyi és szellemi hagyatékáról kívánunk szólni egy ezüst pecsétgyűrű kapcsán. A temető 180 feltárt, padmalyos sírjában ugyanis egy üvegyöngy és egy bronzkarika mellett az egyetlen tárgy, mely előkerült a feltárások során, egy pecsétgyűrű volt.

2013 nyarán Orosházán, a bónumi homokbányában a Nagy Gyula Területi Múzeum munkatársai 125 padmalyos sírt tártak fel.

A 108. sírban egy fiatal életkorban lévő emberi váz maradványait találták, egyetlen melléklete a bal kezén viselt ezüst pecsétgyűrű volt, melynek fején egy hátrafelé tekintő, nyitott szájú, felcsapott farkú állat képe bontakozik ki, lábainak állása alapján mozgó testhelyzetben. Ez a tárgy különös jelentőséggel bírhatott a közösség életében. Erre nemcsak egyedi volta utal, hanem az a tény is, miszerint a sáncárokkal védett egykori település területén belül további négy példány is előkerült a régészek által felügyelt fémkeresős tevékenységnek köszönhetően; egy ezüstből, három bronzból készült, az utóbbiak egyike pedig aranyozott volt.

Véleményünk szerint ez a hátrafelé tekintő, nyitott szájú, felcsapott farkú állatalak valamilyen nagymacskaféle, nem pedig a szakirodalomban meg-megemlített mitikus állat, a szenmurv, vagy egyéb állatfajta. De élesen elválasztandók ezek a darabok az úgynevezett *Agnus Dei* (azaz „Isten báránya”) típusú gyűrűktől is.

16

17

Orosháza-Bónum Faluhely 108. sírjának gyűrűje

Orosháza-Bónum Faluhely temető 108. sírjának rajza

A padmaly a sírban kialakított, többnyire a hosszanti oldalba mélyített üreget jelenti. Az orosházi temetkezésekben az aknasír aljában kialakított padmaly következetesen a déli oldalfal alá egy lépcsővel mélyült. Ide rejtették a keskeny nyíláson az elhunytakat, arccal Mekka vélt irányába fordítva őket.

Etnikumot, netán vallást jelölhet ez a gyűrű? Erre a kérdésre konkrét választ nem tudunk adni, de az biztos, hogy a fémkeresős tevékenységgel vállaltott, az orosházi múzeum gyűjtőterületén ismert további lelőhelyeken csak elvétve találtak ilyeneket civil segítők. Az orosházi régióban az egykori Kopáncs, Csorvás, Pereg, illetve Gerendás falvak területén kerültek elő hasonló

gyűrűk. Általában ezüstből, de a peregi bronzból készült, a gerendási pedig az eddigi egyetlen ólomból való példány. Ha választ szeretnénk kapni a kérdésünkre, szét kell néznünk a 12–13. századi Kárpát-medencében.

1931-ben a Pátroha melletti Butorka-dűlőben egy elrejtett kincsleletet forgatott ki a földből az eke. 7500 darab érmét és ékszereket találtak egy bekarcolt vonaldíszes edénykében.

A pénzek III. Béla (1172–1196) és II. András király (1205–1235) uralkodásához köthetők.

A kincslelet része volt még egy különleges keleti eredetű ékszer.

A leletanyag számunkra legizgalmasabb darabja azonban egy gyűrű, amelyen egy hátrafelé tekintő, nyitott szájú oroszlán avagy nagymacska látható.

Hasonló díszítésű gyűrűk már ekkor ismertek voltak a 19. századi érme-kincsek (Hajdúszoboszló-Aranysegi-pusztá, illetve Pozsony-Széleskút) anyagából. Számuk a 21. században fémkeresés során előkerült kincsleletekben fellelt

A szenmurv az iráni mitológiában megjelenő állatalak. Ez egy kompozit lény, mely klasszikus formájában (a 6–13. század között) kutyavagy oroszlánszerű előtaggal, pávafarokkal és egy pár szárnyal van ábrázolva. A perzsa száznida művészetben felbukkanó lény elterjedt a Mediterráneumban, majd egész Európában is. A Kárpát-medencében legismertebb ábrázolása a honfoglaló magyarság hagyatékeként számon tartott bezdédi tarsolylemezen csodálható meg.

Az Agnus Dei – „Isten báránya” – ábrázolás a román kori kőfaragványokon gyakori, azonban a gyűrűk előképei a korábbi érméihez köthetők. Először II. András királyunk (1205–1235) pénzein jelenik meg, majd IV. Béla (1235–1270) veretein mind gyakrabban fordul elő, de legtöbbször III. András (1290–1301) pénzein találkozhatunk vele. A tatárjárás előtti időszakból az ábrázolás teljesen ismeretlen. Az ilyen ábrázolású gyűrűkön egy fejével hátratekintő bárány látható, mely mellső végtagjaival keresztet tart, ami a szemlélőben sokszor azt az érzést kelti, mintha a kereszt az állat hátából nőne ki.

Ezen az állatábrázolásos gyűrűk egyik csoportján egy fejével hátratekintő állat látható, melynek éles karmai, hosszú felcsapott, sokszor bojtos farka van, lábai hosszúak, sokszor a fülek is kidolgozottak. Az állatnak nincs szárnya, mint a fent említett száznida képviselőlény, és hátából nem ered kereszt vagy életfa, mint az Agnus Dei-ábrázolások esetében. A kutatók egy része sárkányként írja le az állatot, ennek azonban ellentmond a szárnyak hiánya. Száját időnként csőrként értelmezik. E vélemények szerint az állat egy másik mitikus lény, a griff lenne.

Orosháza-Bónum Faluhely 108. sírjának helyzete a temetőn belül

21

25

22

24

Az oroszlános gyűrűk elterjedési területe:

- 1-2: Pozsony;
- 3: Verebély;
- 4: Pátroha;
- 5: Hajdúszoboszló;
- 6: Csévharaszt;
- 7: Nagykőrös;
- 8-10: Szentkirály;
- 11-13: Bugac;
- 14: Szank;
- 15: Kiskunmajsa;
- 16-20: Orosháza;
- 21-22: Csorvás;
- 23: Gerendás;
- 24: Tótkomlós-Kopáncs;
- 25: Pereg

gyűrűkkel is gyarapodott (Kiskunmajsa, Szank). A kincsleletekből napvilágra került ékszerek a társaságukban talált érmék által szerencsére nagyon jól keltezhetőek.

De ismertek ilyen fajta gyűrűk temetkezések mellékleteiként is. Hagyományos módon a korszakra jellemző templom körüli temetőkből, mint például Bugac-Felsőmonostor, Verebély, Szentkirály-Alsószentkirály temetkezéseiből, vagy a már említett orosházi, soros rendszerű, padmalys sírokból álló temető sírjából is.

A gyűjtőmunkát napjaink kiterjedt és ellenőrzött – középkori faluhelyek felkutatására irányuló – fémkeresős tevékenysége nagyban segíti.

Az oroszlánok élettere az ókorban, illetve a középkorban jóval kiterjedtebb volt, mint manapság. Afrikán kívül Dél-Európától Indiáig előfordultak. Vadászatuk a férfiaság, az uralkodásra természetesség szimbóluma volt, így vált az állatok királya az uralkodás, a hatalom jelképévé is. Oroszlán ábrázolása egyébként igen ritka a Kárpát-medence régészeti korú tárgyain. Kiemelendők a 10–11. századi övveretek egy csoportján belül az olyan szíjvégek, melyeken négylábú állatot, kutyát, nagymacskát vagy oroszlánt ábrázoltak. De ezek száma is igen csekély. Ezeket az ábrázolásokat a 9. századi kelet-európai területekről származó iráni figurális körhatásaként megjelenő, de a 10. századra már leegyszerűsödött, addigra archaikussá váló oroszlánábrázolások változatának tartja a kutatás. Szintén ebből az időszakból ismertek oroszlánt vagy szennmurvot megjelenítő csatok, melyek a Kelet-Mediterráneumból, bizánci-balkáni importként érkezhettek hazánk területére. Az ezeken a tárgyakon ábrázolt oroszlánoknak, szennmurvoknak azonban nem volt hatása az anyagi kultúra helyi fejlődésére, azaz nem másolták le, vitték át az itt élő népek a számukra különben is teljesen ismeretlen állatot más tárgyaikra, eszközeikre. A tárgyat 12. század utolsó harmadában megjelenő gyűrűk oroszlánjai tehát más előképre vezethetők vissza, s feltehetően az újonnan hazánk területére érkezett jelképként értelmezhetők. Az eredet minden bizonnyal megegyezhet a 9–10. századi oroszlánt ábrázoló tárgyak származási helyével, mely az iráni kultúrkör és/vagy a Kelet-Mediterráneum térsége lehet.

A múzeumok raktárai napról napra gazdagodnak olyan fémtárgyakkal, melyeket amatőr lo-kálpatrióta, azaz környezetük történelmét szívükön viselő önkéntesek gyűjtöttek össze. Ilyen – felszíni, objektumhoz nem köthető – gyűrűk kerültek elő a már említett négy orosházi példány mellett Csorvásról, Bugacról és Szentkirály-Alsószentkirályról, illetve Tótkomlós-Kopáncsról, Peregről, Gerendásról két-két példányban, valamint további egy-egy példány Csévharaszt-Pótharasztpuszta, illetve Nagykőrös-Ludas lelőhelyekről. A gyűrűk általában ezüsből készültek, az ólom alapanyag egyedül Gerendáson, míg a bronz három orosházi, a peregi és a csévharashti gyűrű esetében fordult eddig csak elő. Az ezüsből készültek rajzolata, annak kialakítása általában sokkal szebb bronzból és ólomból készült társaiknál, az utóbbiak vélhetően hamisítványok/másolatok lehettek.

Jelenleg még a kutatómunkánk elején tartunk, melynek során már eddig is legalább 25 db, ilyen ábrázolással díszített gyűrűt tudunk lelőhelyhez kötni, illetve térképre vetíteni. A hátrafelé tekintő, nyitott szájú és felcsapott farkú nagymacska képe egységes ugyan, de fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy két egyforma példányt eddig nem találtunk a felgyűjtött anyagban, mindegyikre az egyedi megfogalmazás a jellemző.

A Kárpát-medence különböző korszakaiban igen elterjedt volt a pecsétgyűrűk viselete. Mint nevük is mutatja, ezeket a tárgyakat feltehetően pecsételésre használhatta tulajdonosuk; kerek, lapos fejükre olyan motívumot vésték, mely viselőjét azonosította. A gyűrűt az okirat-ra folytatott forró viaszba mártva le-

Abu Hámid granadaí származású mór utazó a 12. század közepén 3 évig élt II. Géza király (1141–1162) udvarában. Leírásában katonáskodó muszlimokról (magrebiták) számol be, akik nyíltan vallják vallásukat, illetőleg horezmi [az Aral-tó és a Kaszpi-tenger közelében található terület – a szerk.] származású kálizokról, akiket a gazdasági élet szereplőiként tart számon, és akik titokban tartják vallásukat.

veleket, okleveleket, iratokat tudtak hitelesíteni, azaz a gyűrű így pecsétnyomóként funkcionált. A pecsétgyűrű használata tehát elvben az írásbeliség elterjedését is feltételezi. Ez azonban nem minden esetben igaz, hiszen a római kort követően az írásbeliség hosszú időre szinte teljesen eltűnik hazánk területén, újbóli szélesebb körű megjelenése csak a 12. század második felére datálható, amikor is a királyi iratok mellett megjelennek a magánpecsétés oklevelek is. Eleinte ráadásul ezek a gyűrűk igen kicsi fejjel készültek, melyek alig-

82

ha lehetek alkalmasak arra, hogy valóban pecsételésre használják azokat. Az írásbeliség elterjedésével a 13. század második felétől már a pecsétgyűrűk feje is egyre nagyobb átmérőjű lesz, a vésetek mélyülnek, s megjelenik a jól olvasható körirat, a gyűrűk tehát valódi pecsételő funkciót kaphattak. Ekkorra már a pecsétgyűrűknek nevükhöz méltó szerep juthatott, így tömeges elterjedésük is nagyjából erre az időszakra datálható.

A hátratekintő, nyitott szájú, felszapott farkú nagymacskákat mintázó gyűrűk is a legnagyobb valószínűség szerint tehát pecsétgyűrűk voltak, használatuk az írásbeliséghez vagy az ezeket viselő személy azonosításához kapcsolható. Az orosházi lelőhelyen muszlimok éltek, akik nagy valószínűség szerint kálizok lehettek.

Verebély a nyitrai kálizok települési tömbjében található, egy Kalász nevű település mellett, mely egykori lakóinak nevét őrzi. A hajdúszoboszlói kincslelet gyűrűjét is viselhették a nyíri izmaeliták [az izmaeliták a középkori Magyarország mohamedán vallású lakóinak összefoglaló neve – a szerk.] tagjai, akik a szalacsi szárazföldi sóúton béreltek hivatalt. A fémkeresőzésből származó gyűrűk lelőhelyein nagyon sok esetben

találunk pénzváltó mérlegeket, ólomsúlyokat is (pl. Orosháza, Bugac-Felsőmonostor, Tótkomlós-Kopáncs, Pereg, Nagykőrös-Ludas), és így másodlagosan is kapcsolatba hozhatók a hivatalt vállalt rétegekkel, akik között muszlimokat is találunk.

Azt, hogy milyen arányban vettek részt a kereskedelmi, pénzváltó ügyletekben a muszlimok a 12–13. századi Magyarországon, nem tudjuk, miként azt sem, hogy a tárgyalt gyűrűk egyáltalán hozzájuk kapcsolhatók-e, lehetnek-e ezek hivataluk, esetleg nemzetségük jelképei, avagy sem. Az azonban tény, hogy eddigi kutatásaink alapján a gyűrűk legközelebbi párhuzama a 11–13. századból, a mai Iránból származik, a magyarországi kálizok őshazájához igen közel eső területről – legalábbis egy internetes aukciós oldal adatai alapján.

Köszönjük Pányi István, Rácz Tibor Ákos és Rosta Szabolcs segítségét és a kezelésükben lévő gyűrűk közlésének lehetőségét! Külön köszönjük a múzeumbarát fémkeresősök munkáját, akik nagyban segítettek és folyamatosan segítik gyűjtőmunkánkat! Kiss Béla és Szigeti Gábor fotósok munkáját, Fejes Csabának a térkép megrajzolását!

83

AZ ÉREMTAN RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAI

„Az archaeológiának egy ága sincs, mely a historia folyamatát olyan közvetlenül kísérné s olyan összefüggő képben illusztrálná, mint a numizmatika. Talán nem becsüljük nagyon túl szaktudományunkat, ha azt mondjuk, hogy a numizmatikai emlékek, minden írásbeli emlék híján, maguk képesek volnának egy állam történetének fővonásait előállítani. Az uralkodók sorrendjén kívül feltüntetni a korok műveltségét, ízlését, észjárását; a typus-rokonságok feltüntetni a forrást, melyből egy nép kulturáját merítette s azt minő alakban dolgozta fel, másrészt, hogy hatott ő más népek kulturájára; leletek biztos útmutatást nyújtanak a forgalom irányára, kereskedelmi összeköttetésekre; a pénzek anyaga kézzelfogható alakban bizonyítja egy ország szegénységét, jóllétét vagy gazdagságát, beállt zavarokat, ipar, kereskedelem, bányaművelés lendületét vagy hanyatlását; az érmek felirataiban, címereiben s egyéb vonatkozásaiban nyomon követhetjük a közjogi viszonyok fejlődését és változásait; száz és száz szempont, mely a történetíró munkáját megkönnyíti s kiegészíti.”

Ráth László (1851–1914)

Ráth Lászlónak a numizmatika tudományáról 1899-ben megfogalmazott gondolatai napjainkban is épp oly helytállóak, mint százhusz évvel ezelőtt. A vert pénz két és fél évezrede van jelen, és tölt be meghatározó szerepet az európai civilizációk mindennapjaiban, de magának a tudományagnak a története is nagyjából félezer éves múlt

tekint vissza. Kezdetei a reneszánsz időszakában gyökereznek, amikor megkezdődött az ókori régiségek, köztük a legnagyobb számban előkerülő régészeti tárgyak, a numizmatikai emlékek iránti intenzív érdeklődés.

Ennekköszönhetően már a kora újkor elején százas nagyságrendben jöttek létre éremgyűjtemények

A pénzzel és pénztörténettel foglalkozó tudományág nevének eredete a vert pénz antik elnevezéséből (görög νόμος – ejtsd: nomosz –, latin nummus) származik.

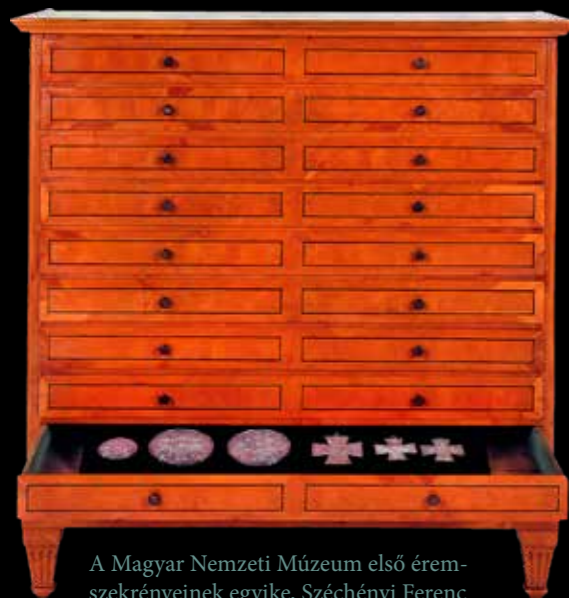

szerte Európában, és csupán a 16. század során ezernél is több pénztörténeti vonatkozású kiadvány jelent meg. Magyarországon az éremgyűjtés a 15–16. században kezdődött, első nagy fénykorát a 18. században élte, amikor nem létezett olyan főúri könyvtár, amelynek ne képezte volna részét *numophylacium*, ahogy akkortájt az éremgyűjteményt nevezték. A numizmatika rövidesen tért hódított az oktatásban is: gombamódra szaporodtak az iskolai éremgyűjtemények. A legrégebben alapított és napjainkig fennmaradt numizmatikai közgyűjtemény 1753-ban Nagyszombatban jött létre, a nagyjából 20.000 darabos gyűjteményt jelenleg az ELTE Régészettudományi Intézete őrzi. Az éremtan történeti és régészeti oktatásban betöltött szerepének jelentőségét jelzi, hogy az egyetem Budára költözését és újjászervezését követően 1778-ban a bölcsészeti kar tizenegyedik tanszéke Érem- és Régiségtani Tanszék néven (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*) jött létre. Hazánkban jelenleg az egyetemi oktatásban nem létezik önálló numizmatikai szakirány – a legközelebbi ilyen Bécsben működik (Universität Wien – Institut für Numismatik und Geldgeschichte) –, ennek ellenére a régészeti képzésben résztvevő, főként a római és a középkorra szakosodott hallgatóktól elvárt, hogy legalább numizmatikai alapismeretekre szert tegyenek. Magyarországon nincsenek „okleveles” numizmatikusok, a tudományágat művelő kutatók zömmel régész, kisebb

Jankovich Miklós (1772–1846)

Érem kontra érme
Szabatosan a (pénz)érme (többes szám: érmék) alatt a fémből készült fizetőeszközt értjük, míg a különleges alkalmazásra, vagyis nem a mindennapi pénzforgalom céljából előállított veretek neve az (emlék)érem (többes szám: érmék). Bár ezzel a finom különbségtétellel nem árt tisztában lenni, jó tudni, hogy az évszázadok során kialakult tradicionális terminológia szerint éremképről, éremleletről, éremmellékletről és éremtárról beszélünk, annak ellenére, hogy a felsorolt összetett szavak első tagja voltaképpen érmét, és nem érmet takar.

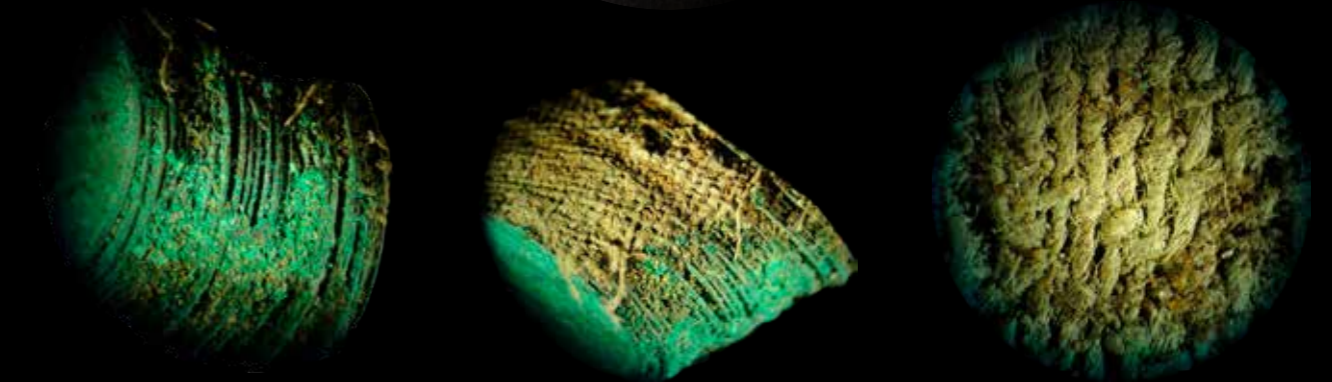
A Magyar Nemzeti Múzeum első éremszekrényeinek egyike, Széchényi Ferenc ajándéka, 19. század eleje

Éremszekrény a Magyar Nemzeti Múzeumból, 19. század közepe

mértékben történész/művészettörténész végzettséggel rendelkeznek, akik autodidakta módon sajátítva el a munka elvégzéséhez szükséges ismeretanyagot váltak numizmatikussá. Bár a numizmatika ezer szállal kötődik a régészethez, attól két vonatkozásban is jelentős mértékben eltér. Míg a régészeti leletanyag szinte kivétel nélkül közgyűjteményekben lelhető fel, addig a régi pénzekből – legyen az antik vagy középkori – mennyiségileg legalább ugyanannyi, ha nem több van magánkézben világszerte, mint amennyi megtalálható a múzeumok éremtáraiban.

Ennek viszont a numizmatikát mint tudományágat érintő következményei vannak: mivel a pénzek könnyen hozzáférhetőek szinte bárki számára, a történelem egyik segédtudományának tartott numizmatika

Nagykálló-Harangod lelőhelyen előkerült, 40 db 12. századi anonim denárt tartalmazó, szövetbe csomagolt éremlelet, amelyet tulajdonosa feltehetőleg véletlenül veszített el

kutatói bázisát tekintve is jelentős mértékben eltér a többi történeti diszciplínától, így a régészettől is. A csekély számú, főként múzeumokban és egyetemeken működő „hivatásos” numizmatikus mellett komoly létjogosultsággal bírnak azok a gyűjtők és kereskedők, akik, bár csak elvétve rendelkeznek szakirányú képzéssel, az évek-évtizedek során megszerzett hatalmas anyagismeret birtokában jelentős eredményekkel tudnak hozzájárulni ennek a tudományágak fejlődéséhez.

Régészet és numizmatika

A numizmatikus munkája alapvetően mit sem változott az utóbbi évszázadok során: elsődleges feladata a pénzérmék minél pontosabb dokumentálása, értve ezalatt az elő- és hátlapi körirat és éremkép leírását, valamint a fizikai jellemzők (anyag, súly, átmérő, finomság, verőállás stb.) felvételét. Az ebből nyert információk alapján a numizmatikus hatá-

rozza meg továbbá a kibocsátó személyét, a készítés helyét és időpontját, majd ezek segítségével helyezi el az érmét szélesebb kontextusba, és vázolja fel a vizsgált korszak pénztörténetét és pénzforgalmát. Ebben természetesen felhasználja más társtudományok (oklevéltan, felirattan, címertan, pecséttan stb.) eredményeit éppúgy, ahogy azok merítenek a numizmatikából.

A régészet szemszögéből a pénzek legfőbb vonzerejét pontos keltezőértékük jelenti, hiszen a kerámiákkal, ékszerekkel vagy egyéb fémtárgyakkal ellentétben készítésük korát igen szűk időhatáron belül lehet meghatározni, így segítségükkel más régészeti jelenségek kora is pontosabban állapítható meg. Így járt el Jankovich Miklós is, aki az 1834-ben Ladánybene-Benepusztán

egyértelműen az elrejtés oka (amely mögött akár egyéni tragédia is meghúzódhat) és időpontja, amely évtizedekkel is későbbi lehet a benne rejlő pénzérmék koránál. Többtucatnyi hasonló összetételű kincslelet összehasonlító elemzése révén azonban már lehetséges megalapozottabb következtetéseket tenni. Az azonos jellegű leletek földrajzi elterjedésének vizsgálata révén sikerült például azonosítani a markomann–szarmata háborúk (167–180), a tatárjárás (1241–1242) vagy a tizenöt éves háború (1591/1593–1606) korára jellemző, igen szignifikáns lelethorizontot. Egészen a közelmúltig az éremleletek általában véletlenül bukkantak elő, nem ellenőrzött ásatási körülmények között, így csak fenntartásokkal nevezhetők zárt kincsleletnek.

A kincslelet lehet zárt (azaz teljesen megőrzött) és hiányos (részben elkallódott).

A leletet rejtő kerámia-edényről készült röntgenfelvételen jól látszik, hogy a pénzeket eredetileg egy vászonzacskóban helyezték az edénybe

zivebbé váló műszeres lelőhely-felderítés azonban jelentős mértékben javította a régészek és numizmatikusok esélyeit. Egyre nagyobb számban kerültek elő *in situ* [azaz eredeti, bolygatatlan helyzetben – a szerk.] zárt kincsleletek, a korábbiaknál jóval több információ kinyerését téve így lehetővé. A fémkeresők használata, kombinálva a „civiliek” bevonásával a kutatásba, lehetővé

A Paks mellett *in situ* feltárt 14. századi bécsi denárokat tartalmazó kincslelet

tette korábban előkerült kincsleletek lelőhelyének ismételt átvizsgálását, ez pedig sok esetben további leletanyagot eredményezett.

Egy-egy kisebb régió szisztematikus átvizsgálása rendszerint hatalmas mennyiségű szórványanyagot eredményez, amelynek segítségével követhetünk a helyi pénzforgalom jellegére is. A módszeres, immáron a fémkeresőt sem nélkülöző terepbejárások pedig a pénzekon kívül olyan, korábban kuriózumszámba menő leletanyagot, nevezetesen plombákat, mérlegeket, mérlegalkatrészeket, illetve az egykor hozzájuk tartozó súlykészleteket eredményeztek, amelyek révén új perspektívák nyíltak meg a közép- és újkori pénz- és gazdaságtörténeti kutatások számára.

Híres-neves numizmatikusok

Weszerle József (1781–1838)

Gohl Ödön (1859–1927)

Harsányi Pál (1882–1929)

Pohl Artur (1899–1981)

Huszár Lajos (1906–1987)

Al-dunai kalandok

G u b a S z i l v i a

Az Al-Duna vidéke sokunk számára egyet jelent a Jókai Mór regényeiben megidézett titokzatos tájjal, misztikus lakóival, veszélyes dunai örvényekkel és az általuk elnyelt emlékekkel. A Kazán-szoros mentén élők sorsa 1963-ban pecsételődött meg végleg, amikor a jugoszláv pártvezetés és a Román Szocialista Köztársaság kormánya stratégiai fontosságú erőmű létrehozásáról állapodott meg. A grandiózus vállalkozás során 6 év alatt épült meg a Vaskapu Vízierőmű, amely ma is két ország (Szerbia és Románia) áramellátásának 10–15%-át adja. Miközben a Duna visszaduzzasztása miatt a vízszint megemelkedett, a folyó partján létesült korábbi települések (szerb oldalon 7, román oldalon 11) víz alá kerülve megsemmisültek. Régészeti szempontból azonban volt a vállalkozásnak pozitív hozadéka is: az elárasztás előtti régészeti kutatásoknak köszönhetően itt került elő az egyik legrégebbi európai kultúrkör névadó lelőhelye: Lepenski Vir.

Emberi arcot formáló kőszobor

Az Al-Duna ma a Vajdaság déli csücskében fekvő Palánk, valamint a szerb–román–bolgár hármashatár közelében található Negotin települések közötti szakasza természetes határvonal a modern szerb és román állam között. A határvonaltól délre, a szerb partvonalat követve találjuk a Djerdap Nemzeti Parkot, melynek nyugati kapujában áll Galambóc vára, képzeletbeli keleti végpontján – már román oldalon – Szörényvár. E két település között, a „Lepeni örvényben”, a Duna és a Korso-hegy által határolt kis területen fekszik Európa egyik rejtett bölcsője, Lepenski Vir.

Az egykori település feltárt (és valószínűleg feltáratlan) része ma a Duna vízszintje alatt húzódik. Az eredeti lelőhely feletti magasparton az ásatásokat követően még az 1970-es években újraépítették a házakat és az ásatási dokumentáció (rajzok, fotók, archív filmfelvételek) alapján rekonstruálták az egykori település több száz négyzetméteres területét az ott talált eredeti tárgyakkal, hálózatokkal és berendezésekkel. Az elavult és az eredeti funkcióját már betölteni nem képes védőépület helyén 2008-ban – részben az Európai Unió finanszírozásával – komplex látogatóközpontot hoztak létre. A 2300 tonnányi acélhálós üvegszerkezet egyedülálló vállalkozás volt egy rekonstruált régészeti lelőhely védelme érdekében.

Vaskapu szoros

Trapéz alakú ház kövekkel kirakott szögletes tüzelőberendezéssel

A lelőhely létezésére 1960-ban egy helyi lakos hívta fel a belgrádi régészeti intézet munkatársainak figyelmét, akik még ugyanabban az évben Dragoslav Srejšović vezetésével helyszíni szemlét is tartottak. Közvetlen a Duna mentén, egy patkó alakú homokpadon a szakemberek néhány kerámiatöredéket találtak, amiket a korai neolitikum idejére kelteztek. A leletanyag szegényes volta miatt akkor azonban egyéb régészeti kutatásra nem került sor. 1965-ben Srejšović újra a helyszínen járt, és csalódottan tapasztalta, hogy a Duna áradása a homokpad egy részét megsemmisítette, sőt a magasabban fekvő egykori római őrtorony maradványai is a felszínre kerültek. Akkor derült ki, hogy annak alapozása a kőkori település rétegeit és jelenségeit teljesen megbolygatta, így az őskori lelőhely kutatása nem sok reménnyel kecsegtetett. Ennek ellenére egy kisebb régészeti feltárás elvégzése mellett döntött. Az első két kutatóárokban, mintegy 50 négyzetméteres területen néhány ásonyom mélyen a kora neolitikumból származó leletek kerültek elő, köeszközök, agyagból készült edények és oltárok töredékei. Nagy volt azonban a meglepetés, amikor a feltárt és dokumentált első lakóréteg alatt további, az előzőektől teljesen eltérő műveltség tárgyi emlékei és települési jelenségei kerültek elő. A lelőhely a maga teljességében csak a következő évben került a felszínre: trapéz

alakú lakóházak négyszög alakban kövekkel kirakott tüzelőberendezésekkel, speciális településszerkezeti megoldásokkal. A természettudományos kormeghatározás eredményei alapján a legkorábbi megtelepedés Kr. e. 9500 és 7500 közé volt datálható, a mezolitikum – azaz a középső kőkori – legkorábbi időszakára (ez az úgynevezett Proto-Lepenski Vir periódus). A település első lakói hasonló természeti környezetben éltek, mint amit ma is tapasztalunk: a Duna homokpadja kedvező feltételeket, többek között védeltséget, könnyen megközelíthető folyószakaszt biztosított, a környező erdők pedig vadban gazdag területeket. Az első házaikat közvetlenül a Duna partján, a vízfelülettől mintegy 5–10 méterre építették, egymástól alig 5–12 méter távolságban. A házakból kevés értékelhető régészeti nyom maradt meg, csupán a kövekből összeállított tűzhelyek szolgáltatnak bizonyítékot a házak létezésére. Egyértelműen több információt és valódi szenzációt a második és harmadik települési szint rejtett. A mezolitikum végén (Lepenski Vir I. és II. periódus, Kr. e. 6300–5900) létesített településen, két lakószinten, kb. 2500 négyzetméteren tárták fel a kultúra épületeit, szakrális jelenségeit és temetőjét. Az épületek alapformája a trapéz volt, a legszembetűnőbb berendezési tárgya pedig a Duna vonalára merőlegesen, az épületek hosszanti tengelyében és a bejáráshoz közel kialakított tüzelőberende-

Ada Kaleh (Aidakalessi vagy Új-Orsova) az Al-Duna talán egyik legismertebb, ugyanakkor legtragikusabb sorsú szigete. Az alig fél kilométer széles és másfél kilométer hosszú sziget történetére vonatkozó adatok az ókori görög történetíróktól maradtak ránk, akik (pl. Hérodotosz) Cyraunis néven említik. A török elnevezés jelentése eródsziget vagy szigetvár, amely utal az osztrákok által 1669-ben felépített erődre, melynek célja a törökök távoltartása volt. A törökök kiűzése után számos alkalommal váltott gazdát, hol török, hol osztrák kézen volt, majd 1789-ben a békekötés értelmében átengedték a törököknek. 1849-ben a menekülő magyar felkelők – köztük Kossuth Lajos is – a szigetre érve hagyták el Magyarországot. A sziget később az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá került, ám török területnek számított, lakosai adó és vámmentességet élveztek. Épp ezért nem véletlen, hogy az egyik fő megélhetési forrás épp a csempészés volt. A szigeten egykor fontos stratégiai szerepet betöltő erődöt az elárasztás előtt szakemberek felmérték, a faragott kövek egy részét a közeli Šimian szigetére szállították, ahol eredeti méretben újra felépítették. A sziget egyéb épületeit, köztük a mecsetet, lakóházakat, a dohánygyárat végleg elnyelte a Duna.

Decebal dáki király sziklába vésett portréja

zés. Itt elsőként jelentek meg az épületekben a házioltárként értelmezett faragott kövek, amelyek közepére sekély mélyedést véstek. Szintén szimbolikus és rituális jellemzőkkel ruházzák fel a kutatók a tűzhelyek körül, háromszög alakban felállított kövekből kialakított jelenségeket (házi oltárok?). Néhány épület méretében eltért a többitől: ezeket közösségi épületként értelmezik.

A legimpozánsabb leletek azonban kétségkívül azok az emberi és/vagy állati vonásokat is mutató faragott kőszobrok, amelyeket egyedülálló művészeti alkotásoknak tekinthetünk. A házak belsejéből, a házioltárok közeléből kerültek elő, egyes értelmezés szerint a közösség védőszellemei vagy az őselődök képmásai lehetnek.

Lepenski Vir a felfedezése idején és azóta is egyedülálló régészeti műveltség, bár az azóta eltelt időben az Al-Duna mentén mind szerb, mind román oldalon a kultúra több lelőhelye ismertté vált (pl. Vlasac, Padina, Hajdučka Vodenica, Cuina Turcului stb.). Fontosságát az adja, hogy a mai tudásunk alapján ez az első tudatosan tervezett, szinte urbanisztikus jegyeket is mutató őskori település Európában.

Az Al-Duna vidéke egyébként a későbbi korokban is hozzájárult a világtörténelem alakításához: itt szűnt meg például az önálló dáki királyság, és született meg a római Dacia provincia is. Az eseményeknek a római fórumon felállított Traianus-oszlop állít emléket. Itt, az Al-Dunán a harci eseményeken bőven túlmutatnak azok a mérnöki vállalkozások, amelyek során a szárazföldi és vízi közlekedést egyaránt szinte forradalmasító távoli területeket vontak be a birodalom közlekedési hálózatába. Ennek egyik része a Dunát kísérő út kialakítása volt, amely később egészen a legújabb korig használatban maradt. Csupán az 1970-es években tűnt el végleg a Duna vízszintje alá. A mérnöki vállalkozás sikerét és a területet meghódító római császár, Traianus (98–117) nagyszerűségét egy sziklafelirat is dicsőíti, amelyet közvetlenül a Duna fölötti sziklafalba véstek – de ma már ez a felirat sem az eredeti helyén található, a fent említett dunai erőmű felépítése miatt a 300 tonna súlyú sziklatömböt pár tíz méterrel a Duna egykori vízszintje fölé rögzítették.

Közvetlenül a folyó fölött, egy kisebb völgybe ékelődve a határ román oldalán szigorú szemekkel kémleli Traianus tábláját Decebal (87–106) hatalmas, sziklába vésett morcos képe. A dákok utolsó királya Traianus császár ellen harcolt az Al-Duna vidékén. Azt is gondolhatnánk, hogy a sziklavészt több száz éve hirdeti a nagy dáki uralkodó hőstetteit, ám az igazság az,

hogy egy román milliomos a rendszerváltás utáni években rendelte meg a szobrot, amely közel 10 évig készült. Egy alpinista csapat dolgozott a 25 méter széles és 40 méter magas faragványon, amely a maga nemében a legnagyobb Európában. A szobor mindenesetre az amerikai Rushmore Nemzeti Emlékhely elnökeinek arcképeire is emlékeztet.

Traianus császár egyéb építészeti emlékekkel is hozzájárult az Al-Duna közlekedésének korszerűsítéséhez: hidat építtetett, amely egy másik római tartományt, Moesia Superiort kötötte össze Dacia provinciával. A híd tervezője – s egyúttal a kor sztárépítész – a damaszkuszi Apollodorus volt, a híd pedig a korhoz képest szinte rekordidő alatt (103 és 105 között) készült el, a második dáki háborút megelőzően (részben egyébként annak előkészítése gyanánt). Az 1135 méter hosszú híd alapját 20, téglából és speciális habarcs elegyével felhúzott masszív pillér alkotta, erre került az ácsolt faszervezet. A partról induló 1-1 pillér a mai napig is áll, a Duna medrében pedig a természetes módon vagy emberkez által lerombolt pilléreket dokumentáltak. Legutóbb 1996-ban volt olyan ala-

Emberi arcot formáló kőszobor

csony a Duna vízállása, hogy néhány pillér ismét a felszínre bukkant. A híd mindkét oldalán 1-1 római erőd állt: Moesia tartományban Pontes erődje (a mai Kladovo közelében), Dacia tartományban pedig Drobeta erődje a mai Szörényvár (Turnu Severin) elődjeként.

Ha az Al-Duna vidékén a természeti látványosságokon túl egyéb érdekességekre is vágunk, érdemes nyitott szemmel járni, hiszen a térség régészeti lelőhelyei megérnek egy-egy pár órás kitérőt, amelyek akár évezredekkel is visszarepíthetik az embert az időben.

Rövid hírek ..... a világból

Bácsmegi Gábor

90

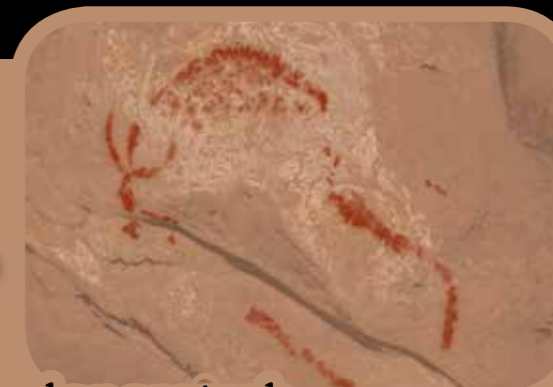
Sidon (Libanon) vára mellett egy gödröt találtak a régészek, melybe legalább 25 férfi maradványait dobták. A helyenként megégett csontokon harcokban szerzett sérülések mutathatók ki. A radiokarbon-elemzések szerint a maradványok a keresztetes hadjáratok idejére keltezhetőek, egészen pontosan 1025 és 1283 közé. A csontok mellett talált 1245 és 1250 körül vert itáliai érmék egyértelműen a 13. századra keltezik a leletet. 9 személy DNS-vizsgálatát végezték el. Közülük 3 személy érkezhettek Nyugat-Európából, valószínűleg a mai Spanyolországból vagy Szardíniáról. 4 személy helyi lakos lehetett, míg 2 személynél a nyugati és a helyi lakosság közti keveredés egyértelmű jeleit figyelték meg.

Keresztes tömegsír Libanonban

Egy nemzetközi kutatócsoport végez kutatásokat Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Szerbia barlangjaiban. A projekt célja, hogy paleolitikus barlangrajzokat tárjanak fel a Balkánon. Eddig mintegy 60 barlangot, kőfülkét néztek át, és a Romualdova-barlangban (Horvátország) siker koronázta az erőfeszítéseiket. Két felismerhető, vörös színű rajzot is találtak, melyek bölényt és kőszáli kecskét ábrázolnak, illetve két egyéb alakot is találtak, melyek valószínűleg emberek körvonalai. A kutatók szerint a rajzok vagy 30.000, vagy 17.000 évesek, a dátumokon pontosítani csak ásatásokkal lehet majd. A barlang bejárata a jégkorszakban egy mezőre nézett, amit ma már a tenger borít.

Barlangrajzok Horvátországban

91

16. századi hajóroncs Hollandiában

Hollandia partjai közelében az MSC Zoe nevű hajóról 270 konténer esett a tengerbe újévkor. A konténerek kiemelése közben egy 16. századi hajóroncsot fedeztek fel. Fadeszkákat és rézlemezeket találtak. A deszkák és lemezek egy kb. 30 méter hosszú hajó részei lehetnek. Az évgűrű-elemzés szerint a fákat 1536-ban vághatták ki és 1540 körül építhették belőlük a hajót.

Középkori gyermekcipő Svájcban

A Saint-Ursanne (Svájc) óvárosában történt ásatások során egy középkori gyermekcipő maradványai kerültek elő. A lábbeli kétféle állat (kecske és szarvasmarha) bőrből készült, és igen gazdagon díszített. A mérete alapján kb. 1 éves gyermek hordhatta, és a minták alapján a 14. század második felére kelteznek. Sajnos a cipőcske egykori színe nem rekonstruálható. Ez a lelet egyedülállóan számít Svájcban, sőt egész Európából is csak 5 hasonló példányt ismerünk, ebből három Angliában, míg kettő Hollandiában került elő.

A Daxner utcában már 2016-ban is előkerült 53 urnasír, ezért egy új építkezés előtt feltárásokat végeztek a Gömör-kishonti Múzeum szakemberei. Az ásatás során további 17 hamvasztásos temetkezést tártak fel. A régészek szerint egy nagyobb, akár 7-800 síros temető részletét találhatták meg. A temetőhöz tartozó település Rimaszombat központjában húzódik. Ennek nyomait a korábbi ásatások során megfigyelték már.

Bronzkori urnasírok Rimaszombaton

Egy angol turista megrongálta az úgynevezett „Vasmacska Házának” egyik mozaikját Pompejiben. A 20 éves lány felszedett néhány darabot a mozaikból, amiket a hátizsákjában akart elvinni, azonban az örök még időben értesítették a rendőröket, akik még a park területén belül elfogták a tolvajt. A park igazgatósága az okozott kárt 3000 euróban állapította meg. A turista szabadlábban védekezhet. Sajnos nem egyedi esetről van szó, tavaly két francia, míg 2016-ban egy amerikai turista próbált meg márványdarabokat eltulajdonítani.

Megrongálták Pompeji egyik mozaikját

KÁRPÁTI GYÖRGY MÓR

ALVÓK A KOZMOSZBAN

JEGYZET A *PROVINCIA* CÍMŰ, RÉGÉSZETI TÉMÁJÚ KISJÁTÉKFIKCIÓ KÉSZÍTÉSÉRŐL

92

2013 januárjának első hete van. Döntennem kell, hogy miről készítem a diplomafilmemet, egy nagyjából 20 perces, fikciós történetet. Nem akarok hosszasan gondolkozni és dilemmázni – arra jutok, hogy azt a filmötletet indítom majd el, amelyik egy héten belül a leginkább megtetszik. Vázlatokat írok, és hamar eszembe jut a régészet. Egyszer olvastam egy érzékletesen megírt blogposztot a sírbontásról, és elmentettem a filmötletekhez kapcsolódó könyvjelzőmappába. Mindig érdekelt az a folyamat, ahogy előkerülnek a történelmi korszakok emlékei: a múlttal való találkozás transzcendens élményként hat rám.

A hónap végére megírom az első változatot. Egyszerű történet, olyan, mint egy napjainkban játszódó, nyers novella: a főszereplője egy élelmiszer-nagykereskedésnek dolgozó, áruszállító sofőr. A kisteherautója lerobban egy római kori ásatás közelében, így muszáj egy napot eltöltenie a helyszínen. Rácsodálkozik erre a tevékenységre, az ásatási gödrökre, a földből előkerülő tárgyakra, a múlt rétegeire. Kiszakad a hétköznapi életéből – láthat valamennyit a kétezer évvel ezelőtti világ örökségéből.

Kész a könyv, a stábbal előkészítjük a forgatást. A főszereplőkkel, az operatórral és a látványtervezővel többször ellátogatunk az Aquincumi Múzeumba, ahol Lassányi Gábor beszél nekünk a régészetről, az ásatásokról, sok videót és fotót mutat. Körbevezet minket a múzeumban,

megnézzük a gyűjtemény darabjait. Ilyenkor, egy film előkészítésénél egyre konkrétabbá válik a történet: a szereplők, a helyszínek, a kellékek megtalálása valóságossá teszi a leírt szüzsét. Ebben az esetben a múzeumlátogatás, a beszélgetések sokat adnak ahhoz, hogy az ásatásra véletlenül odatévedő fiú sztoriját pontosítsuk.

Kiderítjük, hogy éppen hol zajlik ásatás, ahol majd a filmet is felvehetjük. Római kori feltárást nem találunk, de egy Makó melletti, Árpád-kori ásatásra ellátogathatunk. Sóskuti Kornél mutatja meg a helyszínt. Megbeszéljük, hogy a forgatás napjaiban megpróbálnak majd megőrizni nekünk néhány bontás alatt lévő sírt – nagyon szeretném, ha egy valódi sírbontást befényképezhetnénk a filmbe. A terepszemle idején kora nyári idő van, az ásatáson száll a por, a dolgozók a naptól védik a fejüket, többen kalapot viselnek. Amikor a film storyboardját rajzoljuk, szinte sivatagi hangulatú, napfényes jeleneteket képzelünk el.

Júniusban, amikor megérkezünk Makóra forgatni, erős szél fúj, szórványosan érkezik a jégeső, a helyszínen egyre nagyobb a sár. Nem tudunk máskor visszajönni, fel kell vennünk a jelenetet, így a nyári szcena helyett esőkabátos alakok, zordabb hangulatú, sáros képek kerülnek a filmbe. Örülünk annak, hogy statiszták helyett az ásatás dolgozói láthatók a jelenetek háttérében: sokkal valóságosabbak, szinte dokumentumfilmesebbek így a képek. A sír-

Kárpáti György Mór rendező és Hartung Dávid operatőr a *Provincia* forgatásán (fotó: Skublics Gergely)

A *Provincia* csapója (fotó: Skublics Gergely)

Jelenetképek a *Provincia* című film készítéséről

bontást is felvehetjük: az áruszállító sofőrt játszó Orosz Ákos egy sírgödör fölé hajol, és nézi, ahogy egy régész egy csecsemőpózból fekvő csontvázzal aprólékosan lesöpri a földet.

A filmet összevágjuk, 21 perces lesz. Mottót keresek hozzá, egy olyan mondatot, ami a film elején, a főcímnél segíthet érzékeltetni a történet hangulatát, irányát. Először megtalálom El Kazovszkij festőművész szövegét: „A szegény állat dolgozik, fölépíti emlékművét, és kihal. A bálvány további sorsa ismeretlen, nem tudni, hogyan dől el.” Bár ez a két mondat nagyon tetszik, mégsem stimmel igazán a filmhez. Végül egy Héراكleitosz-töredék kerül a főcímré: „Az alvók munkálnak és együttműködnek abban, ami a kozmoszban történik.” (B75, Kerényi Károly fordítása).

Már majdnem kész a film, csak a zene hiányzik. Megtalálom az amerikai Ensemble De Organographia ókori görög zenei rekonstrukcióit, erősen hat rám az egyik szalpinxzene (a szalpinx ókori görög, tölcseres fúvókájú hangszer, csatatereken és játékokon egyaránt használták). A három hangból álló zenei töredék segít a mai, hétköznapi környezetben játszódó jelenetknél létrehozni azt a különös, atmoszférikus hangulatot, amit a munka eleje óta keresek. Írok az amerikai zenészeknek, akik engedélyezik, hogy a zenét felhasználjuk.

A Színház- és Filmművészeti Egyetemen a vizsgavetítés nem sikerül igazán jól, nem jön át a film, több tanár túl egyszerűnek, minimalistának találja. Az osztályvezető tanárom, Enyedi Ildikó próbálja védeni, azt mondja, hogy ez egy csendes, kontemplatív munka; az a pillanat jut róla az eszébe, amikor egy vízi madár elrepül a tó fölött, és a víz fodrozódni kezd. Többen kérdezik, hogy miért volt nekem érdekes ez a téma, miért fontos ilyen filmet készíteni. Abban a pillanatban nem tudom igazán jól megvédeni a munkámat.

Néhány nappal később fordul a kocka. Vasárnap este e-mail érkezik a Cannes-i Filmfesztivál válogatójától: meghívják a *Provinciát* az egyetemi filmek versenyébe. Hamarosan utazunk. A vetítés után amerikai és kínai filmesekkel ebédelünk a Croisette-en. Mondják, hogy milyen érdekes a filmbeli szituáció, a régészeti ásatás; a múlt megismeréséért folytatott, elszánt munka mellett a megértésről, az emberek közötti kapcsolódás szándékáról szól a film.

93

A legérdekesebb visszajelzés néhány héttel később, egy régész ismerősömtől érkezik a Messengeren. Leírja, hogy ő a film főszereplőjéhez hasonlóan, egy mezős területen kirándulva, véletlenül, kívülálló idegenként jutott el először egy régészeti ásatásra. Báméskodott, járkált a szelvények között, elvarázsolta ez a tevékenység; később régész lett. Jó hallani, hogy ez az eset a múlttal való találkozásról, amit 2013 januárjában megírtam, és amelyből egy évvel később elkészült a film, voltaképpen megtörtént.

◇ ◇ ◇

A *Provincia* plakátja

Kárpáti György Mór filmrendező 1984-ben született, Budapesten. A Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanult, Enyedi Ildikó osztályában. *Erdő* című vizsgafilmje a Berlinale rövidfilmes mezőnyében versenyzett 2011-ben. Diplomafilmje, a *Provincia* a Cannes-i Filmfesztivál Cinéfondation szekciójába kapott meghívást 2014-ben. Első nagyjátékfilmjét, a *Guerillát* 2019 tavaszán mutatták be.

A *Provincia* és más filmjei megtekinthetők a vimeo.com/gyorgymorkarpati oldalon.

A TÉRIDŐ VÁNDORAI

szöveg: Felföldi Szabolcs
rajz: Fekete Brigitta

94

Adam hónapok óta Párizsban élt már. A legutóbbi téridőugrása a Királyok völgyéből – úgy tűnik – az egyik utolsó lett egy jó darabig.

1888 egy jó év volt. A város tele volt lüktető élettel, bohémsággal, zajjal, a modernizálódó jövőbe vetett hittel. A Notre-Dame sziluettje mellett egyre jobban kimagaslott Párizs házai közül az a félkész acéltorony, amit Adam úgy szeretett, miközben a párizsiak – akkor még – úgy utáltak.

Adam egy szatócsboltban segédkezett a Montmartre-on. Nem messze Edgar Degas házától, aki hébe-hóba náluk is megfordult. Adam hosszú idő óta boldog volt, már-már el is fejtette, hogy honnan jött, és hova is tart.

95

Egy újabb nap a paradicsomban! Kezdem megszokni ezt a kort. Jól érzem itt magam. Remélem, mostanában nem akarják beindítani a részecskegyorsítót...

Kérek egy csomag dohányt!...

Hiszen ez a festő Henri de Toulouse-Lautrec!

Hihetetlen! Ez a pasas tisztára olyan, mint Tyrion Lannister, a Trónok harca törpéje... A stílusa és a pikírt megjegyzései is rá emlékeztetnek.

Tök jó arc ez a Lautrec, egészen összebarátkoztunk. Pont Degas közeli házába költözött, akit példaképének tekintett, noha Degas balerináival szemben ő szívesebben festett prostituáltakat. Volt szerencsém párszor el is kísérni őt a párizsi lokálokba tett körútjaira. Még az egyetemi éveim alatt sem ittam ennyit soha...

„Allons enfants de la Patrie, le jour de gloire est arrivé! Contre nous de la tyrannie L'étendard sanglant est levé.”

SEGÍTSÉG!!!

Az egyik este épp hazafelé tartva...

SEGÍTSÉG!
Valaki segítsen!

Hagyjanak!

Nyugodjon meg, kisasszony, Adam elintézi őket!

Takarodjon, amíg szépen mondom!

Jól van, kisasszony? Nem sérült meg? Jöjjön, menjünk egy biztonságos helyre, ahol megnyugodhat!

Mit csinál egy csinos fiatal hölgy éjszaka, egyedül az utcákon? Nagyon veszélyes.

Hálásan köszönöm önnek, hogy megmentette az életemet.

Marie a nevem!
Marie Leclerc.
És az öné?

Amikor Adam a lány szemébe nézett, tudta, hogy nagy bajba került, nagyobbba, mint 15 perccel azelőtt...

Folyt. köv.

Találd ki, hogy melyik tárgyat kell elvenni ahhoz, hogy a rózsát kapjuk meg, és ne a dár-dák okozzanak sérülést!

Ha baleset nélkül megúsztad, akkor küldd el címünkre a tárgy nevét, amiben a maga-zin cikkei segítségére lesznek!

Előző játékunk nyertesei a következők: Balogh Attila, Merkl Mór Mihály, Nagy Dávid.

Gratulálunk!

A tárgy megnevezését beküldők között három nyere-ményt sorsolunk ki. A megfejtést 2019. augusztus 15-ig a hatartalanreg@gmail.com e-mail címre vagy postai úton a Móra Ferenc Múzeum címére (6720 Szeged, Roosevelttér 1-3.) kérjük elküldeni.

Recept

Zay Orsolya

Hippocras
avagy a bor, ami gyógyít

98

A régészeti kalandfilmek csak akkor bővelkednek ételekben, ha azok szorosan kapcsolódnak egy-egy megdöbbentő jelenethez, vagy a történetben szereplő „kincsek” van kötődése a táplálkozáshoz (is). Többnyire inkább az ételeket-italokat „tároló” edényekkel találkozunk, mint magukkal az ókori vagy középkori étel- vagy italkülönlegességekkel.

Ahogy Indiana Jones a sorozat harmadik részében belép az utolsó kereszties lovag kamrájába, ezernyi poharat, kelyhet, serleget lát a szeme előtt. Ezekről a különféle ivóedényekről talán mindenkinek a bor jut először az eszébe. Igaz, a filmben az ital, ami az örök életet jelképezi, s belekerül Krisztus kelyhébe, inkább víz, mintsem bor. A középkor folyamán ugyanakkor a szőlőből készült ital, méghozzá a fűszeres bor is jelentette a betegek számára a gyógyulást. A korszak embere egyébként is nagy mennyiségben, már gyerekkortól élt a vizezett asztali borokkal, mivel nem mindenhol jutott jó minőségű, tiszta ivóvízhez. Az asztali borok és természetesen a sör mellett, mellyel igen gyakran főztek is, egyébként élvezeti cikként is fogyasztották a bort. Ilyenkor különleges és drága fűszerekkel, forralással vagy lepárlással módosíthatták az eredeti nedűt. Ezek egyik legelterjedtebb változata a *claret* vagy *hippocras* volt, melyet gyógyhatású, kis mennyiségben fogyasztandó italként ajánlottak egész Európában. A bor egyik neve a *claret*, 'vörös' szóból származik, emlékeztetve a vörösborra, melyből készült, a másik neve az ókori görög orvos, Hippokratész nevéből származott, utalva arra, hogy a nedű milyen jót tesz az emberi szervezetnek. Ha a középkori szakácskönyvekben átnézzük a hozzá ajánlott fűszereket, bizony azt látjuk, hogy ezek között nagyon különleges, Ázsiából származó növényi örleményeket is találunk. A történelmi kalandfilmek gyakran sztereotip világtól eltérően a középkor embere korántsem volt annyira elszigetelve, ismerte és szerette is a drága és egzotikus dolgokat. Bár nem utaztak olyan könnyedén, mint a mai ember, mégis a kereskedelem révén Európába is eljutottak a legkülönlegesebb áruk, amiket nagy mennyiségben vásároltak Londontól egészen Budáig.

Recept:

- 1 liter vörösbor
- 50 g cukor vagy méz
- 1 kávéskanál az alábbi fűszerekből: fahéj, gyömbér, hosszúbors (Piper longum), galanga, koriander, édenmag (Aframomum melegueta)

A bort töltjük fazékba, majd a cukrot vagy mézet adjuk hozzá. Kezdjük el melegíteni, és közben lassan kavarva oldjuk föl az édesítőszert benne. A mozsárban porrá tört fűszereket töltjük a meleg borhoz. Ha nem szeretnénk leszűrni a kész nedűt, elhelyezhetjük kis zsákban is a fűszereket, melyet a forralás végén kiveszünk az edényből. Addig melegítjük a bort, míg forró lesz; a végén még egyet forralunk rajta, de nem sokáig. Hidegen és melegen is fogyaszthatjuk!

Híd a múltba

programunk keretében támogatott kezdeményezések:

Múzeumi, régészeti kiadványok

Régészeti és képzőművészeti kiállítások

Orosz-Magyar Uráli Régészeti Expedíció

Szíriai magyar régészeti misszió

1000 éves sólyi templom

Egyetemi ösztöndíjak

Gyermekprogramok

VICVS TEVTO

ÖRÖKSÉGVÉDELMI ALAPÍTVÁNY

Kérjük, támogasson adójának 1%-val! Adószámunk: 18714784213

Stílus és elegancia

AZ ALFÖLD SZÍVÉBEN

Élje át a 30-as évek
nemesi életének hangulatát

Kóstolja meg bisztró
konyhánk ételremekeit

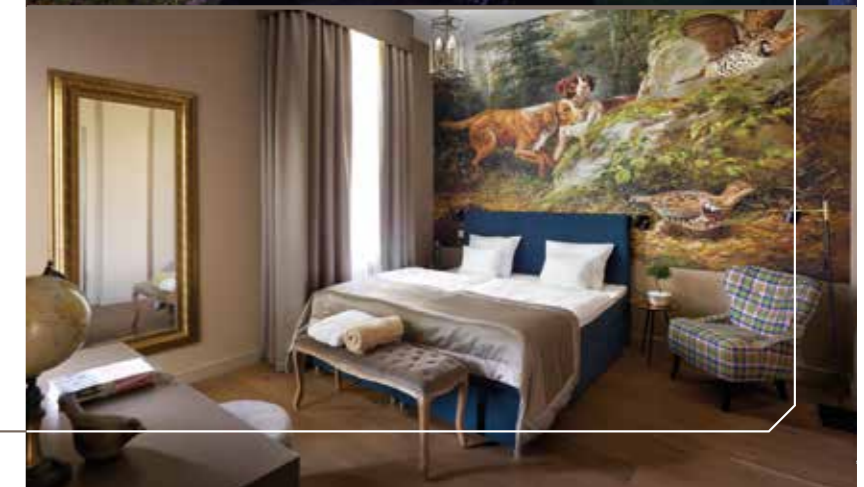
Tapasztalja meg a végtelen
nyugalmat a Körös partján

HERCEGASSZONY BIRTOK
WELLNESS & GARDEN

Veled lesz teljes...

5400 Mezőtúr, Hercegasszony útja 1.
Telefon: +36 56 200 166 info@hercegasszony.hu
WWW.HERCEGASSZONY.HU

Szeged 300

Szabadon szeretjük.

EGY SZELET A MÚLTBÓL

• Fekete ház •

• Klauzál tér •

EGY SZELET A JELENBŐL

KÉT KIÁLLÍTÁS AZ EZERARCÚ SZEGED TÖRTÉNETÉRŐL

2019. május–szeptember | Fekete ház & Klauzál tér

Ismerd meg a város sokszínű múltját történelmi emlékeken keresztül, majd látogass el az interaktív élménytérbe, ahol életre kel Szeged múltja és jövője!

JEGYÁRAK:

Egy belépőjegy vásárlásával mindkét kiállítóhely megtekinthető.

Felnőtt	1.390Ft/fő	Diák/nyugdíjas	890Ft/fő	Családi (2 felnőtt+2 gyermek) minden további gyermek	3.790Ft 590Ft/fő
Felnőtt csoportos (20 fő felett)	990Ft/fő	Diák/nyugdíjas csoportos (20 fő felett)	590Ft/fő		

www.moramuzeum.hu

www://

MORAMUZEUM.HU

MORAMUZEUM

A magazin támogatója

